

**Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická**

Velkostatek Orlík nad Vltavou ve 20. století

Alena Hrnčířová

**Bakalářská práce
2010**

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Alena HRNČÍŘOVÁ**

Studijní program: **B7105 Historické vědy**

Studijní obor: **Spisová a archivní služba**

Název tématu: **Velkostatek Orlík nad Vltavou ve 20.století**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Historie, poloha a rozloha
2. Vnitřní struktura:
 - a)úřednictvo
 - b)zaměstnanci
 - c)pracovní podmínky
 - d)hospodářství na velkostatku
 - e)vliv světových válek na chod velkostatku
3. Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Fond Schwarzenberská ústřední kancelář Hluboká nad Vltavou

Fond Velkostatek Orlík nad Vltavou

Fond Ústřední kancelář Orlík nad Vltavou

J.B.Novák-Fürstl,Karl.Schwarzenbergisches Archiv in Worlik

Voženílek,Jan.1924.Pozemková reforma v Československé republice.Praha:Tiskem Rolnické tiskárny v Praze.

Koťátko,Jiří.1949.Pozemková reforma v Československu.Praha:Ministerstvo informací a osvěty.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.

Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2008**

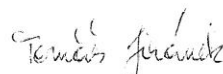
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2009**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle §60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 27. března 2010

Alena Hrnčířová

Anotace:

Tato práce popisuje vývoj velkostatku Orlík nad Vltavou od počátku 20. století až do jeho první poloviny.

Následující kapitoly přibližují stručné dějiny rodu Schwarzenbergů, historii orlického panství, pracovní podmínky zaměstnanců, hospodářství a vliv dějinných událostí, zahrnujících pozemkovou reformu a obě světové války, na řádný chod velkostatku včetně pohledu do současnosti.

This bachelor's essay describes history and progression of the manor in Orlík nad Vltavou throughout the 20th century beginning till its first half.

The following chapters introduce the brief topic of the Schwarzenbergs' family, the barony of Orlík history, employees working conditions, homestead and the influence of the historic events including the land reform and both world wars to the decent manor functioning including view of the present time.

Klíčová slova:

velkostatek, Schwarzenbergové, pozemková reforma, lesnictví, světové války,
Orlík nad Vltavou

country estate, Schwarzenbergs, agrarian reform, forestry, world wars, Orlík nad Vltavou

Obsah:

1.	Úvod.....	1
2.	Pojem velkostatek a stručné dějiny rodu Schwarzenbergů.....	3
	2.1 Velkostatek.....	3
	2.2 Schwarzenbergové.....	3
3.	Historie a vývoj orlicko-zvíkovského panství.....	6
4.	Vnitřní struktura.....	10
	4.1 Zaměstnanci.....	13
	4.1.1 Postavení zaměstnanců.....	13
	4.1.2 Přijímání a propouštění ze služby.....	16
	4.1.3 Vztah majitel-zaměstnanec.....	16
	4.2 Pracovní podmínky.....	18
	4.2.1 Platové zařazení.....	18
	4.2.2 Práva a povinnosti zaměstnance.....	21
	4.3 Hospodářství na velkostatku.....	23
	4.3.1 Lesnictví a myslivost.....	26
	4.3.2 Zemědělské a průmyslové závody.....	37
5.	Vliv světových válek na chod velkostatku.....	40
	5.1. 1. světová válka.....	40
	5.1.1 1. pozemková reforma.....	41
	5.2. 2. světová válka.....	49
	5.2.1 Vnucená správa.....	51
	5.2.2 2. pozemková reforma.....	55
6.	Pohled do současnosti.....	61
7.	Závěr.....	63
8.	Seznam pramenů a literatury.....	64
9.	Přílohy.....	66
10.	Resumé.....	72

Poděkování patří vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Marii Mackové, Ph. D., za poskytnuté rady, a zaměstnancům Státního oblastního archivu v Třeboni za ochotu a příjemné prostředí.

1. Úvod

Tato bakalářská práce si vzala za cíl přiblížit dějiny a vývoj správy velkostatku Orlík nad Vltavou ve 20. století. Velkostatek byl ve vlastnictví rodu Schwarzenbergů, respektive jeho mladší rodové větve, který je v Čechách všeobecně znám.

Na začátek je dobré položit si otázku, proč jsem si vybrala právě toto téma. Protože pramenná základna týkající se správy velkostatku, respektive panství, v době existence patrimonií je obsáhlejší než prameny věnující se novodobější správě. Chtěla jsem proto popsat chod na velkostatku ve 20. století a názorně ukázat, že fungování šlechtického velkostatku se během staletí mnoho nezměnilo. Například co se týče hospodářství, jeho hlavní složku stále tvořilo zemědělství a lesnictví. Proč právě rod Schwarzenbergů? Asi proto, že pocházím a žiji v jižních Čechách, kde tento starobylý rod má dlouhou tradici. Když se člověk rozhlédne kolem sebe, vidí spoustu architektonických skvostů, hradů a zámků, které se staly sídly této rodiny, která se snažila pečovat o ně a udržovat je v dobrém technickém stavu.

Jsou známy dvě rodové větve, hlubocko-krumlovská a orlická. Já si vybrala orlickou větev, neboť o ní a jejím majetku se píše méně, autoři studií a článků se věnují spíše starší rodové větvi.

O historii rodu a jeho představitelích¹, pojednává první kapitola. Stručně přibližuje dějiny rodu a seznamuje s jeho zástupci, zároveň hovoří o sídle rodu, Orlíku, a správním vývoji na panství. Dozvídáme se, kdo stál v čele panství, jaké měl pravomoci, na koho dohlížel, komu se zodpovídal a jaké měl povinnosti.

Na první kapitolu navazuje popis vnitřní struktury zahrnující zaměstnance, jejich postavení, práva a povinnosti, jaký měli vztah vůči zaměstnavateli, jak byli pracovně ohodnoceni, za jakých podmínek pracovali. Tato kapitola je jednou ze stěžejních kapitol celé práce.

Následuje kapitola věnující se hospodářství na velkostatku, jehož podstatnou složku tvořilo zemědělství, polní hospodářství, chov dobytka a ovcí, lesnictví a rybníkářství.

Ve 20. století do chodu velkostatku citelně zasáhly obě světové války a celá práce je zakončena pohledem do současnosti.

¹ Psali ZÁLOHA, Jiří. Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenberku. České Budějovice, b.d., 17 s., blíže o významných představitelích rodu a životě šlechty BEZECNÝ, Zdeněk. Příliš uzavřená společnost. : Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. České Budějovice, 2005. 155 s. , HANESCH, Josef. Karel I. Filip kníže Schwarzenberg polní maršál. České Budějovice, 2003. 143 s.

Ke studiu jsem využila archivní prameny² a archivní pomůcky³ uložené ve Státním oblastním archivu v Třeboni. Při shánění literatury jsem se obrátila o pomoc na městskou knihovnu v Táboře a vědeckou knihovnu v Českých Budějovicích. Zarazilo mě, že literatury vztahující se k orlické rodové větvi je poskrovnu, neustále jsem se setkávala se studii a články o starší rodové větvi. Přesto díky již zmíněným autorům, archivním pramenům a pomůckám se mi podařilo shromáždit potřebné informace.

² Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, kt.č. 847, inv.č. 2072, sig. 2A-1 organizace stavebního úřadu 1918- 1924, kt.č. 962, inv.č. 2356, sig. 14-A-1-6 Schwarzenberský penzijní fond 1860- 1925, kt.č. 860, inv.č. 2136, sig. 3G-1 Sdružení úředníků schwarzenberských 1919- 1920, inv.č. 661, kn.č. 523 Výkazy předpisu služného, A (úředníci) a B (zřízenci), 1913, 1914, kt.č. 866, inv.č. 2164, sig. 5A-2 Organizace lesní služby, služební instrukce a změny v organizaci a pojmenování revírů 1853- 1947, kt.č. 912, inv.č. 2271, sig. 11A b-9 Svaz velkostatkářů 1919- 1923, kt.č. 912, inv.č. 2277, sig. 11 A b-17 Nařízení vnucené správy 1942- 1944, kt.č. 898, inv.č. 2223, sig. 10-A-1 Lihovar v Bisíngrově- veškeré záležitosti a stavební plány lihovaru v Bisíngrově a v Zalužanech 1896- 1920, kt.č. 898, inv.č. 2224, sig. 10 A- 2 Lihovar v Zalužanech 1895- 1925, kt.č. 898, inv.č. 2225, sig. 10 A- 3 Sýrárna v Zalužanech 1909- 1910, kt.č. 898, inv.č. 2228, sig. 10 A- 6a-g Cihelny při dvorech 1856- 1914, mapa č.324 přehledná mapa panství orlického, kt.č. 902, inv.č. 2250, sig. 10C-c-1 Žulové lomy ve Vystrkově, Těchnicích, Kozárovicích a v Zalužanech 1871- 1931, kt.č. 902, inv.č. 2255, sig. 10C-d-1 Vápencové lomy Horosedly a Dolní Nerestce 1860- 1926, kt.č. 902, inv.č. 2256, sig. 10 C d-2 Vápencové lomy Horosedly: úrazové pojištění 1892- 1918, 10 C d- 4 Vápencové lomy Horosedly: dodávky vápence 1900- 1922, kt.č. 861, inv.č. 2135, sig.3F-6 Osobní evidenční karty zaměstnanců s rezolucemi a platovými zařazovacími tabulkami z let 1941- 1948, písmena A-Ž.

Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou, kt.č. 626, inv.č. 1740, sig. PR-120 Rybníky a rybářské právo v pozemkové reformě, kt.č. 625, inv.č. 1739, sig. PR-119 a Lesní pozemková reforma na velkostatech orlických Schwarzenberků, inv.č. 1474, kt.č. 440, sig. 3/ 171 Všeobecné záležitosti zaměstnanců: návrhy na přijetí, úpravy platů 1905- 1928, 1941- 1948, inv.č. 1480, kt.č. 457, sig. 5/13, Předpisy o nošení služebních stejnokrojů 1916- 1935, inv.č. 1500, kt.č. 463, sig. 8/41 Invalidní fond Edmunda Schwarzenberga a vyplácení podpor z tohoto fondu vysloužilým invalidům a jejich vdovám, inv.č. 1540, kt.č. 520, sig. 14/608 Penzijní fond schwarzenberských zaměstnanců 1906- 1934, inv.č. 1596, kt.č. 553, sig. C-a-1a Vnucená správa 1942- 1947, inv.č. 1596, kt.č. 553, sig. C-a- 1b Vnucená správa 1941- 1945, inv.č. 1612, kt.č. 558, sig. E-a-0 Zaměstnanci všeobecně 1940- 1948.

³ Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, (1184) 1198- 1948 (1957) č. inventáře II/ T 57, 1969, Třeboň. 1584 s. Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou, (1652) 1717-1948, č. inventáře II/ T 46, 1961, Třeboň. 709 s.

2. Pojem velkostatek a stručné dějiny rodu Schwarzenbergů

Cílem kapitoly je vysvětlení pojmu velkostatek a přiblížení jeho vývoje na konkrétním příkladu rodového majetku orlických Schwarzenbergů.

2.1 Velkostatek

*Velkostatek nebo také latifundium se zvou rozlehlé plochy půdy zemědělství v širším slova smyslu věnované, které jsou ve vlastnictví jednotlivců a pod jedinou správou soustředěny*⁴. V období feudalismu je velkostatek držbou půdy s osedlými zemědělci, jejichž ekonomický a právní vztah k vlastníkovi velkostatku měl povahu poddanství. V období kapitalismu je velkostatek zemědělskou, politickou, správní a soudní jednotkou. Vlastníky velkostatku byla nejčastěji šlechta a církve.⁵

K zachování latifundií přispívá tzv. svěřenství neboli fideikomis, což představuje *právní ústav, který následkem ustanovení jisté osoby, zpravidla zakladatele, přechází na základě určitého řádu na členy rodiny*⁶ za účelem pojištění rodiny a zachování dobrého sociálního postavení. Předmětem jsou nejčastěji pozemky. Svěřenství vznikla jako reakce na volné disponování s nemovitostmi, čemuž měla zabránit.

Velkostatky vznikají od 1. ledna 1850, kdy již nelze mluvit o panstvích. V průběhu desetiletí velkostatky nabývají zemědělsko-lesnického charakteru. Na jejich území vznikají průmyslové a zemědělské podniky, jako jsou lihovary, cukrovary, cihelny, pily, kamenolomy, atd.

Majitelé velkostatku bývali virilisty, tedy těmi, kdo platili jednu šestinu z celkového součtu daní. Zároveň se stávali nadpočetnými členy obecního zastupitelstva, nemuseli se účastnit voleb.

2.2 Schwarzenbergové

Tento starobylý rod, jehož předkové jsou doloženi už od konce 12. století, pochází z Dolních Frank ve Spolkové republice Německo. Příslušníci se do podvědomí lidí dostali jako zkušení hospodáři a modernizátoři zemědělství, lesnictví a průmyslu nebo jako vojevůdci.⁷

V Čechách jsou známé dvě rodové větve, hlubocko-krumlovská a orlická, nebo také primogenitura a sekundogenitura. Nás bude zajímat orlická větev, jež byla pány na orlicko-

⁴ Sdružení pro Ottův slovník naučný. Ottův slovník naučný – ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, díl 9.1997. s. 171- 173.

⁵ Československá akademie věd. Kolektiv autorů Encyklopedického institutu. Ilustrovaný encyklopedický slovník. 3.díl, Pro-Ž. Praha, 1982. s. 746

⁶ Sdružení pro Ottův slovník naučný. Ottův slovník naučný – ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, díl 15. 1999. s. 692.

⁷ Mašek, Petr. Modrá krev. Praha, 2003. s. 253. ISBN 80-204-1049-X

zvickovském panství, do něhož velkostatek Orlík nad Vltavou spolu s ostatními velkostatkami a statky patřil.⁸

Majetek se postupně rozšiřoval od roku 1789. V tomto roce Karel I. Filip po svém otci Janu Nepomukovi⁹ zdědil panství Orlík. Císařským dekretem z 19.července 1790 vznikla sekundogenitura Schwarzenberků a definitivně potvrzena smlouvou z 13.prosince 1802 o převzetí majetku mezi bratry Karlem Filipem a Josefem ze Schwarzenbergu.¹⁰

Zakladatelem sekundogenitury byl **Karel I. Filip** ze Schwarzenberku, za své sídlo si vybral zámek Orlík. Karel I. Filip byl účastníkem ve velkém počtu bitev, *velitelem spojených rakousko-rusko-pruských armád v bitvě u Lipska v říjnu 1813 proti Napoleonovi*¹¹, věnoval se také diplomatické sféře. K panství Orlík přikoupil v roce 1804 statek Zalužany, 1805 Zbenice a Zlákovice, 1816 Bukovany a Řeč, 1819 panství Sedlec a k němu patřící statky.¹²

Jeho nástupcem se stal druhorozený syn **Karel II. ze Schwarzenberku**, který získal nástupnictví po svém bratrovi Bedřichovi, jenž se ho v jeho prospěch vzdal. Po sňatku s Josefínou Wratislavovou z Mitrovic získal její věno, a to statky Čimelice, Tochovice, Osov a paláce v Praze ve Spálené a Voršilské ulici, r. 1847 přikoupil panství Varvažov a roku 1868 Starosedelský Hrádek.¹³

Jeho nástupcem se stal syn **Karel III.**, vášnivý milovník přírody, který nechal vytvořit na orlickém panství z tavných lesů obory. Aktivně se účastnil politického života, měl velmi v lásce český národ.

Dalšími pokračovateli byl **Karel IV.**, který byl členem českého a říšského sněmu, zároveň vynikal inteligencí a výbornými řečnickými znalostmi.

Karel V. ve svých úřadech zavedl češtinu, čímž vyšel vstříc obyvatelstvu na svých velkostatecích při jednání s jejich správami.¹⁴

Jeho následovníkem **PhDr. Karel VI. ze Schwarzenberku**, za jehož života proběhla první pozemková reforma, nařízená nucená správa a po roce 1948 byl majetek zabaven podle

⁸ Statek Orlík, Zvickov, Červený Újezdec, Myslín, Horosedly, Zalužany, Zbenice, Bukovany, Varvažov, Čimelice, alodní statky Tochovice, Osov, Sedlec u Kutné Hory, in: SOA Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, (1184) 1198- 1948 (1957), I. díl., č. inventáře II/ T 57. s. 13.

⁹ Položil základní kámen ke stavbě Schwarzenberského kanálu spojujícího Vltavu s Dunajem. Pro své zaměstnance vytvořil penzijní fond, byl posledním z rodu, který razil vlastní mince, in: Županič, Jan. Encyklopedie knížecích rodů země Koruny české. Praha, 2001. s. 244. ISBN 80-86493-00-8

¹⁰ BEZECNÝ, Zdeněk. Příliš uzavřená společnost: Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. České Budějovice. 2005. s. 32. ISBN 80-7040-698-4.

¹¹ ZÁLOHA, Jiří. Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenberku. České Budějovice, b.d. s. 12.

¹² Krchleby, Hraběšín, Nová Lhota, Olšany, Souňov, Třebonín, Habrkovice a Horušice, in: Záloha, Jiří. Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenberku. b.d., České Budějovice. s. 11.

¹³ ZÁLOHA, Jiří. Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenberku. b.d., České Budějovice. s. 12, pro doplnění také v knize BEZECNÝ, Zdeněk. Příliš uzavřená společnost: Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. České Budějovice, 2005. s. 32. ISBN 80-7040-698-4.

¹⁴ ZÁLOHA, Jiří. Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenberku. b.d. České Budějovice, s. 12.

zákona č. 142/47 Sb. a roku 1950 se rozpadl a jeho jednotlivé části byl přiděleny hospodářským ministerstvům.¹⁵ Karel VI. po roce 1948 odešel spolu s rodinou do emigrace do Stroblu v Rakousku.¹⁶

Současným představitelem rodu je **Karel (Jan) VII. ze Schwarzenberku**, jehož prostřednictvím došlo ke spojení obou rodových větví, neboť byl svým strýcem JUDr. Jindřichem ze Schwarzenberku¹⁷ roku 1960 adoptován. Tímto došlo ke spojení primogenitury se sekundogeniturou a Karel se stal dědicem obou rodových větví. Byl předsedou Mezinárodní helsinské federace pro lidská práva, pomáhal a podporoval disidenty tím, že na svém zámku v Murau v Rakousku založil archiv nezávislé exilové literatury.

Roku 1989 se stal předsedou Rady konzultantů a působil také jako kancléř prezidenta republiky Václava Havla. V současné době je majitelem zámku a statku na Orlíku a v Čimelicích, věnuje se podnikání. Patří mezi nejznámější české šlechtice.¹⁸

¹⁵ lesy byly přiděleny státním lesům, průmyslové závody národním podnikům a dvory státním statkům

¹⁶ VACULÍK, Pavel. Komunistická perzekuce šlechty. Praha, 2004. s. 57.

¹⁷ bratranec dr. Adolfa ze Schwarzenberku, představitele hlubocko-krumlovské větve

¹⁸ VACULÍK, Pavel. Komunistická perzekuce šlechty. Praha, 2004. s. 57.

3. Historie orlicko-zvíkovského panství

Cílem kapitoly je nastínit vývoj panství¹⁹ od počátků jeho vlastní vrchnostenské správy až po převzetí velkostatku státem.

Zachování hospodářských funkcí na panství záviselo na poddanském obyvatelstvu, které hospodařilo na půdě patřící vrchnosti.

Od poloviny 13. století zasahovalo do života venkovského obyvatelstva *emfiteutické právo založené na smluvním závazku mezi vrchností a poddanými zastoupenými lokátorem*²⁰.

V průběhu 14. století se uzavírají panství do jednotlivých celků. Prvním krokem k zajištění naprosté podřízenosti vrchnosti se stávají exempce, které měly za následek změnu nejvyšší soudní instance, kterou do té doby byl panovník, později se jí stala sama vrchnost. Poddaní si nesměli stěžovat na šlechtice u zemského soudu, zůstalo jim pouze právo na královskou milost. Toto postupné uzavírání se panství znamená na straně druhé počátky vlastní vrchnostenské správy počínajícího režijního velkostatku. Decentralizace hospodářství ve 14. století se projevila ve správní, finanční a soudní funkci, která se decentralizovala na jednotlivé statky nebo hrady.

V 15. století dochází k utužování poddanství a současně ekonomické změny způsobily větší potřebu úředníků na velkostatku. Dříve v čele stál jeden purkrabí, který byl nahrazen složitějším správním systémem.

Hlavní činností hospodářských dvorů, které tvořily součást velkostatku, bylo hospodaření spojené s vlastním řízením a provozem zemědělské a přidružené výroby, zahrnující příjmy z chovu dobytka, vaření piva, rybníkářství a prodeje dříví. Další příjmy mimo režijní hospodářství představovaly výnosy z pronájmů dvorů a dvorských pozemků, rozptýlené půdy, z roboty a urbaniálních dávek.

Dále měl velkostatek soudní, policejní a správní pravomoc, která se týkala poddaných, úředníků a služebníků. Zároveň vykonával činnosti spojené s přenesenou působností veřejné správy státu, jako výběr berní nebo verbování vojáků.

Na konci 18. století sice kompetence vrchnostenské správy byly omezeny státem, ale její struktura se nijak rapidně nezměnila. Jedna změna přeci nastala, panská kancelář jako centrum správy panství se rozdělila na hospodářský úřad pro vlastní ekonomický provoz

¹⁹ Blíže Hledíková, Zdeňka - Janák, Jan - Dobeš, Jan. Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost. Praha, 2007. s. 230 – 231.

²⁰ Hledíková, Zdeňka - Janák, Jan - Dobeš, Jan. Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost. Praha, 2007. s. 229.

velkostatku, soudní úřad pro spornou a nespornou agendu pozemkových knih, a hlavní úřad pro přenesenou veřejnou správu týkající se vyhlásování zákonů, dozoru nad silnicemi.

V první polovině 19. století docházelo na malých panstvích k tomu, že agenda nebyla vedena vůbec a byla celá nebo její část delegována na hlavní úřady velkých panství.

Zlomovým datem ve vrchnostenské správě se stal rok 1848, kdy bylo zrušeno poddanství a správa panství byla v jejím základě, jenž byl založen na poddanství, zrušena. Ze šlechty jako představitelů pozemkové vrchnosti se stali obyčejní majitelé velkostatku, rolníci, kteří byli dříve jejich poddanými, se stali jejich rovnoprávními spoluobčany. Panství i poté pokračovala ve své správě, ale pouze na přechodnou dobu do 1. července 1850, kdy začal platit obecní řád, avšak již ve finanční závislosti na státu, neboť byly patrimoniální úřady počínaje 1. lednem 1850 postátněny.

Historie orlicko- zvíkovského panství se odvíjela v souvislosti s historií hradu Orlíka²¹ a Zvíkova²², neboť obě historické památky tvořily dominantu onoho panství a jejich osud byl spjat s osudy rodu orlických Schwarzenbergů. Konkrétně historie panství Orlíka a Zvíkova je zároveň historií orlického a zvíkovského panství.

Hrad Orlík ve svých začátcích fungoval jako správní centrum a opěrný bod královské moci. Orlík byl v držení mnoha majitelů, r. 1357 byl dán lénem Dětřichu z Pordic, nejvyššímu kancléři krále Karla IV., za něj patřil do panství hrad Orlík, městečko Staré Sedlo a 5 vesnic – Kožlí, Šerkov, Pukňov, Vystrkov a Velký Vír²³, roku 1408 přikoupeny vesnice Hlinec a část Zalužan²⁴. Roku 1369 hrad znovu udělen v léno, tentokrát Hyncíku Pluhovi z Rabštejna, ten jej vyměnil se Zikmundem Hulerem za statky na Chebsku, Hyncíkův bratr Orlík prodal Petru Zmrzlíkovi ze Svojšína, nejvyššímu mincmistru, po jeho smrti připadl dvěma jeho synům Václavovi a Janovi. Během jejich pobytu došlo roku 1508 k velkému požáru, který způsobil rozsáhlé škody. Bratři se chtěli vyhnout platbě za opravy, využili proto nabídku Jindřicha ze Švamberka, majitele hradu Zvíkova, a Orlík mu prodali. Vzhledem k tomu, že Jindřich neměl dostatek finančních prostředků, aby koupil mohl uskutečnit, přenechal nákup svému strýci Kryštofu ze Švamberka. Spolu s Orlíkem přibírá ještě zástavní zboží kostelecké.²⁵ Po bitvě na

²¹ Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, (1184) 1198- 1948 (1957), 1. díl, č. inventáře II/ T 57. s. 1- 29.

²² Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, (1184) 1198- 1948 (1957), 1. díl, č. inventáře II/ T 57. s. 29- 32.

²³ Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, (1184) 1198- 1948 (1957), 1. díl, č. inventáře II/ T 57. s. 3

²⁴ tamtéž, s. 3.

²⁵ Jehož součástí byly vesnice Kostelec, Zahrádka, Krasice, Jickovice, Žebrákov, Radvánov, Slavoňov, Zábrodí, Předíčko a dvůr v Letošticích. In Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, (1184) 1198- 1948 (1957), 1. díl, č. inventáře II/ T 57. s. 4.

Bílé hoře byl majetek Švamberků zkonfiskován královskou komorou a krátce byl jeho majitelem Adam ze Šternberka. Po jeho smrti panství kupuje r. 1623 Jan Oldřich kníže z Eggenberga. Avšak roku 1719 panství zdědil synovec Marie Arnoštky, Adam František ze Schwarzenberga, jež byl pradědečkem Karla I. Filipa, zakladatele sekundogenitury.

První zmínka o hradu Zvíkov²⁶, se objevuje za vlády Přemyslovců, jeho zakladatelem byl pravděpodobně Přemysl Otakar I. Jeho syn Václav I. rád pobýval na Zvíkově. Poté co vymřela dynastie Přemyslovců, přešel hrad do vlastnictví Jindřicha z Rožmberka. Za Karla IV. byl hrad opraven a stal se jeho odpočinkovým sídlem. Než byla dokončena stavba Karlštejna, byly zde uschovány korunovační klenoty, po jejich přesunu na Karlštejn ztratil Zvíkov postavení jednoho z významných královských hradů. Několikrát změnil majitele, za zmínku stojí dva mocné rody, a to Rožmberkové a Švamberkové. Husité se ho marně snažili dobýt, protože se v té době nacházel ve vlastnictví Zikmunda Lucemburského, ale jejich náporu odolal. V roce 1437 hrad získal Oldřich z Rožmberka, který jej prodal roku 1473 Bohuslavu ze Švamberka. Svá nejlepší léta zažil za Petra ze Švamberka, po jeho smrti roku 1620 se ještě dva roky nacházel ve stavu pohotovosti před katolíky, roku 1622 se vzdal a byl vyplněn. Poté je získal Jan Oldřich z Eggenbergu. Za třicetileté války zde sídlila vojenská posádka. Koncem 17. století již sloužil jen jako hospodářská jednotka, v níž bylo ukládáno obilí. Po vymření rodu Eggenbergů roku 1719 se novými majiteli se stali Schwarzenbergové. Když se rod rozdělil na dvě větve, hrad připadl mladší větvi, tzv. sekundogenituře. Schwarzenbergové o hrad pečovali, provedli řadu stavebních oprav. Přestože se noví majitelé snažili hrad zachránit a zvelebit, došlo roku 1880 ke zřícení části hradu. Poté prošel řadou oprav ukončených na přelomu 19. a 20. století. Další opravy proběhly v 60. a 70. letech 20. století. Majetkem Schwarzenbergů zůstal do roku 1948, kdy byl spolu se soudním Orlíkem znárodněn a připadl státu, v jehož držení se nachází dodnes.

Orlické panství se nemohlo, co do velikosti, srovnávat s rozsáhlejším panstvím hlubockým, třeboňským a krumlovským²⁷, protože v době, kdy se osamostatnilo, mělo rozlohu jen necelých 7 tisíc hektarů. Avšak členové mladší rodové větve svůj majetek koupěmi²⁸ a sňatky²⁹ značně rozšířili. Po ustálení majetkových poměrů byl roku 1889 proveden soupis

²⁶ Památkový ústav středních Čech v Praze. Průvodce po hradech a zámcích : a některých dalších vybraných památkách v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha, 2000. s. 192. ISBN 80-85094-90-8.

²⁷ patřícím majetnější starší rodové větvi Schwarzenbergů

²⁸ jednalo se o Zalužany (rok 1804), Zbenice (roku 1805), Bukovany a Řeč (rok 1816), Varvažov (rok 1847), Staré-Sedlo-Hrádek (rok 1868), jak píše Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, (1184)1198-1948(1957), 1. díl, č. inventáře II/ T 57, Třeboň. s. 7.

²⁹ BEZECNÝ, Zdeněk. Příliš uzavřená společnost: Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. České Budějovice, 2005. ISBN 80- 7040-698-4. s. 32, jednalo se o

lesní a zemědělské půdy³⁰ čítající dohromady 17 535 748 ha, z toho: lesy 12 607 166 ha, pole 3 713 949 ha, louky 891 760 ha, pastviny 250 040 ha, zahrady 102 512 ha, rybníky 480 980 ha, stavební pozemky 31 034 ha, neplodné půdy u hospodářství 57 948 ha.

Bývalé panství orlicko-zvíkovské, které bylo Karlu Filipovi ze Schwarzenbergu postoupeno jako svěřenství roku 1802 při dělení rodu na dvě větve jeho starším bratrem, krumlovským vévodou Josefem Schwarzenbergem, se po roce 1848, kdy se pro označení panství začal používat název velkostatky, přejmenovalo na Karla Schwarzenberka velkostatek Orlík nad Vltavou. V tomtéž roce byl velkostatek zbaven výkonu soudnictví a veřejných záležitostí, stala se z něj hospodářská provizorní jednotka. Proto se veškerá pozornost zaměřila na zpeněžení přírodního bohatství, a to na zpracování dříví a využití stavebního materiálu (žuly, vápna). Zřízeny byly pily, vápenky, cihelny a široká síť prodejen. Zemědělský průmysl byl buď zrušen nebo jako v případě Orlíku nad Vltavou vznikaly zemědělské závody, mlékárny, sýrárny, škrobárny a lihovary³¹.

Zlomové datum představovalo období německé okupace, kdy 17. února 1942 byla dosazena na majetek Karla Schwarzenberga německá vnucená správa³². Majetek se ocitl v rukou Státního pozemkového úřadu v Praze. Na Orlík byl dosazen vnucený správce, který měl na starosti chod celého velkostatku, přilehlých statků a průmyslových podniků. Ke zrušení vnucené správy a k obnovení původní organizace došlo v roce 1945.

V roce 1948 v důsledku pozemkové reformy byl od 1. dubna téhož roku vykonáván státní dohled nad velkostatkem. Úkolem tohoto dozoru bylo připravit konečné převzetí velkostatku Orlíka státem.

Lesy byly převzaty počínaje 1. říjnem a začleněny do státních lesů ČR, pole rozdělena v přidělovém řízení pro zájemce o půdu. V roce 1950 z několika hospodářských dvorů vytvořeny státní statky se správou na Orlíku.

sňatek Karla II. s Josefínou Wratislavovou z Mitrovic roku 1842, která dostala věnem statky Čimelice a Rakovice.

³⁰ Bezcený, Zdeněk- Gaži, Martin- Putna, C. Martin. Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii. České Budějovice, 2008, s. 80.

³¹ Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, (1184) 1198- 1948 (1957), 1.díl, č. inventáře II/ T 57. s. 21.

³² Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, (1184) 1198- 1948 (1957), 1.díl, č. inventáře II/ T 57. s. 48.

4. Vnitřní struktura

Tato kapitola se bude věnovat zaměstnancům na velkostatku, jejich postavení, pracovním podmínkám a prostředí, v jakém pracovali, a hospodářství, které bylo tvořeno hospodářskými závody a orientováno na tradiční složky, lesnictví a zemědělství.

Vnitřní struktura se postupně vyvíjela od 16. století až po současnost, kdy se ustálila.

Na počátku vývoje stála v čele panství vrchnostenská kancelář řízená hejtmanem, v 19. a 20. století nazývaném ředitel, který měl ku pomoci personál tvořený písařem, od 19. století komptoiristou(kou) a koncipistou.

V 19. století se bývalá vrchnostenská kancelář změnila na **ústřední kancelář**, která se objevuje již v době přetváření feudálního hospodářství v moderní zemědělské podnikání. Byla zřízena pro vyřizování osobních záležitostí rodu. Svou činnost začala ve Vídni jako dvorní kancelář. Po smrti Karla I. Filipa se věnovala administraci orlického svěženství a roku 1822 se přestěhovala do Prahy, odkud roku 1904 přesídlila na Orlický, ale roku 1915 se do Prahy opět vrátila, avšak roku 1923 se objevuje zpět na Orlicku. Mezi její funkce patřilo vedení agendy související s ústředním vedením hospodářství a právní funkce.

Roku 1913 vzniká **ústřední ředitelství**, jenž se stalo nadřízeným orgánem pro ústřední kancelář. Ústřední ředitelství spojovalo hospodářské vedení několika statků pod svou správu, uvnitř ředitelství se hospodářský provoz dělil na jednotlivé sekce spravované správci, jež byli podřízeni řediteli velkostatku.

Mezi hospodářské sekce patřily: Rakovice-Karlov v Rakovicích, v jejímž čele se nacházel vrchní hospodářský správce, k ruce mu byli účetní adjunkti a hospodářský praktikant. V ostatních hospodářských správách se do čela dostal hospodářský správce a výpomocné práce vykonával praktikant. To se týká hospodářské správy Bisingrov-Koloredov v Bisingrově, dvora Orlický v Orlicku a Zahrádka-Květov v Zahrádce. Z pomocného personálu tu byl koncipista, který vyhotovoval čistopisy listin.

Ještě se vrátím k ústřednímu ředitelství. To bylo roku 1934 zrušeno a místo něj zřízen **sekretariát**³³, v jehož čele stál právník. Do jeho kompetencí spadala agenda správní, reorganizace úřadů a účetního systému, vyřizování osobní agendy majitele a vedení hlavního účtu. Dále sekretář a účetní.

³³ Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlický nad Vltavou (1184) 1198- 1948 (1957), 1.díl, č. inventáře II/ T 57. s. 14.

Součástí ústřední kanceláře byla **hlavní účtárna**, která změnila název na **hlavní pokladnu**³⁴, jež byla roku 1915 zrušena a její agenda přešla na ústřední kancelář.

V době, kdy byla na velkostatek uvalena vnucená správa, tedy od 17. února 1942, se ze sekretariátu stal poradní orgán. Sekretariát byl obnoven ve své původní podobě, před vnucenou správou, roku 1946. Neměla dlouhého trvání, neboť v únoru 1948, se velkostatek dostal pod státní dohled, jež měl připravit jeho převzetí státem, sekretariát definitivně zaniká.

Součástí ústřední kanceláře tvořila i **účetní revize**, která se od kanceláře později oddělila. Na starosti měla skontra pokladen, inventury, předávky úřadů, bilance, revize účetních knih zemědělských, lesních a průmyslových závodů. V jejím čele stál důchodní. Jeden se nacházel na Orlíku a druhý v Čimelicích. Mezi jeho činnosti patřilo spravování všech finančních zdrojů, disponování s hotovostí a vedení hlavní pokladny. Rozhodoval o výdajích na provoz velkostatku a byl osobně zodpovědný majiteli. Ku pomoci mu byl důchodenský adjunkt, dále revident, komptoiristka a výpomocná kancelářská síla.

Účetní revize byla roku 1929 zrušena, ale o pět let později (roku 1934) obnovena její činnost pro potřebu revize účetních knih průmyslových závodů.

Součástí správy velkostatku tvořily výrobní větve, a to zemědělská a lesní. Zemědělská větve, do níž spadaly mlékárny, sýrárny, cukrovary a pivovary, byla postupně nahrazena stavebním a pilařským průmyslem, k jehož fungování bylo zřízeno samostatné **ředitelství průmyslu** se sídlem v Modřanech u Prahy. Zároveň bylo nadřízeným orgánem pro průmyslové závody: parní pilu ve Žďákově, válcový mlýn na Žďákově, žulové lomy v Kozárovicích, vápenku a cihelnu v Rakovicích, cihelnu v Mirovicích a Červeném Újezdu, lomy v Kozárovicích, cihelnu v Mirovicích.

Součástí ředitelství průmyslu byly i jednotlivé hospodářské správy průmyslových závodů, a to: správa Rakovice-Karlov v Rakovicích, Bisingrov-Koloredov v Bisingrově, dvora Orlíku na Orlíku, Zahrádka-Květov v Zahrádce.

V čele ředitelství stál **ředitel** průmyslu, funkci sekretářky vykonávala komptoiristka. Na příkladě vybraných průmyslových závodů lze nastínit skladbu pracovníků, ta byla následující.

V čele správy jednotlivých průmyslových podniků se nacházel správce, který dohlížel na správný chod podniku, aby byly všechny zakázky včas vyřízeny. Pila dále zaměstnávala strojvedoucího, který kontroloval obsluhu strojů. Jeden dílovedoucí neboli mistr dohlížel na nádeníky, pilu(myšleno stroj) obsluhoval pilař. Lomy, zpravidla žulové, zaměstnávaly střelmistra, který se staral o správné uložení náloží dynamitu, lamači kamení, dělníci

³⁴ Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou (1184) 1198- 1948 (1957), 1.díl, č. inventáře II/ T 57. s. 14.

odvážející vytěžený kámen k drcení na štěrk používaný k opravě cest, denní a noční hlídač hlídali celý lom proti případným krádežím, ku pomoci mohli mít služebního psa. Ve vápence zpracovávalo přivezený vápenec 7-8 dělníků.

Po pozemkové reformě byly zbylé hospodářské dvory rozděleny na dvě hospodářské sekce v čele se správcem, sekce se jmenovaly rakovická, pod níž spadalo 5 dvorů, a zahrádecká, pod níž spadaly 2 dvory a převážná část rybníků.

V lesnictví na nejvyšším stupni správy stálo **ředitelství lesů**, které vzniklo roku 1934 z lesního úřadu. Pokud majitel vlastnil více velkostatků, používalo se označení **ústřední ředitelství lesů**, v jehož čele stál vrchní lesní rada nebo také vrchní lesmistr, později ředitel. Jeho hlavním úkolem bylo vedení lesní agendy, kontrola lesního hospodářství, zároveň byl důležitou osobou při uzavírání obchodních smluv. V kanceláři ředitelství pracoval kancelista a asistent. Po pozemkové reformě bylo ústřední ředitelství lesů zrušeno a již nikdy obnoveno.

Ředitelství lesů byly podřízeny lesní úřady vedené lesmistrem a jemu podřízený nadlesní, které zároveň dohlížely na revíry, v jejichž čele stál revírník mající na starosti správu revíru.

Revírníkovi byl podřízen hajný, jež vykonával správu jednotlivých hájenství.

Kontrolním orgánem byl lesní kontrolor. Jeho hlavním úkolem bylo dohlížet na lesní výrobu, prováděl věcnou i namátkovou kontrolu, zda se postupuje podle předpisů a zápisy v inventárních knihách jsou správně. Své poznatky musel shrnout a zhodnotit ve zprávě, kterou následně zaslal ředitelství lesů.

Mezi pomocnou sílu lze zařadit lesní adjunkty a praktikanty.

Ředitelství lesů zahrnovalo stavební oddělení, účtárnu a pokladnu. Stavební oddělení se skládalo ze stavebního ředitelství, jehož vedení měl na starosti ředitel nebo rada. V roce 1907 se spojuje agenda pro správu staveb s agendou civilního geometra do jedné kanceláře pod názvem **technická kancelář**, jež se dělila na tyto sekce: stavební a geometrovská.

Od 1. ledna 1919 byla na Orlíku zřízena samostatná stavební správa³⁵ s vlastní kanceláří, platy zaměstnanců se převáděly na jednotlivé statky. Zakázky a kolaudace staveb se prováděly přes stavební kancelář, ředitel byl povinen vykonávat prohlídky stavebních prací, zda probíhají podle plánu. Správě staveb se rovněž písemně hlásily závady na hospodářských a lesních budovách, musel se také uvést stupeň závažnosti oprav. Stavební správa a technická kancelář byly zrušeny a jejich agenda byla přidělena lesnímu ředitelství, jemu byla rovněž roku 1934 podřízena dosud samostatná správa důchodu, která vedla hospodářský a lesní účet.

³⁵ SOA Třeboň, VS Orlík nad Vltavou, , inv.č. 2072, sig. 2A- 1, kt. č. 847, Organizace stavebního úřadu 1918- 1924.

4.1 Zaměstnanci

4.1.1 Postavení

Postavení pracovníka se odvíjelo od funkce, kterou na velkostatku zastával. Následné schéma přibližuje vývoj úředního aparátu a čeledi od 16. století do 20. století.³⁶

Postavení úřednického aparátu bylo v 16. století následující. V čele panství stála vrchnostenská kancelář, která byla řízena **hejtmanem**³⁷, který nahradil purkrabího. Jeho hlavní činností byl dozor nad vrchnostenskou kanceláří, jejímž prostřednictvím kontroloval chod velkostatku. Dohlížel na stav budov a zajišťoval jejich opravy, byl nadřízeným pro všechno služebnictvo, musel proto znát služební instrukce, aby věděl, co po nich může požadovat. Sestavoval rozpočty a musel mít přehled o stavu panství. Název hejtman se v 18. století, kdy se objevují kraje, musel změnit na ředitele nebo vrchního úředníka, protože titul hejtman se směl používat pouze pro krajské hejtmany nebo vyšší armádní důstojníky.

Pomocníkem hejtmana byl **písař**³⁸, který v některých případech hejtmana v jeho nepřítomnosti zastupoval. Vyhotovoval čistopisy a staral se o registraturu vrchnostenské kanceláře. Čím větší bylo panství, tím více písařů bylo potřeba. Ti se pak dělili na listovní, koncipisty, sekretáře, ty, co jen opisovali listiny.

Účetnictví velkostatku měl na starosti **důchodní**. Spravoval všechny finanční zdroje, disponoval hotovostí a vedl hlavní pokladnu. Rozhodoval o výdajích na provoz velkostatku a byl osobně zodpovědný majiteli. Vyplácel mzdu úředníkům a čeledi. Z toho vyplývá, že jeho postavení se stávalo vlivnějším, často zastíňoval samotného hejtmana. V 17. století se od funkce důchodního oddělil kontribuční, který vybíral berně, a sirotčí písař vedoucí sirotčí účty.

Na většině panství se i nadále objevuje **purkrabí**³⁹, jemuž z původních pravomocí zbyla jen správa nemovitého majetku, dohled nad rostlinnou a živočišnou výrobou a nad nižšími úředníky a pomocným služebnictvem (šafář, čeledí, správce). Staral se o chov dobytka, sháněl pro něj krmivo, pronajímal pozemky, nakupoval nářadí. Vykonával proto pravidelné návštěvy všech dvorů a prováděl namátkovou kontrolu.

³⁶ základní změny ve struktuře správy ve 20. století jsou shrnuty v Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, (1184) 1198- 1948 (1957), 1. díl, č. inventáře II/ T 57. s. 47 – 48. Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou, (1652) 1717- 1948, č. inventáře II/T 46. s. 4- 6.

³⁷ Používaly se i jiné názvy: úředník, správce, vrchní, ředitel
více o něm Černý, Václav. Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v 15.-19.století. Praha, 1930, s. 54- 59.

³⁸ Pro srovnání Černý, Václav. Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v 15. - 19. století. Praha, 1930 s. 52- 65.

³⁹ blíže Černý, Václav. Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v 15. - 19. století. Praha, 1930, s. 60- 61.

Jedni z důležitých úředníků, byli ti, kteří pracovali jako pomocníci purkrabího, a to **obroční**, jenž měl na starosti polní hospodářství, z panských sýpek přiděloval obilí, vedl naturální účty obilí, a **poklasný**, jenž dozíral na svážení, uskladnění a prodej obilí, byl tomu fyzicky přítomný. Dalším pomocníkem purkrabího byl **pojezdny** osobně dohlížející na hospodaření.

Čeď se v 16. století dělila na zámeckou a dvorskou. Zámecká sloužila k osobní pomoci vrchnosti. Patřili sem kuchaři, klíčnik, pekaři, sladovníci, vrátný, hlásný. Dvorská čeď vykonávala veškeré zemědělské práce, dostávala stravu a plat. Výše platu závisela také na poptávce a nabídce.

Významné místo mezi čeledí zastával **šafář** pečující o dobytek, dohlížel na jeho krmení a ustájení, údržbu dvora. Kontroloval, aby každý pracoval svědomitě a bez otálení, osobně opravoval škody vzniklé na hospodářských budovách. Staral se i o pole, rozhodoval, jaké plodiny se budou pěstovat, a dohlížel na správný postup v pěstování. V rybnářství to byl **porybný**.

Na velkostatku představovalo důležité odvětví lesní hospodářství. Lesy se využívaly k honitbě a pasení dobytka. Až v 17. století se objevuje vlastní lesní hospodářství, v této době se také lesní správa dostává do osamostatnění a o její fungování se staral lesní pojezdny, jež byl v 18. století nahrazen lesním úřadem s vlastními zaměstnanci.

V 18. století se objevuje dohled státních úřadů nad činností vrchnostenských úřadů v oblasti výkonu veřejné správy, kterou i nadále vykonávaly, ale staly se pouhým článkem státních úřadů. Týkalo se to zejména agendy kontribučenské, na kterou měl dohlížet krajský hejtman. Dále dozíral na vrchnost a v případě jakýchkoliv nesrovnalostí či machinací s berněmi s ní mohl zavést vyšetřování nebo v ojedinělých případech dokonce feudála dočasně zbavit správy panství a jeho úředníky uvěznit. Státní dozor se týkal i úředníků. Všichni museli absolvovat zkoušky odstupňované podle specializace a teprve poté byli zapsáni do matrik vedených společnostmi, a pak mohli být zaměstnáni jako vrchnostenští úředníci. Státem bylo omezováno i hrdelní soudnictví, kdy na panství přibyl nový úředník-justiciář. Byl to právník placený vrchností.

Po roce 1848 se správa orlického a čimelického velkostatku spojila v jednotnou správu, v jejímž čele stála **ústřední kancelář v Orlíku** řízená vrchním hejtmanem, pro kterého se v 19. století ustálil název ústřední ředitel. Kontroloval hospodaření, příjmy a výdaje, včasné plnění všech zakázek, každoročně prohlížel účty, sestavoval rozpočty a musel mít přehled o stavu panství. Dohlížel na stav budov a zajišťoval jejich opravy. Byl nadřízeným pro všechno

služebnictvo, musel proto znát služební instrukce, aby věděl, co po nich může požadovat, sám přijímal řemeslníky a čeledě.

Roku 1913 vzniká **ústřední ředitelství**, jenž se stalo nadřízeným orgánem pro ústřední kancelář. Toto ředitelství bylo zároveň nadřízeným orgánem pro jednotlivé hospodářské sekce, v jejichž čele stál hospodářský správce, ku pomoci měl účetního adjunkta a hospodářského praktikanta.

V oblasti hospodářství existovalo **ředitelství průmyslu** v čele s ředitelem, majícím na starosti správce jednotlivých průmyslových podniků. Funkci sekretářky vykonávala komptoiristka.

Správci v průmyslových podnicích dohlíželi na správný chod podniku, na to, aby byly zakázky včas vyřízeny.

Názvy zaměstnanců se odvíjely od činností, které vykonávaly v průmyslových podnicích. Na pile byl zaměstnán strojevedoucí, který kontroloval obsluhu strojů. Dále zde byl díloveďoucí neboli mistr, jenž dohlížel na nádeníky, pilu (myšleno stroj) obsluhoval pilař. Lomy, zpravidla žulové, zaměstnávaly střelmistra, který se staral o správné uložení náloží dynamitu, lamači kamení, dělníci odvázející vytěžený kámen k drcení na šterk používaný k opravě cest, denní a noční hlídač hlídali celý lom proti případným krádežím, ku pomoci mohli mít služebního psa. Ve vápence zpracovávalo přivezený vápenec 7-8 dělníků.

V lesnictví na nejvyšším stupni správy stálo **ředitelství lesů**, v jehož čele stál vrchní lesní rada nebo také vrchní lesmistr, později ředitel. Jeho hlavním úkolem bylo vedení lesní agendy, kontrola lesního hospodářství, zároveň byl důležitou osobou při uzavírání obchodních smluv. V kanceláři ředitelství pracoval kancelista a asistent.

Ředitelství lesů byly podřízeny lesní úřady vedené lesmistrem a jemu podřízený nadlesní, které zároveň dohlížely na revíry, v jejichž čele stál revírník mající na starosti správu revíru.

Revírníkovi byl podřízen hajný, jež vykonával správu jednotlivých hájenství.

Kontrolním orgánem byl lesní kontrolor. Jeho hlavním úkolem bylo dohlížet na lesní výrobu, prováděl věcnou i namátkovou kontrolu, zda se postupuje podle předpisů a zápisy v inventárních knihách jsou správně. Své poznatky musel shrnout a zhodnotit ve zprávě, kterou následně zaslal ředitelství lesů.

Mezi pomocnou sílu lze zařadit lesní adjunkty a praktikanty.

Ředitelství lesů zahrnovalo stavební oddělení, účtárnu a pokladnu. Stavební oddělení se skládalo ze stavebního ředitelství, jehož vedení měl na starosti ředitel nebo rada. Ten byl povinen vykonávat prohlídky stavebních prací, zda probíhají podle plánu.

4.1.2 Přijímání a propouštění ze služby

Úředníci, kteří se ucházeli o místo, museli absolvovat přijímací řízení, jehož součástí bylo podání písemné žádosti majiteli panství. V žádosti byly uvedeny životopisné údaje uchazeče, a to jméno, příjmení, adresa trvalého bydliště, dosažené vzdělání s uvedením názvu škol, které dokončil.

Poté co byl s uchazečem sjednán pracovní poměr, začala mu zkušební doba, zpravidla tříměsíční, a povinná praxe, během níž musel dokázat, že dané problematice rozumí, dokáže řešit krizové situace, v nichž musel umět využít dosažených vědomostí. Pokud se osvědčil, složil odborné zkoušky, a zaměstnavatel byl s jeho prací spokojen, byl nejpozději při první výplatě zaměstnanci vydán písemný doklad o zařazení do platové třídy, která odpovídala jeho dosaženému vzdělání a měla vliv na výši platu, o odměnách a srážkách.

Stanovena byla také služební léta, která se započítávala do platového výměru. Co se týká žen, ty byly přijímány výjimečně, změna nastala až ve dvacátých letech minulého století.⁴⁰

Zaměstnanec mohl být propuštěn ze služby, pokud se dopustil následujících přestupků. Chodil do práce trvale opilý a ohrožoval tak hospodaření na velkostatku a osoby, které s ním pracovali. Pokud týral nebo nedbale ošetřoval zvířata jemu svěřená, kradl nebo byl obviněn ze spáchání trestného činu, bez svolení zaměstnavatele vykonával stejnou práci, za jakou byl od něj placen, neoprávněně opustil zaměstnání, zanedbával své povinnosti, sváděl své spolupracovníky, příbuzné nebo členy vlastní rodiny k nepoctivosti či krádeži, dopustil se urážky na cti, tělesného útoku nebo vyhrožoval-li zaměstnavateli, vedl-li nemravný život v budově zaměstnavatele.

4.1.3 Vztah majitel – zaměstnanec

To, po čem se bývalým zaměstnancům velkostatku může po letech strávených ve službě stýskat, je jistota pána, který byl jakousi zárukou. Schwarzenbergové nebudovali svou reprezentaci na tom, aby se obklopovali novými uměleckými předměty, vynikali především v oblasti hospodářské, používali nová hnojiva a technologie, a také sociální, měli fondy penzijní, invalidní, podporovali zaměstnance finančně, přispívali na studium jejich dětí, na vánoce, dostávali deputát v naturální podobě.

Tím lze upozornit na typický otcovský vztah ke svým zaměstnancům, kterým se snažili zajistit lepší pracovní podmínky. Dělníci měli právní jistotu, na své děti dostávali výchovný

⁴⁰ Zálaha, Jiří. Poslední „Platové tabulky a věcné požitky“ schwarzenberské primogarnitury roku 1946. In Obnovená tradice 5, 1995, s. 16- 18.

příspěvek určený k hrazení nákladů spojených s financováním jejich studia, pokud se nacházeli mimo domov a dosahovali dobrého prospěchu, pak zaměstnanec získal roční příspěvek splatný čtvrtletně. Pokud děti bydlely doma a za vzděláním dojížděli nebo se učili řemeslu či obchodu, měli jejich rodiče nárok na poloviční výchovný příspěvek. Zaměstnanci bylo možné za celý rok přiznat pouze dva výchovné příspěvky, a ti, jejichž celkový roční příjem dosahoval 18000 K na tento příspěvek neměli nárok.

Zaměstnanci, kteří se nacházeli ve službách velkostatku nepřetržitě nejméně 25 let, měli nárok na komorní vyznamenání od obchodní a živnostenské komory v podobě diplomu a medaile. Vyznamenání se udělovalo podle příslušného řádu a sama obchodní komora rozhodovala o stupni vyznamenání, za 35 a více let služby stříbrná medaile, za 25-34 let služby bronzová medaile, 24 a méně let služby dostal zaměstnanec pouze uznání. Náklady na zhotovení medailí hradil zaměstnavatel. Kromě medaile jim příslušela i jednorázová jubilejní odměna, její výše byla odstupňována počtem odsloužených let. Vyplácela se pouze v případě, že se podnik nenacházel ve ztrátě, pokud ano, mohla být výplata odměny odložena. Všichni jubilanti museli dostat odměnu ve stejné výši, žádné rozdíly se nepřipouštěly. Dalším vstřícným krokem ze strany zaměstnavatele byl příspěvek pro manželku a děti zaměstnance, který byl povolán do vojenské služby.⁴¹

Rod Schwarzenberků byl znám svým zájmem o zaměstnance, založil proto **penzijní fond**⁴², který dodnes existuje. Vznikl z příspěvků aktivních zřízců.

Členové fondu se dělili do čtyř kategorií označovaných velkými písmeny abecedy. A pro penzisty a jejich pozůstalé, B,C,D pro aktivní úředníky. Rozdílem v zařazení těchto úředníků byl den nástupu do zaměstnání. Do výměru penze se započítala i doba strávená ve válce, výsledná částka dosahovala dvojnásobné výše než základní výměr.

Povinnost odvádět pensijní příspěvky zanikala ukončením pracovního poměru, kdy byly vráceny všechny vložené poplatky, dále požíváním invalidního nebo starobního důchodu, dokončením věku 40 let. Pensijní nároky pozbývaly platnosti u těch zaměstnanců, kdo hrubě poškodili majitele a zneužili jeho úcty, zahálčivostí, spácháním trestního činu, dále u těch, kteří již byli zotaveni, ale nechtěli znovu nastoupit do práce, přestože je lékař uschopnil.

V čele fondu stál pensijní výbor skládající se z předsedy a náměstka, kteří byli jmenováni Schwarzenberky, čtyř členů a dvou náhradníků volených na tři roky ze zaměstnanců s nejméně deseti lety služby, svou funkci vykonávali bezplatně.

⁴¹ Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou, inv.č. 1612, sig. E-a-0, kart. č. 558, Zaměstnanci všeobecně 1940- 1948.

⁴² Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou, inv.č. 1540, sig. 14/608, kt.č.520, Penzijní fond schwarzenberských zaměstnanců 1906- 1934.

Úkoly výboru byly následující: přijímat oznámení rozhodná pro vznik pojištění, vedení výkazů pojištěnců a evidence příspěvků, přijímat žádosti zaměstnanců, o jejich vyřízení rozhodoval sám majitel velkostatku. Při změně majitele a následném rozdělení fondu bylo vyplaceno všem pojištěncům pojistné z prémiové rezervy, její výše se odvíjela od počtu zaměstnanců. Zbylá částka se rozdělila mezi jednotlivá panství.

Kromě penzijního fondu existoval i **invalidní fond**⁴³ knížete Karla Bedřicha ze Schwarzenberku, který splynul s válečným fondem polního maršála Edmunda knížete ze Schwarzenbergu.

Založen byl 1. července 1915, v důsledku úmrtí knížete Karla Bedřicha, který padl 6. září 1914 v polním tažení ve Vukovaru, počínaje dnem 1. srpna 1915.

Důvodem vzniku byla snaha zmírnit a poskytnout úlevy v překonávání následků poranění utrpěných ve válce. Od tohoto záměru byl odvozen i hlavní cíl, a to pravidelné udělování každoročních finančních podpor raněným vojínům. Vztahoval se i na vdovy po těchto vojínech. Úředníci a zřízenci velkostatku povolání do vojenské služby byl jim v případě trvalé invalidity ponechán plný nezkrácený plat. Příspěvek vojínům uděloval sám majitel velkostatku.

4.2 Pracovní podmínky

Mzdové a pracovní podmínky byly upraveny ve směrnici pro úpravu služebních a mzdových poměrů vydávané ministerstvem zemědělství u zaměstnanců v lesní správě a zemským úřadem práce u ostatních zaměstnanců.

4.2.1 Platové zařazení

Platové záležitosti měla na starosti ústřední správa velkostatku. Důležitým podkladem pro výplatu mezd byla platová tabulka, ve které byli zaměstnanci děleni do platových skupin a platových tříd. Celkem bylo až 16 platových tříd a deset platových skupin. Platové třídy byly zastoupeny i ve výkazech služného⁴⁴, kde se uváděla výše služného, stravného, klasifikace (příslušná třída), ale i výše deputátu – obilí v kilogramech, dřevo ve svazcích, mléko v litrech, maso.

Umístění v určité skupině záviselo na funkci, kterou na velkostatku pracovník zastával. Nejen jeho zařazení, ale také dosažené vzdělání, kvalifikace, odpracovaná služební léta, výkonnost a zodpovědnost rozhodovaly o výši platu.

⁴³ Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou, inv.č. 1500, sig. 8/41, kt.č. 463, Invalidní fond Edmunda Schwarzenberga 1905- 1923.

⁴⁴ Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, inv.č. 661, kniha. č.523, Výkazy služného.

Příslušná hodnostní třída měla důležitý vliv na každodenní život úředníka. Závisel na tom jeho plat a sociální postavení ostatních členů rodiny, protože finančně nákladné bylo udržování zažitého stereotypu, který zahrnoval udržování domácnosti, oblékání, vystupování na veřejnosti.

Následující příklady v tabulce nám ukazují rozdělení pracovníků do platových skupin na základě jejich funkcí.⁴⁵

Platová skupina	Služební postavení	Příklad
I.	ředitelé nebo přednostové velkých hospodářských celků	ředitel panství
II.	vedoucí velkých hospodářských celků a průmyslových závodů, vedoucí speciální odborníci u ústřední správy	Ředitel jednotlivých správ, lesní rada
III.	odborníci se speciálními znalostmi, vedoucí větších průmyslových a hospodářských celků	správce pily, geometr
IV.	zaměstnanci samostatně pracující s odbornými znalostmi, vedoucí menších průmyslových závodů a hospodářských celků	správce pivovaru, sládek
V.	zaměstnanci samostatně pracující se širším okruhem působnosti	
VI.	zaměstnanci obchodní, administrativní i techničtí, vyřizující samostatně obtížné práce podle běžných pokynů	nadlesní, lesní kontrolor
VII.	techničtí, administrativní a obchodní zaměstnanci se samostatnou širší působností	revírník, důchodní
VIII.	zaměstnanci s jednoduchou samostatnou technickou, obchodní nebo administrativní činností	porybný, písař, komptoiristka
IX.	zaměstnanci se samostatnější kancelářskou nebo technickou službou, jmenovitě v lesnictví, zemědělství a rybářství	lesní taxátor, lesmistr,
X.	zaměstnanci s jednoduchou, převážně mechanickou činností	kameníci, zahradník, hajný, ponocný
XI.-XII.	hospodářští a lesní správci	
XIII.-XVI.	hospodářští, lesní, stavební a průmysloví adjunkti	asistent, zahradní pomocník

Zaměstnanci byli obecně děleni do těchto základních kategorií: úřednická, zřízenecká, čelední, denní dělníci.

Úřednická kategorie neboli zaměstnanci ve vyšších službách se ještě dále dělili na 2 služební skupiny a do pěti platových tříd, a to na ty působící v zemědělství, lesnictví a rybářství, a na technické a administrativní.

První třída: centrální ředitel, ředitel průmyslu, lesní rada, lesmistr, druhá třída: ředitel revise, tajemník, 2 lesmistři, jeden důchodní, třetí třída: jeden ředitel panství, čtvrtá třída: ředitel velkostatku, pátá třída: ředitel panství, správce staveb, dva správcové průmyslu

⁴⁵ Zálaha, Jiří. Poslední „Platové tabulky a věcné požitky“ schwarzenberské primogarnitury roku 1946. In Obnovená tradice 5, 1995, s.16-18.

Zřízenci neboli zaměstnanci v dozorčích službách byli rozděleni do 2 platových skupin. Lidé z první platové skupiny po odsloužených 24 letech měli možnost postoupit do druhé platové skupiny.

Za dobře vykonanou práci zaměstnanci náležela mzda skládající se ze základního platu, věcných požitků (deputát mléka, brambor, otopu, služební byt⁴⁶) a zvláštních odměn (výkonnostní, kvalifikační, žňové).

Mzda se dále dělila na týdenní a hodinovou. Týdenní plat náležel například řidičům motorových vozidel, kočím, závozníkům. Naproti tomu hodinová mzda se vyplácela dělníkům s těžkou a lehkou prací, výše platu závisela na věku dělníka a na počtu odpracovaných let u zaměstnavatele.

K základnímu platu příslušely zaměstnanci ještě přídavky⁴⁷. A to **drahotní, mimořádný drahotní, vánoční**, dále příplatky při časové a úkolové mzdě, zvláštní, diety, věcné požitky, cestovné a v důsledku blížící se války také **předválečný** přírůstek určený pro překonání těžké situace blížící se války, tvořil součást základního platu.

Drahotní přírůstek byl určený pro zřízence, úředníky, svobodné a ženaté. Splatný byl měsíčně pozadu. Zaměstnanec měl možnost podat žádost na příslušný sekretariát ředitelství, aby mu byl drahotní přírůstek vyplacen předem najednou. Avšak tento přírůstek k 31.12.1920 zanikl.

Dále měli nárok na **mimořádný drahotní přírůstek**, který se vyplácel zřízencům majícím děti mladší sedmnácti let, kteří nepracovali a samostatně se neživil. Na vánoce se přiznával přírůstek **vánoční** tvořící 25% hrubého měsíčního platu. Na tento přírůstek neměli právo Němci, Maďaři a osoby, které pozbyly státní občanství.

Příplatky při časové a úkolové mzdě se přiznávali za přesčas, za noční službu a za práci ve svátek a neděli. Zvláštní příplatky se vztahovaly na odborné lesní dělníky, na pomocné úkony, do této skupiny náležel také kvalifikační přírůstek ve výši 20 % za odborné vzdělání.

Diety příslušely zaměstnanci, který se nacházel v práci mimo velkostatek a to déle jak 12 hodin, měl nárok na náhradu jízdného, zahrnujícího autobus a vlak, do diet se zahrnovalo i přenocování.

⁴⁶ Nárok na něj měl každý bez vlastního bytu. Pokud mu nemohl být přidělen, dostal finanční podporu k pronájmu bytu v okolí velkostatku. Výše podpory odpovídala ceně nájmu obvyklé v daném místě. In: Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, inv.č. 2135, sig.3F-6, kt.č. 861 Osobní evidenční karty zaměstnanců s rezolucemi a platovými zařazovacími tabulkami z let 1941- 1948, písmena A-Ž.

⁴⁷ Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, inv.č. 2135, sig.3F-6, kt.č. 861 Osobní evidenční karty zaměstnanců s rezolucemi a platovými zařazovacími tabulkami z let 1941- 1948, písmena A-Ž.

Stálí zaměstnanci dostávali též příspěvek na nové náradí, dále cestovné. Svobodní zaměstnanci měli nárok na stravu pětkrát denně, byt s otopem, osvětlením, úklidem, vypráním prádla.

Obzvláště výkonní a spolehliví zaměstnanci dostali vyplacený **výkonnostní příplatek**, jeho výše závisela na výkonu zaměstnance. Poté, co odpadly předpoklady pro další vyplácení jakéhokoliv příplatku, mohl být snížen nebo úplně zastaven, nové stanovení jeho výše se provádělo například při přeřazení do vyšší platové skupiny.

Trvalé požitky se počínaje prvním lednem roku 1921 změnilly na peněžní hotovost. Její výše závisela na stupni vzdělání. Uvedu zde názorný příklad. Krmič zvířat dostal vyplaceno 800 K; poklasný a hajný 1000 K; šafář 1250 K; vrchní hajný 1500K; hospodářský a lesní asistent 1800K; zahradník a sládek v menším pivovaru 2400K; účetní a kancelista 3600 K.⁴⁸

Příspěvky byly určeny osobám nemajícím žádný jiný příjem nebo jejich příjmy jsou nedostatečné či slouží k péči o osobu blízkou.

Výplata všech požitků v době, kdy byl majetek Schwarzenberků převzat státem, se zastavila. Jelikož byly vypláceny i bývalým zaměstnancům, ti proto museli dokázat, že před 12. srpnem dostávali pravidelné příspěvky penzijní, starobní, úrazové, dary z milosti. Pokud chtěli, aby se jim příspěvky poukazovali i nadále, museli podat žádost na ministerstvo zemědělství.

4.2.2 Práva a povinnosti zaměstnance

Po uzavření pracovního poměru získal zaměstnanec určitá práva, ale také povinnosti.

Mezi práva zaměstnance patřilo právo dát výpověď v případě, že s ním zaměstnavatel, zástupci nebo členové jeho rodiny zle nakládali, hrubě jej uráželi nebo mu vyhrožovali, sváděli jej k nemravným nebo nezákonným činům. V případě, že zaměstnavatel neoprávněně zadržuje mzdu, bezdůvodně zájemce o práci odmítá, přestože shání volnou pracovní sílu.

Pokud byl pracovník přesvědčen, že mu zaměstnavatel jakýmkoliv způsobem škodí, například, že ho přeřadil na práci, která způsobí nepřehlednutelnou změnu ve výši vyplacené mzdy, může se o pomoc obrátit na příslušný pracovní soud.

Zaměstnanec měl právo být členem politických organizací, avšak členství nesmělo mít špatný vliv na výkon služby.

⁴⁸ Stav k 1. červnu 1920, Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlik nad Vltavou, inv.č. 1474, sig. 3/171, kt.č. 440, Všeobecné záležitosti zaměstnanců 1905- 1928, 1941- 1948.

Každý úředník na Orlíku se mohl stát členem **Sdružení úředníků Karlo-Schwarzenberských**⁴⁹, která byla jejich vlastní organizací. Jejím cílem bylo hájit zájmy úředníků a svého zaměstnavatele se sídlem v Orlíku.

Za člena byl přijat každý, kdo se přihlásil a byl správním výborem tohoto sdružení doporučen. Ze členství mu plynuly určité povinnosti, ale také práva.

Povinností bylo podporovat sdružení v jeho stanovách, platit pravidelně členské příspěvky, jejichž výše byla stanovena valnou hromadou.

Mezi jeho práva patřila účast na jednání, vypracování návrhů, o návrzích ostatních hlasovat, volit a být volen. Do kompetence organizace patřilo předkládání návrhů mezd úředníků majiteli velkostatku, který je po zvážení buď schválil nebo zamítnul a požadoval jejich případnou pozdější úpravu.

Knížecí zaměstnanci byli činní i jako amatérští novináři. Byli členy **Svazu českých úředníků a zřízenců knížete ze Schwarzenberku**, jež vydával v letech 1934-1938 časopis *Tradice*, který obsahoval zprávy, články a studie. Bohužel v důsledku událostí, které se staly v roce 1948, bylo vydávání časopisu definitivně zastaveno. Až nadšenci, kteří se zajímali o jižní Čechy založili 13. srpna 1990 Historický spolek Schwarzenberg a pokračovali ve vydávání časopisu. Jelikož byl svému předchůdci kvalitním pokračovatelem, nazvali ho *Obnovená tradice*. Vycházel a dosud vychází dvakrát ročně vždy v červnu a prosinci. Součástí redakce jsou historici, přírodovědci, lesní hospodáři, bývalí schwarzenberští zaměstnanci. Obdobou tohoto časopisu jsou *Blau-Weisse Blätter*, tzv. Modrobílé listy, které vydává schwarzenberský archiv v Murau dvakrát ročně.

Povinností každého zaměstnance bylo přesné dodržování pracovní náplně, byl pod neustálou a nekompromisní kontrolou nadřízených, kteří se zaměřovali nejen na samotnou práci, ale i na to, zda má v pořádku doklady, pokud se dopustil zpronevěry, krádeže, pokusu o zfalšování dokladů, byl přísně potrestán, a to bezpodmínečným propuštěním ze služeb, rychlé přeložení pracovníka nastalo v případě, že se dopustil prohřešků proti dobrým mravům, například urážkou na cti nebo když poškodil dobré jméno svého zaměstnavatele⁵⁰.

Všichni pracovníci museli povinně nosit stejnokroj, který se v drobnostech lišil podle toho, zda se jednalo o úředníka či zřízence. Zřízenci, mezi něž patřil i kancelářský sluha, nosili oděv černé barvy. Společnými částmi oděvu byly kamizola, krátké kalhoty, klobouk, v zimě

⁴⁹ blíže Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, inv.č. 2136, sig. 3G-1, kt.č. 860, Sdružení úředníků schwarzenberských 1919- 1920.

⁵⁰ NEUMANN, Jiří. Schwarzenberské lesní hospodářství a myslivost ve vzpomínkách. In *Obnovená tradice* 17, 2006, s. 61-64.

ještě zimní kabát. Zřízenci měli navíc vestu a vlněné holeně. O přidělování nových stejnokrojů rozhodovalo ředitelství.

Odměnou za bezproblémovost a dobře vykonanou práci byla jistota ve stáří formou důchodového pojištění. Ihned po nástupu do zaměstnání vznikla zaměstnanci povinnost pojistit se. Zaměstnanci si nespořili jen na penzi, ale také proti případným úrazům. Povinně tak museli učinit dělníci zaměstnaní ve výrobě nebo v provozech, v nichž se používaly stroje. Zpravidla byli pojištěni u Úrazové pojišťovny dělnické. Ze svého platu přispívali do této pojišťovny 10%, zbytek hradil zaměstnavatel. Pojištění obsahovalo nárok na invalidní rentu pro případ trvalé pracovní neschopnosti vzniklé v důsledku tělesné nebo duševní vady znemožňující jakoukoli práci, jehož podmínkou bylo dokončení 10 služebních let ve výši 40 % základního platu, při pracovním úrazu, který neschopnost výkonu práce způsobil, náleželo pojištěnci 40 %, po odpracování 10 – 20 let získal pojištěný zaměstnanec 60 % základní mzdy.

Pracovník měl v případě potřeby právo na rentu starobní, vdovskou (10 let služby), důchod sirotčí a pro pozůstalou vdovu s dětmi.

Po dosažení 65 let nebo 40leté služby se vyplácela doživotní renta. Základ výměru pojištění tvořil roční příjem zaměstnance a léta strávená v zaměstnání. Zaměstnavatel platil za dělníky nemocenské pojištění, které zajišťovalo, že v případě nemoci měl dělník zajištěno bezplatné lékařské ošetření s bezplatným poskytnutím léků. Po dobu trvání nemoci mu náležela peněžitá podpora až do výše 60% obvyčejné denní nádenické mzdy běžné v daném okrese.

4.3 Hospodářství na velkostatku

Počátky hospodaření panství ve vlastní režii jsou spjaty s obdobím po husitských válkách, které způsobily přerušení hospodářského vývoje. Změnili se majitelé, ke šlechtě přibyli noví velkostatkáři-váleční zbohatlíci. Tito zbohatlíci se rychlým tempem rozšiřovali a utlačovali sedláky a zemany, kteří se stěhovali do měst, aby se mohli snáze uživit.

Postupné vylidňování venkova způsobilo chudnutí velkostatku, protože byl závislý na odvádění peněžních a naturálních dávek od svých poddaných.

Panství musela najít vhodnou formu zemědělského podniku. Při výběru se vycházelo z okolních přírodních podmínek, půda byla nejvhodnější, protože jí bylo dostatek.

Hospodářství na velkostatku bylo tvořeno polním hospodářstvím, chovem dobytka a ovcí, rybářstvím.

Správcem polního hospodářství byl **purkrabí**, bezprostřední dohled nad poli měl **šafář**. Staral se o správné zorání pole, určoval, na kterých polích bude pěstováno obilí, sháněl a opravoval veškeré nářadí. Dále tu byli **pacholci**, **pluhaři** a **pohončí koní**.

Důležitou součástí hospodaření na dvorech tvořil chov dobytka a ovcí. Skot se používal k orání, koně tahali povozy. Hlavní užitek plynul z chovného dobytka, maso, mléko, sýry a máslo tvořily podstatnou část příjmů do panské pokladny. Maso se využilo pro osobní potřebu jako surovina pro přípravu jídla pro pány i čeled⁵¹ nebo zpeněžilo na trhu při proději dobytka.

Ovčák⁵² měl na starosti ovce, které musely být umístěny v dobře odvětrávaném ovčíně. Do dalších povinností ovčáka lze zahrnout kontrolu stavu nářadí, zásob krmiva. Na pastvě se o ovce staral ovčácký pomocník spolu se psem, který hlídal, aby se ovce nerozutekly.

Mezi naturální požitky ovčáka patřil deputát obilí, dříví, dále dvě krávy, podíl na zisku a ztrátě. Pokud některá z ovcí uhynula, musel vzniklou škodu uhradit. Tento podíl měl naturální podobu, ovčákovi ve stádu patřila každá sedmá ovce, avšak v 19. století byl podíl vyjádřen v penězích. Přehled o stavu jednotlivých stád ovcí vypracovával důchodní písař za přítomnosti důchodního.

Součástí hospodářství tvořilo **rybářství**⁵³, které mělo dlouhou tradici, stejně jako ostatní odvětví hospodářství spjatá s přírodou, lesnictví, obdělávání půdy. Vyvíjelo se postupně od primitivních forem lovu ryb využívajícího nástroje vyrobené z organických hmot, jako bylo konopí, vrbové proutí, dřevo, které časem podlehly zkáze, až k moderním technologiím.

Rybář spolu s rodinou bydlel v domku u vody. K obživě nestačil pouze lov ryb, protože ne vždy se dařilo chytit dostatek ryb, vlastnil proto ještě kus půdy, kterou obdělával. Při lovu mu pomáhala celá rodina.

Protože byli v podřízeném postavení ke svému pánu, měli vůči němu určité povinnosti. Odváděli pravidelně naturální dávky ve formě ryb a korýšů do panské kuchyně, často provozovali převoznictví.

Po zrušení poddanství se z mnohých rybářů stali živnostníci. Nejčastěji si od panství pronajali rybářský revír, kam umístili svou živnost. Avšak povinnosti odvádět část ze svého výnosu se nezbavil, naturálie byly vystřídány daněmi. Nebyl to příliš výnosný způsob obživy, proto nebylo nic divného, že v průběhu 18. a 19. století mnoho živností zaniklo.

⁵¹ Černý, Václav. Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v 15. – 19. století. 1930, Praha. s. 189.

⁵² Tamtéž, s. 216 - 221.

⁵³ pro srovnání Andreska, Jiří. Lesk a sláva českého rybářství. 1997. Pacov. s. 15-18, 29, 73, 143-146.

Rybaření se řídilo určitými pravidly, do roku 1849 se jednalo o pravidla cechovní, po zániku cechů následovalo období bezvlády, které skončilo vydání rybářského zákona roku 1883.

Po první světové válce se rybářství nevyvíjelo příznivě. Na základě rozkazu národního výboru ze dne 5. listopadu 1918 byly všechny ryby zabaveny ve prospěch státu a dosavadní ceny nahrazeny cenami novými, ryby bylo možné prodávat pouze na úřední legitimaci.

Teprve koncem 20. let se situace zlepšila, začalo se s opravou rybníčních výpustí. Po období úpadku nastaly lepší časy a zvýšila se produkce. Po druhé světové válce se začaly více hnojit rybníky, narůstala produkce ryb. To bylo zároveň podnětem k přemýšlení, jak ulehčit práci rybářům. Při výlovu se používala mechanizace, koňské potahy byly nahrazeny nákladními auty.

Po roce 1948 byli všichni soukromí rybáři vyvlastněni a jejich majetek zlikvidován.

Rybníční a účetní správu vykonával rybníční písař, který zapisoval prodej ryb do rybníčních register.

Důležitou roli zastával **porybný**, dohlížel na případné opravy, na chov ryb, na náradí, lov a prodej ryb. Rybníky byly hlídány **baštýři**. Pomocné práce vykonávali pacholci, pomáhali při lovu ryb a jejich následném prodeji.

Schwarzenbergové se stejně jako jiné šlechtické rody orientovali převážně na lesnictví, se kterým byla spojena myslivost, a zemědělství tvořené zemědělskými dvory.

Poté, co vznikla sekundogenitura, tedy po roce 1802, se starší hospodářské dvory přestavovaly nebo byly zakládány nové. V roce 1895 patřilo k orlickému panství i s Čimelicemi 24 hospodářských dvorů, ke kterým náleželo 3798ha polí, 1036 ha luk a 345 ha pastvin⁵⁴.

Na Orlíku bylo polní hospodářství rozděleno do čtyř hospodářských sekcí o sedmi dvorech. V píseckém okrese se nacházely dvory Rakovice, Karlov, Bisingrov, Koloredov, Orlík. V milevském okrese to byly dvory Zahradka a Květov. V Bisingrově u Čimelic se nacházel zemědělský lihovar vyrábějící pálenku z brambor, které pocházely z vlastní sklizně. Dříve se zde nacházela sýpka, která byla v druhé polovině 19. století přestavěna na lihovar.

Nejčastěji se chovali koně, dobytek a ovce⁵⁵, pěstovali obiloviny a okopaniny, chovali ryby.

⁵⁴ Bezcený, Zdeněk- Gaži, Martin- Putna, C. Martin. Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii. České Budějovice, 2008, s. 72. ISBN 978-80-85033-10-6.

⁵⁵ Na velkostatku Orlík nad Vltavou se to týkalo statků Horosedly, Lety, Touškov, Holešice, Slavoňov, Červený Újezdec, Oslov, Zalužany, Řeteč, Zbenice, Bukovany, Chraštíčky. Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, č. inventáře II/ T 57, 1. díl. s. 9.

K dispozici bylo 132 rybníků, z toho 4 třecí, 4 komorové, 49 kaprových, 64 výtažních (k odchovu násady) a 11 jich bylo přeměněno na louky vhodné pro pastvu dobytka⁵⁶.

Na polním hospodářství se neblaze podepsala vnucená správa, způsobila změnu zavedeného a osvědčeného způsobu hospodaření.

Hovězí dobytek v dobrém fyzickém stavu byl levně vyprodáván a nahrazován dobyt看em montafonským, který byl velmi drahý. Jednalo se o horské plemeno, jež bylo zvyklé pobývat na horských pastvinách v chladném podnebí, zde pro ně byly nevhodné životní podmínky, nebyli schopni se aklimatizovat a ve velkém počtu hynuli na tuberkulózu. Proto po revoluci byla nutná výměna tohoto nevhodného dobytka za nový.

Za trvání vnucené správy se uskutečňovaly i pochybné nákupy zemědělských strojů. Z prodeje byl patrný vlastní prospěch vnuceného správce. Tak například se koupil starý zemědělský stroj ve špatném technickém stavu, který nebylo možné ani po několika opravách používat, byl předražený, za mnohem nižší cenu bylo možné koupit stejný typ a byl by nový.

Dalším zásahem do hospodaření byla hospodářská činnost Rudé armády, která na hospodářských objektech v důsledku špatného hospodaření způsobila značené škody. Například ve dvoře Bisingrov byla veškerá píce a obilí spaseny vojenskými koňmi, pole a louky vojáci používali jako cvičiště, tráva byla rozježděna vojenskou technikou. Po převratu tížil majitele citelný nedostatek pracovních sil, protože převážná část stálého dělnictva přesídlila do pohraničí. Jejich nedostatek byl řešen například mechanizací zemědělství, ta se objevila i ve stájích, za využití žacího stroje, traktoru.

4.3.1 Lesnictví a myslivost

Informace obsažené v této kapitole se týkají dějin lesnictví a jejich následného včlenění do lesnictví na velkostatku.⁵⁷

Lesy jsou nepostradatelnou součástí životního prostředí. Říká se o nich, že jsou plicemi světa.

Dřevo z lesů sloužilo jako stavební materiál a se vzrůstající populací a zdokonalováním výrobních procesů rostla i spotřeba dřeva na topení, proto velmi často docházelo ke kácení lesního porostu. Viditelný úbytek lesního porostu vedl v 16. století k budování ohrad,

⁵⁶ Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlik nad Vltavou, (1184) 1198- 1948 (1957) č. inventáře II/ T 57, 1. díl. s. 21.

⁵⁷ blíže Domes, Zdeněk. Lesnická politika I. 1995, Brno. 140 s. ISBN 80-7157-176-8.

k zalesňování se sbírala semena stromů, vznikaly lesní školky. V této době se také objevují první pokusy o vydání nařízení k ochraně lesů před krádežemi dříví, biologickými škůdci – zvěř, člověk, brouci. Po náročné rekultivaci se na konci 17. a počátkem 18. století opět začalo s těžbou dřeva, neboť vznikaly nové sklárny a železárny, které dřevo využívali k přikládání do ohně, jež poháněl stroje a udržoval neustálé teplo ve sklářských pecích.

Ve druhé polovině 18. století již nestačila zemědělská půda pro všechny obyvatele, jejichž počet stále rostl, obrátili proto svou pozornost na les. Začali kácet stromy a půdu pod nimi přeměňovali na pole či louky.

K nárůstu lesního hospodářství došlo ve 2. polovině 19. století, kdy byl vydán říšský lesní zákon dne 3. prosince 1852⁵⁸, jenž nařídil na velkostatkách státní dozor, který byl vykonáván prostřednictvím státních úředníků. Zároveň stanovil, že kácení lesů je možné teprve po vydání úředního povolení a úbytek dřeva se zastavil, povinné zaměstnání lesních hospodářů a lesního ochranného personálu.

Vytěžené dřevo bylo potřeba nějakým způsobem dopravit k následnému zpracování, proto se k jeho přepravě využívala řeka, později vlak či nákladní automobil. Tyto způsoby přepravy se používaly také na velkostatku Orlík, kde z tamních lesů putovalo dřevo na parní pilu ve Žďákově. Dřevo se plavilo po řekách Vltavě a Otavě, kde byli v provozu čtyři přivozy. S jejich udržováním byla spojena úhrada veškerých nákladů vynaložených na opravu pramic, přívoznických chalup. Ještě v době, kdy byly české země součástí habsburské monarchie, převážná část vytěženého dřeva putovala do zahraničí, což mělo neblahý dopad na stav dřeva v tuzemsku, projevil se jeho citelný nedostatek, proto po vzniku československé republiky se nedostatek dříví stal základní podmínkou pro zvýšení těžby dřeva, o kterou měli zájem i soukromí vlastníci ohrožení připravovanou pozemkovou reformou.

Aby byla možná kontrola, zda s lesy jejich majitel dobře hospodaří, ochraňuje je a dodržuje lesní zákon, byl určen lesní dozor. Císařský patent č.250/1852 ř.z. a vyhláška ministerstva orby z roku 1872 jmenovaly zemské lesní inspektory pro Čechy a Moravu, aby vykonávaly dozor nad plněním lesního zákona a sledovali poměry v lesích, totéž bylo nařízeno pro Slezsko roku 1874.

Zemským lesním inspektorům byli podřízeni okresní inspektoři⁵⁹, po vzniku Československa se nejvyšší instancí ve státním dozoru nad lesy stalo 14. oddělení

⁵⁸ Domes, Zdeněk. Lesnická politika I. 1995, Brno. s. 18. ISBN 80-7157-176-8.

⁵⁹ Zemské inspekci pro Čechy se sídlem v Praze podléhalo v roce 1926 14 okresních lesních inspekci, zemské inspekci pro Moravu se sídlem v Brně podléhalo 6 okr. inspekci, pro Slezsko zemská inspekce se sídlem v Opavě a Frýdku, shrnuty v díle Domes, Zdeněk. Lesnická politika I. 1995, Brno, s. 28. ISBN 80-7157-176-8.

ministerstva zemědělství v Praze⁶⁰. Říšský lesní zákon dne 3.prosince 1852 se stal vzorem pro vydání lesních zákonů roku 1873 pro Moravu, roku 1893 pro Čechy a pro Slezsko roku 1907.

V těchto zemských lesních zákonech podmínku pro umístění zkušeného lesního hospodáře tvořila velikost majetku, pro Moravu to představovalo více jak 575ha⁶¹, ve Slezsku musela být výměra majetku větší jak 500ha.

Aby se lesy chránily před jejich kácením, mýtní těžba dostala pod přísnější kontrolu, aby se zabránilo kácení příliš mladých stromů a pokud se přeci k jejich kácení přistoupilo, tak aby vše probíhalo na základě povolení ministerstva zemědělství, byl vydán zákon č.82/1918 Sb. o prozatímní ochraně lesů⁶².

Dodržování tohoto zákona kontrolovala lesní inspekce přímo nebo za pomoci lesníků jmenovaných okresním hejtmanstvím. Lesní inspekce byla zákonem č.125/1927 Sb. změněna na lesní službu dohlédací, již podléhaly lesní dohlédací obvody.

Ve 30. letech 20. století následovala světová hospodářská krize ve vedoucí ke zmenšení odbytu a ke kolapsu cen dřeva, byla proto zavedena omezení těžby až na polovinu vládním nařízením č.170/1933 Sb. Těžba se znovu zvýšila na základě vládního nařízení č.327/1936 Sb.

Po ustavení Protektorátu Čechy a Morava bylo vydáno vládní nařízení č.178/1940 Sb⁶³. stanovující, že majitelům lesů do 575 ha nemajícím vlastního hospodáře byl na správu jejich majetku dosazen hospodář společenstva, jehož členy se museli povinně stát. Za okupace Československa Německem byly porušeny hranice lesních celků a jejich organizace přešla pod státní dozor říšských lesních úřadů, správa lesů na území protektorátu zůstala v počátcích nezměněna, později fungovala podle německého vzoru.

Vliv 2. světové války se promítl do chodu lesní správy. Projevil se nedostatkem pracovních sil a finančních prostředků. Stálí domácí dělníci často odcházeli do pohraničí, což se projevilo snížením počtu práce schopných, proto byli najati na pomocné práce dělníci z řad malozemědělců.

Pro lesní hospodářství v letech 1948-1990 jsou typické integrační tendence. Zákon č.241/1948 Sb. stanovující pětiletý plán lesního hospodaření, které se dostalo do podřízeného postavení vůči lesnímu zákonodárství a státnímu plánu. Nový lesní zákon č.166/1960, který

⁶⁰ Domes, Zdeněk. Lesnická politika I. 1995, Brno. s. 28. ISBN 80-7157-176-8.

⁶¹ Domes, Zdeněk. Lesnická politika I. 1995, Brno. s. 19. ISBN 80-7157-176-8.

⁶² Domes, Zdeněk. Lesnická politika I. 1995, Brno. s. 20. ISBN 80-7157-176-8.

⁶³ Domes, Zdeněk. Lesnická politika I. 1995, Brno. s. 21. ISBN 80-7157-176-8.

nahradil roztržiténé předpisy⁶⁴ o lesích a lesním hospodářství určující pozemky pro lesní hospodářství, práva a povinnosti národních výborů v lesním hospodářství, rozdělující lesy do lesních hospodářských celků bez ohledu na vlastnictví, rozčleňující lesy podle funkcí na hospodářské a účelové, stanovující způsoby hospodaření a obnovy lesních porostů. Tento zákon platil až do roku 1977, kdy byl nahrazen zákonem č.61/1977 Sb. o lesích, s platností od 1. ledna 1978.

Organizace a správa⁶⁵

Více velkostatků existujících na jednom panství mělo v čele ústřední správu – **ústřední lesní ředitelství**, v jehož čele stál **vrchní lesní rada** nebo vrchní lesmistr. Hlavním úkolem bylo vedení a kontrola lesního hospodářství, uzavírání obchodních transakcí. Součástí ústředí tvořilo **stavební oddělení, účtárna a pokladna**. V podřízeném postavení stály **lesní úřady**. Po pozemkové reformě převzala lesní ředitelství funkci zrušených ústředních správ. Ještě níže stál **revírník** mající na starosti správu revíru. Funkci revírníka zpravidla vykonával absolvent nižší lesnické školy, na pomoc měl 1-2 **hajné**. Hajný bydlel uvnitř obory v myslivně, ke které náležely hospodářské budovy – stáj, seník.

Součástí lesní správy byl **lesní kontrolor**, jehož hlavním úkolem bylo zjišťování, zda lesní výroba, prodej dříví probíhá podle předpisů. Lesní kontrolor prováděl kontrolu příjmu vyrobeného dříví, věcnou a často i namátkovou kontrolu zda souhlasí údaje v naturálních knihách, v dokladech, správnost údajů stvrzoval svým podpisem a vlastní značkou. Dále dohlížel na dodržování rozpočtu, musel mít přehled o zásobách peněz, při sjednávání prodeje dříví vystupoval jako svědek, který podepisoval protokol. Po vykonané kontrole sepsal zprávu, v níž zachytil své poznatky, které následně zhodnotil, poté z nich vyvodil důsledky.

Výsledky zaslal vedoucímu lesní správy, tedy řediteli, ten musel provést nápravu, pokud neproběhla náprava, rozhodnutí náleželo majiteli velkostatku.

Kontrolor musel být seznámen se všemi předpisy a vyhláškami vydanými ministerstvem zemědělství, ale i ředitelstvím velkostatku. Při kontrole měl postupovat podle platných předpisů, chovat se nestranně a nezaújatě.

Lesní kontrola byla v důsledku dosazení německé vnucené správy přerušena. Vydána byla přesto prozatímní směrnice, která ponechávala stávající pravomoci kontrolora.

⁶⁴ Zákon č. 206/1948 Sb. o zalesňování, zřizování lesních pásů a obnově rybníků, zákon č. 65/1950 Sb. o hospodaření s lesními semeny a sazenicemi, zákon č. 66/1951 Sb. o odborné správě lesů, usnesení vlády ze dne 15. 12. 1953 o vypracování Generálního plánu zvelebení zemědělského, lesního a vodního hospodářství, usnesení vlády č. 448/1956 – Dokument o lesnictví, snížil těžbu dříví, vládní usnesení č. 102/1959 o opatřeních na postupnou úpravu hospodaření a správy lesů v ČSR, vyhláška ministra zemědělství č. 84/1959 ú.l. o inventarizaci lesů, vše Domes, Zdeněk. Lesnická politika I. 1995, Brno. s. 23. ISBN 80-7157-176-8.

⁶⁵ Domes, Zdeněk. Lesnická politika I. 1995, Brno. s. 41. ISBN 80-7157-176-8.

Lesní kontrolor prováděl kontrolu v rámci jednoho určitého velkostatku a výsledky kontroly předkládal majiteli velkostatku, naopak lesní dohlédací inspektor svou zprávu o provedené kontrole předkládal ministrovi zemědělství a lesnictví, kterému byl podřízen.

Aby se člověk mohl stát lesním dohlédacím inspektorem, musel vykonat státní zkoušku pro lesní technickou službu u politické správy. Dohlédací obvody byly roku 1942 nahrazeny lesními dohlédacími úřady⁶⁶. V jejich čele stál německý komisař a jeho přednostové přímo odpovědní zemskému prezidentovi a ministrovi zemědělství a lesnictví. Lesní dohlédací úřady byly zároveň nižšími mysliveckými úřady. Neměly trestní pravomoc ve věcech lesního a dřevařského hospodářství, ta zůstala okresním úřadům.

K roku 1936 působilo u dohlédací služby 51 zaměstnanců v Čechách a na Moravě a ve Slezsku 28 zaměstnanců.

Za okupace spadala dohlédací služba pod nově vzniklé komisařské vedení lesních služeb, zrušena byla zákonem č.195/1946 Sb.

Roku 1951 u okresních a krajských národních výborů zřízeny samostatné odbory pro lesy a dřevařský průmysl řídící distribuci dřeva, jež roku 1956 zanikly. Zákonem č.160/1960 dohlédací služba změnila jméno na Státní péči o lesy.

Lesnictví na Orlíku mělo dlouho tradici, neboť řada lesníků a myslivců své povolání dědila v rodinách. Synové pokračovali ve stopách svých otců, když se rozhodovali o svém budoucím povolání.

Lesní hospodářství tvořilo největší složku v hospodaření velkostatku. Orlické lesy⁶⁷ se rozprostírali na ploše o rozloze přes 30 kilometrů, jež jsou protkané řekou Vltavou. Jejich součástí tvořily revíry, dále se dělící na hájenství, nacházející se ve dvou okresech, a to okres Milevsko a Písek. Používalo se také dělení na Orlík východ a Orlík západ.

Pod Milevsko spadaly revíry Kostelec, Jickovice, Sobědraž, Květov. Do okresu Písek náležely revíry Anin Dvůr, Šerkov, Vrábsko, Karlov, Žbonín, Újezd. Pro lepší přehlednost jsou jednotlivá hájenství uvedena v následující tabulce.

⁶⁶ Nacházející se v Praze, Kladně, Kolíně, Hradci Králové, Pardubicích, Jičíně, Plzni, Klatovech, Českých Budějovicích, Táboře, Jihlavě, Brně, Uherském Hradišti, Olomouci a Valašském Meziříčí, zmínka v Domes, Zdeněk. Lesnická politika I. Brno, 1995, s. 30. ISBN 80-7157-176-8.

⁶⁷ Dělili se na revíry a hájenství, jež jsou popsány v přehledné tabulce. Lze je nalézt v Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, inv. č. 2164, sig. 5A-2, kt.č. 866, Organizace lesní služby, služební instrukce a změny v organizaci a pojmenování revírů 1853- 1947.

Revír	Hájenství
Anin Dvůr	Sosna, Sv. Anna, Podskalí
Jickovice	Borek, Husárna, Chomouty
Karlovy	Karlovy, Vystrkov
Kostelec	Panský les, Doubrava, Strašná, Pelechy, Vilemína, Žíkov
Květovek	Tyrolský dům, Karlův vrch, Benešky, Dolnický les, Skalka, Habr, Křížky, Bráníky
Sobědraž	Planina, Vlčí, Laciny, Chlum, Slabšice
Šerkov	Klíčná Hůrka, Przava, Malč
Vrábsko	Březina, Jelení vrch, Bolehrad, Bisingrov
Újezd	Komora, Dejmov, Čekalvoda, Újezd
Žbonín	Hrad, Svatý Jan, Paseky, Buda, Chrašnice, Chmeličná

V čele lesní správy stálo **ústřední ředitelství lesů**. Název ústřední se používal tehdy, pokud na panství existovalo více velkostatků. V případě Orlíku součástí jeho lesní správy byl velkostatek Čimelice. Ústřední ředitelství bylo po pozemkové reformě zrušeno a jeho funkci převzalo lesní ředitelství. V čele ředitelství stál **vrchní lesní rada** nebo vrchní lesmistr, později ředitel. Jeho hlavním úkolem bylo vedení a kontrola lesního hospodářství, uzavírání obchodních transakcí.

Součástí ústředí tvořilo **stavební oddělení, účtárna a pokladna**. V podřízeném postavení stály **lesní úřady**. Ještě níže stál **revírník** mající na starosti správu revíru. Funkci revírníka zpravidla vykonával absolvent nižší lesnické školy, na pomoc měl 1-2 **hajné**. Hajný bydlel uvnitř obory v myslivně, ke které náležely hospodářské budovy – stáj, seník.

Každý lesník, pomocný a technický personál musel vykonat ministerstvem nařízenou státní zkoušku. Přípuštění k ní byli absolventi lesnického oboru na zemědělské škole, lesnické škole, gymnáziích a reálkách s povinnou lesnickou praxí odstupňovanou podle odborného lesnického vzdělání. Zkoušelo se z nauky o pěstění lesů, lesnické technologie, dopravnictví, měření a hospodářské úpravy lesů a myslivosti. Vykonání zkoušky bylo možné u zemských úřadů.

Práva a povinnosti lesních zaměstnanců se v mnohém nelišila od ostatních pracovníků velkostatku. Dostali do užívání byt, otop a měli nárok na služební oděv, ale v případě deputátů, byl deputát obilí, mléka, dříví, brambor, nahrazen služebními pozemky,

hospodářskými budovami k chovu skotu a vepřů. Měli možnost koupit si osobní automobil za sníženou pořizovací cenu s pomocí ředitelství.

Jejich povinností bylo nosit uniformu pro lesníky a myslivce. Museli přísně dodržovat pracovní kázeň, nesměli se dopustit krádeže, zpronevěry nebo padělání dokladů, odměnou jim byla životní jistota.

Lesníci měli předepsaný služební oděv, který měl buď zelenou nebo modrou barvu. To záleželo na tom, zda byl zaměstnancem primogenitury, pak měl uniformu zelenou, nebo sekundogenitury, pak modrou, tzv. Schwarzenberský modrák. Oděv se skládal z obleku zelené nebo modré barvy, na rameni v místě výložek byli žaludové listy, jejich počet závisel na hodnosti, která naopak závisela na stupni vzdělání, černé kravaty s úzkými bílými pruhy, šavle, vábičky na jeleny a zeleného či modrého kabátu.

Lesní pozemková reforma⁶⁸

Pozemková reforma se týkala zemědělské i lesnické půdy, proto v této kapitole věnované lesnictví se zmíním o pozemkové reformě, která se dotkla i lesní správy. Pozemkové reformě obecně bude později věnována samostatná kapitola.

Po vzniku Československa byl soukromý majetek postátněn a započala pozemková reforma, která se prováděla na základě zákonů č.32/1918 Sb. o obstavení velkostatků, č.215/1919 Sb. tzv. záborový, kterým byl pozemkový majetek nad 150ha zemědělské půdy nebo 250ha celkové půdy, č.330/1919 Sb. zřizující státní pozemkový úřad provádějící pozemkovou reformu, č. 81/1920 Sb. tzv. přidělový, jenž stanovil, že lesní půda bude přidělena obcím, č.118/1920 Sb. o hospodaření na zabraném majetku, č.320/1920 Sb. tzv. náhradový, upravující poskytování náhrad za zabraný majetek, majetek bývalých šlechtických rodů se přebíral bez náhrady.

Provádění pozemkové reformy se pozastavilo proto, že se dávala přednost zemědělské půdě před lesní. Lesní půdou se začal pozemkový úřad zabývat až po roce 1925, avšak kolem roku 1937 byla opět pozastavena.

Postátnění ve skutečnosti postihlo jen ty největší majitele lesů, mezi ně patřili i Schwarzenbergové.

Za zmínku stojí, že pozemková reforma se dotkla i církevního majetku, zejména řádu německých rytířů, který přišel o 30% lesní půdy. Většina lesů zabraná pozemkovým úřadem byla ze záboru propuštěna, přestože část jich zůstala v záboru, její vlastníci na ní mohli dále hospodařit.

⁶⁸ Domes, Zdeněk. Lesnická politika I. 1995, Brno. s. 60- 67. ISBN 80-7157-176-8.

Lesní pozemková reforma vedla ke zvýšení lesní půdy ve vlastnictví státu z 1,2% na 16,4%, největším vlastníkem lesů se stal podnik Státní lesy a statky⁶⁹, nacházející se pod správou ministerstva zemědělství.

Po druhé světové válce, roku 1947 byl přijat zákon č.143/1947 Sb. o přechodu 50 tisíc ha schwarzenberských lesů na stát.

Cílem pozemkové reformy mělo být zamezení drobení a tříštění lesů, protože lesní hospodářství může být úspěšné, pokud je vykonáváno na majetku majícího určitou velikost.

Pozemkový úřad jednal s vlastníky lesa a poté se zájemci o přidělení lesa, byla také vypracována předběžná bilance řešící, kolik půdy připadne státu a kolik jí zůstane majiteli. Vládě měl být předložen odborný názor na provedení lesní a rybníční reformy. Pro tyto účely vznikl Poradní sbor členů československého lesnictva.

Hlavními body návrhu bylo doporučení, aby byly nejdříve zestátněny největší lesní plochy, byl zachován soukromý majetek pouze o velikosti 5000ha, ze záboru propuštěny majetky o rozloze do 1000ha, byly zajištěny správné odhadní ceny porostů pro spravedlivé vyjádření náhrady původním majitelům, byl vydán nový lesní zákon upravující kontrolu nad lesním hospodářstvím, se bral zřetel na zabezpečení myslivosti a zvěře.

Přídělový zákon č. 81/1920 Sb. přiděloval půdu jednotlivcům pouze výjimečně a pokud ano, tak o menší rozloze. Pozemková reforma neměla jednotnou podporu lesnické veřejnosti, která ji pocítovala jako zásah do staré vlastnické struktury a narušení jistot. Státní lesy měly sloužit za vzor lesnímu hospodaření a být jedním z příjmů státní pokladny. Naopak jejich nevýhodou měla být složitá a neefektivní správa, stát se tak stal konkurentem soukromým vlastníkům omezující rozvoj podnikání.

Lovectví a honitba

Do správy lesů patřil také chov lovné zvěře, proto se na následujících stránkách budu věnovat myslivosti. Nejprve o počátcích a vývoji lovu jako způsobu shánění potravy přes jeho využití jako kratochvíle, až po vznik obor a ochranu zvěře⁷⁰.

Lov je od pradávna spjat s životem lidí. Pravěcí lidé pomocí lovu sháněli pro sebe a svou rodinu potravu. Správný lovec mohl být v lovu úspěšný, pokud byl mrštný, rychlý, ale také mazavý, musel umět předvídat, správně nachystat past a pak už jen čekat, až se do ní zvíře chytí. Musel neustále přemýšlet nad novými metodami lovu, které tak dlouho zdokonaloval, až se z lovu stal postupně náročný způsob obživy. U větších jedinců při přípravě pastí nestačil jeden lovec, potřeboval pomoc ostatních členů kmenu, objevují se tak zárodky společných

⁶⁹ Pozdější Československé státní lesy, n.p. a Československé státní statky, n.p., vzniklé k 1. lednu 1949

⁷⁰ Kolda, František a kolektiv. Myslivost. O zvěři, lovu a zákonech. Praha, 2004. 224 s.

lovů. Zvířata chytal už ne proto, aby je mohl zabít a živit se jimi, ale zavíral je do ohrad, kde je různě křížil a šlechtil, až z nich vznikla ochočená domácí zvířata. Do té doby byla zvěřina po mnoha staletí jediným druhem masa, které naši předci znali.

Postupem času nemohl lovit každý, v 11. a 12. století náleželo právo lovit pouze panovníkovi. V této době začíná panovník udělovat své pozemky do vlastnictví lidem oddaně mu sloužícím, tedy leníkům, k darovaným pozemkům patřilo také právo lovu.

Pro šlechtu byl lov určitým druhem zábavy, jímž si krátily dlouhou chvíli a zároveň si dokazovala svou odvahu. Společnost jim dělala skupinka odborně vzdělaných lidí, z nichž postupem času vznikli myslivci.

Za dob absolutismu byla zvěř umístěna v oborách, aby byla chráněna před nekontrolovaným lovem. Počty zvěře se postupně rozrůstaly i druhy dovezenými ze zahraničí. V oborách se nejčastěji chovaly srny, zajáci, divoká prasata, bažanti.

Při lovu se používali speciálně vycvičení psi, kteří lovcům pomáhali s naháněním a nošením zvěře.

V 18. století se objevují počátky odborného vzdělávání budoucích myslivců. Do učení nastupovali u cechů, kde byli přijati slavnostní přísahou. Aby se odlišili od ostatních lidí, začali nosit oděv zelené barvy.

Myslivci, kteří sloužili králi nebo šlechticům měli určitá práva a povinnosti vyplývající z různých nařízení, která sloužila k ochraně zvěře. Proto několik slov k myslivecké legislativě.

V době panování Břetislava I. se objevují královští úředníci, kteří zodpovídali za ochranu zvěře, lov a myslivce. Na nejvyšším stupni v myslivecké hierarchii se nacházel vrchní královský lovcí, pod ním sloužil nejvyšší lovcí odpovědný za stav jednotlivých revírů, podřízení mu byli lovcí, hajní a psovodi.

Za Vladislava II. v Zemském zřízení z roku 1500 patřil lov do práv náležejících do výlučné pravomoci panovníka.

Rudolf II. vydal roku 1599 císařskou instrukci, která stanovila podmínky pro ochranu zvěře a jejího lovu.

Prvním samostatným právním předpisem platným pro celý stát byl Lovecký řád z roku 1641, následoval další z roku 1715 vydaný Karlem VI. Některé předpisy zakazovaly lov určitého druhu zvěře, například jelenů, buď kvůli snížení jejich počtu nebo v době, kdy se kladli či odchovávali mláďata.

Za vlády Marie Terezie byly stanoveny tresty za pytláctví. Poté, co nastoupil na trůn její syn Josef II., vydal Myslivecký řád stanovující, že výhradní právo lovu náleží státu, do jehož

pravomoci rovněž spadá vydávání zákonů, výběr daní, stanovení postihu. Zároveň zde byla poprvé definována honitba, zákon obsahoval rozlišení zvěře na vysokou, střední a nízkou.

Zlomovým rokem v historii lovectví a myslivosti byl rok 1848, který ukončil poddanství, robotu a právo lovu náležející výlučně šlechtě.

Od roku 1849 se do praxe postupně zavádějí lovecké lístky. V tomtéž roce vešel v Olomouci v platnost císařský patent č. 154 stanovující právo myslivosti jako reálné právo, které bylo spojené s vlastnictvím honebních pozemků, právo bylo možné používat jen v honitbách s minimální rozlohou 115 hektarů. Platil pro celé Rakousko-Uhersko, postupně byla platnost upravena pro jednotlivá území habsburské monarchie.

V Čechách byl vydán zákon o myslivosti roku 1866, pro Moravu roku 1873, Slezsko roku 1903. Tyto zákony nezanikly spolu s monarchií, ale přetrvaly i po vzniku Československa v roce 1918.

Po první světové válce se objevil návrh na založení organizace sdružující myslivce, jež by měla celostátní působnost. Organizace vznikla v roce 1923 s názvem Československá myslivecká jednota. Z jejích řad vyšel tzv. Malý honební zákon, jenž s větší přesností vymezil druhy zvěře a zavedl větší sankce za porušení stanovené ochrany zvěře.

V době trvání Protektorátu Čechy a Morava byla myslivost upravena ve vládním nařízení č. 88/1941 a č. 127/1941 Sb., zároveň jeho vydáním vzrostl počet stanovených hektarů honebních pozemků z jednotně stanových 115 hektarů na 150 ha u vlastních a nad 250 ha u pozemků společenstev, kde musel mít dotyčný člověk lovecký lístek, který získal složením zkoušky u odborné komise a zároveň musel být členem některého ze společenstev.

Po druhé světové válce zákon o myslivosti č. 225/1947 Sb. stanovil, že myslivost je hospodářskou a kulturní hodnotou, jež je součástí zemědělské a lesní prvovýroby.

Poté, co šlechta jako privilegovaná společenská třída zmizela a stala se obyčejnými občany bez titulů a v roce 1948 byl jejich majetek znárodněn a připadl státu, se zvěř dostala do jeho vlastnictví. Na stát tak přešla povinnost starat se o zvěř, krmit ji, zabránit případnému přemnožení či vybití. Tuto povinnost přenesla na bedra myslivců, lidí s odbornými znalostmi.

Dnešní myslivci se sdružují v organizaci Českomoravská myslivecká jednota, jejímž předchůdcem byla již zmíněná Československá myslivecká jednota.

Roku 1962 byl přijat nový zákon o myslivosti č. 23/1962 Sb., který zrušil podmínku vykonávání myslivosti vázanou na majetek, toto právo se tak dostalo do rukou socialistickým organizacím, protože jejich pozemky měly největší rozlohu. Myslivost se tak dostala pod dozor státních orgánů a mysliveckých spolků.

V roce 1992 byla vypracována novela zákona z roku 1962 obsahující důležité změny v myslivosti, a to, že právo myslivosti slouží k ochraně zvěře, zároveň povoluje ji lovit a následně si ji přivlastnit, sbírat shozené parohy a vejce. Právo myslivosti byl opět vázáno na vlastnictví pozemku o velikosti 500ha, které muselo být součástí obory či bažantnice uznané státem. Právo oproti dřívějším nařízením mohl vykonávat jeho majitel sám nebo jej delegovat na někoho jiného, zároveň byl odpovědný za škodu způsobenou jeho zvěří. K tomuto zákonu byla vydána i prováděcí vyhláška č. 134/1996 Sb. v níž byl uveden seznam zvěře zařazené do jakostní třídy, podmínky pro skládání odborné zkoušky, pro výběr loveckých psů uznaných pro honitbu.

Nejnovější a dosud platný zákon o myslivosti pochází z roku 2001, novelizován byl zákonem č. 59/2003 Sb. podle něhož může lovit pouze osoba vlastnící lovecký lístek, která může být kdykoli v lese zkontrolována mysliveckou stráží, o ní se objevuje zmínka už v zákoně č. 23/1962 Sb.

S myslivectvím je spojen termín **honitba**, označující území, na kterém může být lov provozován.⁷¹

Právo myslivosti bylo možné vykonávat osobně nebo prostřednictvím jiné osoby, které bylo toto právo na základě pronájmu svěřeno do užívání.

Zvěř nalézající se v honitbě byla také chráněna před nekontrolovaným vybijením tzv. mysliveckou stráží. Do její pravomoci patří požadovat od osob pohybujících se po lese s puškou předložení loveckého lístku, povolenky k lovu, zbrojního průkazu, zastavovat vozidla projíždějící honitbou, zadržet podezřelou osobu lovicí bez povolení a případně ji předat policii, zastřelit psa nacházejícího ve vzdálenosti 200 metrů od domova.⁷²

Majitel velkostatku byl také vlastníkem okolních pozemků, na kterých choval zvěř vysokou, daňčí, mufloní, černou, nacházely se zde i dvě bažantnice.

Majitel patřil do honebního společenstva, v případě jeho nepřítomnosti jej zastupoval honební výbor. Pokud měla honitba rozlohu menší než 250ha, měl 3 členy, jinak 7 členů a 3 náhradníci volení na celé období, kdy se území nacházelo v nájmu. Ze svých řad volil výbor předsedu a místopředsedu, kteří museli obdržet celkový počet hlasů, avšak starosta se nemohl stát předsedou výboru. Pokud se přihodilo, že nebyl ustaven výbor, úřad první instance, tedy obec, jmenoval honební správní komisi.

Každý, kdo chtěl lovit v lesích, musel vlastnit honební lístek, který mu vydal příslušný úřad v místě trvalého bydliště. Mohlo se stát, že o honební lístek žádal člověk nemající

⁷¹ Blíže o honitbě píše Drmota, Josef. Lovectví. Tišnov, 2003. s. 13.

⁷² tamtéž

v republice trvalé bydliště, v tomto případě mu byl lístek vydán obecním úřadem v místě, v němž se aktuálně nacházel.

Aby byl honební lístek platný, musel obsahovat podobiznu jeho držitele, jméno a příjmení, platnost, která mohla být různé délky, od jednoho až po tři roky. Honby se mohli zúčastnit i pozvaní hosté i oni si museli lístek koupit, jeho cena byla nižší a doba platnosti kratší. Získat jej mohli i příslušníci mající jiné občanství, avšak za více jak trojnásobek základní ceny, a to jak v případě lhůty jednorochní i tříleté.⁷³ Cizincům mohl být lístek vydán na tři dny za cenu 150 Kč.

Peníze vybrané za vyhotovení honebního lístku se odváděly do zemědělského fondu. Od placení poplatků za vystavení lístku byli osvobozeni vyslanci a konzulové cizích států včetně jejich personálu, žáci lesnických škol a lesní praktikanti po dobu studií, lidé mající na starosti ochranu lesů – myslivecká stráž.

4.3.2 Zemědělské a průmyslové závody

Na velkostatku se nacházely průmyslové a zemědělské podniky a závody. Každý z nich si vedl samostatné účetnictví.

V čele správy průmyslových závodů stál **Průmysl Karla Schwarzenberga na Orlíku**, pod jehož správu spadala parní pila ve Žďákově, válcový mlýn na Žďákově, žulové lomy v Kozárovicích. Dalším podnikem byla Správa vápenice a cihelen Karla Schwarzenberga v Rakovicích spravující vápenku a cihelnu v Rakovicích, cihelnu v Mirovicích a Červeném Újezdu.

Parní pila ve Žďákově vznikla již v roce 1868 a patřila mezi jednu z nejstarších parních pil v Čechách. Zpracovávala kulatiny z okolních schwarzenberských lesů, vytěžené dřevo se dopravovalo po řece Vltavě svázané do voru a putovalo na vaziště. Na těchto vorech pluli i plavci, kteří dohlíželi na to, aby byl náklad v pořádku dopraven a v případě, že by vyskytly nějaké problémy, mohli je přímo na místě řešit.

Zpracované dřevo se dříve dopravovalo na lodích, jež se vyráběly přímo na pile ve Žďákově, do skladů dříví v Ústí nad Labem, Litoměřicích, Kralupech nad Vltavou, Praze-Holešovicích, Bubnech, na Smíchově, Žižkově, Bohušovicích. V těchto skladech pracoval větší počet dělníků než úředníků.

⁷³Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, inv.č. 2164, kt.č. 867, sig. 5F- 3 Honební enklávy 1871- 1923. Pro představu stál honební lístek na jeden rok 100 Kč, na tři roky 250 Kč, hosté na jeden rok 50 Kč, na tři roky 120 Kč, cizinci na jeden rok 300 Kč, na tři roky 800 Kč.

Avšak již před druhou světovou válkou a záhy po ní v důsledku stavění vodních přehrad a odchodu značného počtu kvalifikované pracovní síly do pohraničí nastala nepříznivá situace. Nedostatek dělníků, kteří by dohlíželi na splavňování dřeva, zapříčinil, že se začala využívat k přepravě hotových výrobků silniční i železniční doprava, a to pomocí nákladních aut a vlakem. Od doby svého vzniku byla neustále v provozu, výroba byla přerušena po revoluci, když ji obsadilo vojsko.

Na příkladu pily v Modřanech lze přiblížit složení a druh zaměstnání lidí, kteří zde pracovali. V čele stál správce, dále zde byl strojvedoucí dohlížející na správný chod strojů. Jeden dílovedoucí neboli mistr dohlížel na nádeníky, pilu obsluhoval pilař.

Válcový mlýn na Žďákově u Orlíka byl poháněn lopatkovými koly, v případě zvýšení produktivity se použil generátor. Stejně jako pila i mlýn byl neustále v provozu, mletí se přerušovalo pouze v jarních měsících, kdy se zvýšila hladina vody.

Žulový lom ve Vystrkově⁷⁴ dodával žulu pro výrobu chodníkových obrubníků, dlažebních kamenů a kvádrů. Těžba neprobíhala po celý rok, ale pouze devět měsíců mimo zimní období.

Lomy v Kozárovicích zaměstnávaly převážně vyučené kameníky, kteří vyráběli žulové dlažby, chodníkové obruby, šterk.

Lamači kamene byli naprosto soběstační, neboť si sami opatřovali třaskaviny a nakupovali nářadí za vlastní peníze. Rozhodovali o propuštění výpomocných dělníků. Avšak i zde se potýkali s nedostatkem odborně vyučených dělníků, což mělo za následek snížení výrobní kapacity a její částečné využití.

Vápenka v Rakovicích zpracovávala vápenec pocházející z lomů patřících Schwarzenberkům, v Nerestci a Horosedle, vzdálených přibližně šest kilometrů od Orlíku. Ve vápencových lomech pracovalo 6-16 lamačů kamene.

Do vápenky se vytěžený už nalámaný vápenec dopravoval nákladními auty velkostatku nebo ve vagónech ČSD, neexistoval žádný sklad, ve kterém by se vytěžený vápenec přechovával, proto se vyrovnával přímo v lomu. Zaměstnáno zde bylo zpravidla 7-8 dělníků a střelmistr.

Cihelna v Mirovicích vyráběla stavební materiál, převážně střešní krytiny a cihly. Hlínu drtil kolový mlýn, dále hlína procházela mletím v cihlářském lisu, hotová směs putovala do pecí o deseti komorách.

Cihelna v Letech byla zřízena pro vlastní stavební potřebu. Výroba nebyla strojní, ale pouze rukodělná.

⁷⁴ Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, inv.č. 2250, sig. 10C-c-1, kt. č. 902, Žulové lomy ve Vystrkově, Těchvicích, Kozárovicích a v Zalužanech 1871- 1931.

Ze zemědělských podniků to byly převážně lihovary v Bisingrově a Zalužanech, v nichž se z vlastních surovin velkostatku páčil surový líc.

V Bisingrově se navíc skladovalo pivo v uzavřených lahvích.

V Zalužanech byla v provozu i sýrárna, jež vyráběla polotvrdý a měkký sýr typu Camembert z mléka pocházejícího z velkostatku.

Přísně se dodržovala pravidla týkající se bezpečnosti dělníků. Museli mít vyhrazenou místnost, jež měla sloužit k jejich odpočinku při přestávkách, musela být vytápěna a obsahovat lékárničku pro ošetření úrazů. Pokud byl úraz závažnějšího charakteru, byl přivolán panský lékař, který byl pro tyto případy placen odděleně od jiných zákroků.

5. Vliv světových válek na chod velkostatku

5.1 1. světová válka

V důsledku zapojení Českých zemí do první světové války se objevuje postupný nedostatek pracovních sil, neboť mužští příslušníci českých rodin byli nuceni nastoupit na frontu.

Citelný nedostatek dělníků pocítili drobní rolníci i majitelé hospodářských subjektů, mezi něž patřil i rod Schwarzenberků. Drobné rolnické rodiny řešily problém s nedostatkem čeledínů vlastní výpomocí, kdy do práce zapojily nejen celou svou rodinu, ale často i příbuzné.

Majitelé velkostatků mohli na základě výnosu c. a k. ministerstva vojenství z 8. října 1915, podat písemnou žádost u okresního hejtmanství, na jejímž základě bylo možné si vypůjčit na práci válečné zajatce. Pokud úřad v této věci kladně rozhodl, často docházelo k zamítnutí žádosti z důvodu velké nezaměstnanosti nebo nedostatku zajatců, složil velkostatkář u příslušného správního úřadu kauci v hotovosti, na vkladní knížku nebo v cenných papírech v přepočtu na jednoho muže. Váleční zajatci se zpravidla využívali k polním pracím, jako bylo například dobývání brambor, žně, setí nových plodin, atd. Zajatci vždy museli pracovat ve skupině, zpravidla o 10- 20 mužích. Proč se musel dodržovat právě tento počet? To proto, že byli pod neustálým dohledem, aby nezběhli.

V případě, že se o zajatce majitel špatně staral, týral je, bydleli v nevyhovujících příbytcích, dostávali nepravidelně stravu, kauce propadla. Jelikož byli přidělováni pouze v případě nutnosti a jejich počet byl omezený, mohlo se přihodit, že žádosti o výpomoc nebylo možné vyhovět, potom byla kauce vrácena.

První světová válka měla za důsledek zmilitarizování hospodářství. Soukromé vlastnictví zůstalo zachováno, avšak stát začal zasahovat do hospodářství, což se projevilo v usměrňování výroby a následném odbytu zboží, regulaci cen a mezd, zavedení přidělového systému.

Za zmínku stojí, že po první světové válce nastaly změny nejen v hospodářství, ale i v životě šlechty, neboť na legislativním základě, dle zákona č. 61/1918 Sb., jim byly odebrány šlechtické tituly a řády a všechna práva z nich vyplývající byla zrušena. Šlechta se poté rozdělila na dva tábory, v pohraničních oblastech se hlásila k sudetským Němcům, naopak ve vnitrozemí zdůrazňovala své češství. Mnoho šlechtických rodů se hlásilo k jiné než české národnosti, protože si mysleli, že tím unikne jejich majetek pozemkové reformě. Tento zákon o zrušení šlechtických titulů pozbyl svou platnost vládním nařízením z října 1939.

V hospodářství znamenal konec 1. světové války omezení a později i úplné zrušení zásahu státu do hospodářství. Na konci 20tých a ve 30. letech 20.století proběhla světová hospodářská krize.

Roku 1928 zasáhla ČSR zemědělská krize vedoucí k útlumu exportu a prudkému snížení cen zemědělských produktů. Následná hospodářská krize propukla na podzim roku 1929 a vyvrcholila roku 1933. Nejdříve zasáhla spotřební průmysl, od roku 1931 i další odvětví.

V jejím důsledku klesl export a výroba, naopak vzrostla nezaměstnanost. Stát se snažil zmírnit její dopady formou zásahů do hospodářství, a to například zvýšením agrárního cla, regulací importu a exportu, dohledem nad úvěrovou politikou.

5.1.1 První pozemková reforma

Jako důsledek nedokončené buržoazní revoluce v letech 1848-49 zůstaly jako pozůstatek feudalismu šlechtické a církevní velkostatky z větší části spojené fideikomisem sloužící jako překážka pro případné dělení velkých pozemkových majetků formou odprodeje půdy.

Koncem 19. století se stále častěji objevují požadavky zrušení fideikomisů, aby bylo možné volně nakládat s půdou. Rolníci si představovali, že velkostatky budou rozparcelovány a prodány novým majitelům, s jejich představami se ztotožnila agrární strana, která se stala iniciátorem pozemkové reformy.

V listopadu 1918 podala agrární strana návrh na rozdělení velkostatků drobným zemědělcům, domkářům, zemědělským dělníkům a bezzemkům.

Půda dříve patřící do malého a středního statku, o niž měli zájem drobní zemědělci, byla často skupována majiteli velkostatků a rozšiřovala jejich dosavadní majetkovou držbu nemalé velikosti. Velkostatkáři tak platili za hospodářství i celé vesnice. Trnem v oku byl i původ velkostatkářů, kteří často měli své kořeny v zahraničí, většina peněz tedy putovala mimo stát. Z toho vyplývalo, že rozdělení držby pozemků bylo nerovnoměrné, nacházelo se obvykle v rukou jediné osoby.

Podle připravované pozemkové reformy bylo třeba tento nepoměr zrušit a zajistit, aby byla půda přístupná všem. Aby se zlepšila životní úroveň prostřednictvím zvýšení přídělů půdy rolníkům, vytvořila nová sociální vrstva, statkářů, kteří měli na rozdíl od velkostatkářů, více využívat moderní formy výroby.

Ti šlechtici, kteří se stavěli proti českému národu, měli být vyvlastněni bez náhrady. Pozemková reforma měla i své protivníky, a to převážně z řad šlechty. Připomínali, že oni se starali o lesy, o své zaměstnance, pro které zakládali různé fondy, zpravidla penzijní. Když

zjistili, že nemůžou reformu odvrátit, snažili se alespoň o zmírnění jejích dopadů, například vyloučit lesy nebo moci rozdělit majetek mezi své příbuzné a tím je vynechat ze záboru.

Velkostatkáři se stali členy Svazu československých velkostatkářů⁷⁵, vzniklého na jaře roku 1919, jež fungoval jako stavovská organizace sdružující představitele šlechtických rodů a novodobé velkostatkáře. Členem se mohl stát vlastník velkostatku o výměře nejméně 100 ha.

Nyní k první pozemkové reformě. Následující zákony (č. 32/ 1918 Sb., č. 318/ 1919 Sb. a č. 593/1919 Sb.) byly vydány k zabezpečení půdy velkostatků na připravovanou reformu, na kterou čekali převážně pachtýři, kteří tím, že si pronajali drobné pachtu, představovali pro velkostatky zajištění levné pracovní síly pro své hospodářství. Pachtýři odváděli finanční částku, ale také pracovali na pronajatých pozemcích ve prospěch majitele, za mzdu nebo zdarma. Drobní pachtýři zůstávali často doživotně i po několik generací v závislosti na propachtovateli.

Zákon č. 32/1918 Sb. o obstavení velkostatků znamenal, že vlastník nemohl svůj majetek zvětšovat, ani rozprodávat ze své vlastní vůle, musel mít souhlas úřadů pro zemědělskou správu, jinak transakce byla neplatná.

Provedení pozemkové reformy bylo zjednodušeno několika přidělovými akcemi. První představovala výkup dlouhodobých pachtů dle **zákona č. 318/1919 Sb.** o zajištění půdy drobným pachtýřům a druhá přiděl zabrané půdy do vnučeného pachtu. Zákon č. 318/ 1919 Sb. přiznal pachtýřům právo žádat, aby pozemek jemu pronajatý mu byl dán do vlastnictví za náhradu nebo ponechán v pronájmu. Zákon se netýkal zemědělské půdy nacházející se v majetku města a obcí. Pachtýř musel dokázat, že na pozemku pěstuje plodiny nebo na něm bydlí.

Cenu pozemku stanovil soud buď na základě posudku odhadního znalce nebo se soud přiklonil k cenám pozemků obvyklých v té které oblasti. Tento zákon měl poskytnout drobným pachtýřům možnost koupit si pozemek uvedený v záborovém zákoně. Pokud měl uchazeč o půdu zájem a neměl dostatek finančních prostředků, mohl využít úvěru od Pozemkového úřadu poskytnutého v hotovosti nebo ručením pozemkového úřadu.

S výkupem dlouhodobých pachtů souvisel **zákon č. 593/1919 Sb.** o ochraně drobných zemědělských pachtýřů, který jim měl poskytnout záštitu proti odebrání pachtovaných pozemků.

⁷⁵ Průcha, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, 1. díl období 1918- 1945. 2004, Brno. s.86. ISBN 80-7239-147-X.

Pachtování bylo poměrně rozšířené, neboť umožňovalo samostatné hospodaření i těm rolníkům, kteří neměli dostatek peněz pro koupi vlastních pozemků. Výkup dlouhodobých pachtů byl zemědělci s nadšením přijat, neboť na pozemcích pracovali i po několik generací, zvelebovali je a teď měli možnost si je koupit a nebýt již závislí na vůli propachtovatele. Zároveň tímto výkupem byla posílena víra, že reforma bude provedena dle zásady „půda tomu, kdo na ní pracuje.“

Výkup měli na starosti soudy. Podle zprávy ministerstva spravedlnosti z 31. prosince 1922 většina pachtýřů dala přednost převedení půdy do osobního vlastnictví, jen malá skupinka pachtýřů se spokojila s dalším pachtem.

Druhou akcí byl přiděl zabrané půdy do vnuceného pachtu, což znamenalo okamžitý přiděl půdy, i když jen v omezené míře, provedený v letech 1920-1921.

Výkup měla v první instanci na starosti okresní politická správa, pomáhal jí zkušený agronom, v druhé instanci to byl sám Státní pozemkový úřad. Pro usnadnění styku se zájemci o výkup pachtu byl u okresní politické správy zřízen poradní sbor složený z lidí všech skupin zájemců, v obcích vykazujících větší počet zájemců vznikl místní poradní sbor.

Vnucený pacht nesměl ohrozit výrobu na velkostatku, zaměstnance. V praxi to znamenalo, že tam, kde se nacházely průmyslové podniky (lihovary, cukrovary, cihelny, atd.), bylo odebráno menší procento, vyšší část půdy byla převzata v místech, kde bylo patrné, že sám majitel velkostatku není schopen všechnu půdu obdělávat.

Vnucený pacht byl určený těm, kdo potřebovali neprodleně zajistit pro sebe a svou rodinu obživu.

Výše pachtovného byla určena zpravidla dohodou obou stran, pokud k dohodě nedošlo, okresní politická správa stanovila jeho výši podle směrnic pozemkového úřadu. Záleželo na tom, jestli se jednalo o pachtu spadající do velkopachtu či do režie majitele. V prvním případě cena obsahovala pachtovné a veškeré dávky, které z pozemků odváděl, v druhém případě byla vydána tabulka cen pachtovného odstupňovaná podle oblasti a jakosti pozemků.

Pokud pachtu skončila platnost, mohl být prodloužen na další rok, i když s tím původní majitel nemusel souhlasit. Docházelo k tomu v případě, že pachtýř splnil určité podmínky, obdělával-li pozemek nebo na něm bydlel.

Pozemková reforma byla prováděna Státním pozemkovým úřadem zřízeným dle zákona č.330/1919 Sb., v jehož čele stál předseda a dva náměstkové. Podřízeny mu byly obvodové úřadovny vysílající komisaře k výkonu reformy. Pozemkový úřad byl kontrolován správním výborem majícím dvanáct členů a voleným Národním shromážděním na dobu tří let.

Základem reformy byl **záborový zákon č. 215/1919 Sb.** nařizující, že pozemkový majetek nacházející se ve vlastnictví jedné osoby nebo více spoluvlastníků a svou rozlohou přesahující **150 ha** zemědělské půdy nebo **250 ha** veškeré půdy bude státem převzat a následně přidělován zájemcům o půdu. Postup přejímání pozemků a způsob jejich náhrady byl řešen v zákoně č.329/1920 tzv. náhradový zákon.

Pozemky, které měly být převzaty státem, byly uvedeny v rozhodnutí zaslaném soudem jejich vlastníkov. Ten se mohl do třiceti dnů vyjádřit, zda na tyto pozemky uplatňuje právo, tedy aby byly zahrnuty do minima stanoveného zákonem (150ha, 250ha veškeré půdy).

Dále byla zabraná půda přidělena ke stavebním účelům zájemcům o příděl ke stavbě rodinného obydlí, hospodářských budov, k humanitním, tělovýchovným a bytovým účelům, přidělena byla i půda rozptýlená, kterou tvořily roztroušené zbylé nebo malé parcely.

Zábor se netýkal jen půdy, ale také zemědělsko- průmyslových podniků nacházejících se v majetku velkostatku, lesů a rybníků. Nejprve se zaměříme na zemědělsko- průmyslové podniky, následovat bude krátká zmínka o záboru lesů a pokračovat budeme zábohem rybníků.

Mezi nejčastěji zabrané průmyslové podniky patřily cihelny, pily, lihovary, mlýny a pivovary. Reforma se nejvíce dotkla cukrovarnictví a lihovarnictví. Už v menším měřítku měla vliv na mlékárny, škrobárny, sušárny, pivovary, cihelny, atd.

Cukrovary

Z celkového počtu 170 cukrovarů jich 60⁷⁶ spadalo do zabraného majetku. Protože státní pozemkový úřad neměl dostatek zkušeností, byla převzata pouze nutná část řepných latifundií.

Pozemkový úřad při řešení reformy v cukrovarnictví sestavil poradní sbor skládající se ze zástupců ministerstva obchodu a zemědělství, Ústředního spolku cukrovarnického průmyslu, Svazu rolnických cukrovarů, Jednoty řepářů.

Některé cukrovary žádaly, aby ti, kterým byla část přidělené půdy, před reformou nacházející se v jejich vlastnictví, oseli cukrovou řepou a tou po určitou dobu zásobovali cukrovar. Avšak to pozemkový úřad nemohl odsouhlasit, nebylo možné, aby si cukrovary diktovaly takové podmínky, aby rozhodovaly, kolik osevní plochy se pro pěstování řepy využije, znamenalo by to omezení volnosti nových nabyvatelů.

⁷⁶ 34 v Čechách, 22 na Moravě a ve Slezsku a 4 na Slovensku. Voženílek, Jan. Pozemková reforma v Československé republice. Praha, 1924. s. 158.

Přidělená půda měla v první řadě vyřešit zaopatření zaměstnanců zbavených pozemkovou reformou místa, nebylo proto možné zbytkové statky přidělit znovu do vlastnictví cukrovarů, ty měly možnost se s novými majiteli dohodnout na dodávkách jimi vypěstované řepy.

Jedním z řešení, jak zabezpečit cukrovar v pozemkové reformě, bylo porolníčení. To spočívalo v převodu cukrovaru na nové akciové společnosti, jejíž členové se stávají dodavateli cukrové řepy ve spolupráci s původním vlastníkem. Akcie byly vázány na povinnou dodávku cukrové řepy.

Lihovary

Lihovary nacházející se v majetku velkostatku byly často právně nesamostatné, podléhaly proto jako jeho součást, záboru. Lihovary byly na základě přidělového zákona přidělovány zemědělským sdružením.

Součástí pozemkové reformy bylo združstevňování lihovarů, které se stávaly majetkem sdružení lihovarníků. Mohlo se stát, že strojní zařízení lihovaru nebylo součástí zabraného majetku, pak je jejich vlastník měl odprodat novému majiteli, pokud tak neučinil, musel stroje vystěhovat a družstvo si nové opatřilo jiným způsobem. Spolu s lihovarem přebíralo družstvo i jeho zaměstnance.

Pozemková reforma se týkala i lesní půdy, měla zabránit jejímu tříštění.

Lesní majetek velkostatku byl postátněn. Novým nabyvatelem nebyl jen stát, ale také obce, které se zabraným majetkem sousedily, ve výjimečném případě jednotlivců. Pokud mu byla půda přidělena, tak jen menší rozloha či různě rozptýlená. Hlavním důvodem bylo získání další lesní půdy a strategických míst u hranic, stát by pak mohl lépe kontrolovat pohyb na hranicích a svobodně se rozhodovat, nemusel mít souhlasem majitele lesa.

Nevýhodou státního lesního hospodářství byla jeho zbytečná komplikovanost a těžkopádnost. Postátněné lesy neměly by mít rozlohu větší než 1 milion ha lesů.

Státní pozemkový úřad se při rozhodování, jaká lesní půda bude zabraná, řídil těmito okolnostmi: zda je les důležitý z hlediska hospodářského, jaká je jeho rozloha (protože jen souvislá lesní plocha vyhovuje zestátnění). K stávajícím státním statkům se často připojovaly okolní lesní plochy.

Co se týče zaměstnanců, ti byli přejati spolu s lesním majetkem, tato skutečnost měla několik výhod. Lidé zde pracující znali místní poměry, měli určité zkušenosti, které využívali při řešení odborných otázek. Po jejich převzetí bylo důležité vypracovat jednotné platové a pracovní podmínky, neboť na každém soukromém statku panovaly jiné poměry.

Zvláštní skupinu tvořily státní statky, které mohly být podrobeny pozemkové reformě, ale pouze se souhlasem vlády. Pokud byl státní majetek zabrán, jeho přejímací cena byla

stanovena vládou a putovala do státní pokladny. Často se stávalo, že majitel svěřenství byl shodný s vlastníkem alodního majetku, poté mohl uplatnit nárok na ponechání základního výměru (150 ha zemědělské, 250ha veškeré půdy) dvakrát, jednou jako majitel allodu a po druhé jako držitel svěřenství. Proč dvakrát? To proto, že nebylo možné sečíst alodní a svěřenský majetek, protože majitel svěřenství není zároveň vlastníkem allodu, ale pouze dočasným držitelem fideikomisu se všemi čekateli. To znamená, že jedna osoba je současně vlastníkem dvou různých majetků a může tak právo na minimum uplatnit dvakrát.

Pozemková reforma se dotkla i rybníků. Rybníky sloužily jako zásobárna vody, regulovaly tok vody, chovaly se v nich ryby. Nahromaděná vodní energie se využívala k výrobě elektrické energie, k pohonu strojů.

Rybníky byly nejčastěji přiděleny obcím a veřejným sdružením zabývajícím se rybníčním hospodářstvím. Jednotlivci stejně jako u lesní půdy mohly získat v přidělovém řízení rybník, a to zpravidla osamocený nebo nehodící se do společné správy.

Státní pozemkový úřad při záboru rozlišoval dva druhy rybníků. Za první rybníky tvořící souvislou rybníční soustavu, jednotně spravovanou, mající vlastní zařízení. Rozdělením tohoto celku by byla narušena celá soustava.

Za druhé ojedinělé rybníky stojící samostatně mohly být buď přičleněny k sousední rybníční soustavě nebo úplně zrušeny (vypuštěním a vysušením, čímž by se získala další zemědělská půda).

V praxi musel vlastník rybníků na základě nařízení přidělového komisaře vyhotovit seznam všech rybolovných práv na tekoucích vodách a doložit mapkou s vyznačeným vodním tokem. Vlastníkovi nařizoval výnos ze dne 20. února 1928, aby povinně vyhotovil soupisy veškerých rybníků.

Výjimku tvořil rybolov na veřejném toku, který nepodléhal záboru, a to ani v případě, že by byl součástí zabraného velkostatku. Přidělování rybníků probíhalo v těchto případech: ležely-li v bezprostřední blízkosti obce, bylo na nich zřízeno koupaliště.⁷⁷

To, jak stát s převzatou půdou naloží, bylo uvedeno v **přídělovém zákoně č. 81/1920 Sb.**, který následoval po záborovém zákonu. Pokud si stát půdu neponechal ve svém vlastnictví, přidělil ji jednotlivcům (malým zemědělcům, drobným živnostníkům, zemědělským a lesnickým zaměstnancům, válečným invalidům, pozůstalým po vojínech padlých v boji), sdružením, jejichž členy jsou lidé výše vyjmenovaní, družstvům, spolkům, nadacím, obcím, ústavům a zařízením sloužícím vědeckým účelům.

⁷⁷ Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlická nad Vltavou, inv.č. 1740, sig. PR-120 kt.č. 626, Rybníky a rybářské právo v pozemkové reformě.

Půda nemohla být přidělena lidem bez československého státního občanství, odsouzeným pro trestný čin, tělesně a duševně nemocným neschopným půdu obdělávat. Aby byla půda rozdělena i v místech, kde jí byl nedostatek, měla proběhnout výměna půdy zabrané a za půdu nezabranou.

K této výměně se používaly tzv. **zbytkové statky**⁷⁸, které vznikly na pozemcích o výměře nejméně 100ha převážně zemědělské půdy s hospodářskými budovami. Zbytkové proto, že vznikaly na zbytku půdy poté, co byla ostatní půda přidělena drobným zájemcům. Ve skutečnosti tento proces proběhl opačným způsobem. Pokud nebyly předmětem výměny, přidělily se těm zájemcům, kteří byli schopni hospodařit ve velkých zemědělských podnicích.

Na přidělené půdě musel být zaznamenán počet zaměstnanců, o něž musel stát pečovat. Pozemkový úřad se staral, aby byla zaměstnancům vyplácena dosavadní pense, poskytovány dary z milosti, byly upraveny mzdové a pracovní podmínky. Při zaopatřování zaměstnanců se kladl důraz především na jejich hospodářské osamostatnění, a to přidělením půdy a budov. Státní pozemkový úřad tak chtěl vyřešit otázku zaměstnaneckou a usnadnit řešení celé reformy.⁷⁹ Pokud se objevil jiný uchazeč mající zájem o stejnou půdu, byla zaměstnanci velkostatku dána přednost. Našli se i tací zaměstnanci, kteří se chtěli osamostatnit jinak než přidělem půdy, těm vyplácel pozemkový úřad tzv. **odbytné**⁸⁰. Zaměstnanec mohl dostat náhradní zaměstnání umístěním na zbytkových statcích, které nesměly být přeplňovány, neboť byli později zaměstnanci propouštěni, což dokládá skutečnost, že v roce 1922 na nich pracovalo 18 zaměstnanců, v roce 1923 jen 12 zaměstnanců. Zaměstnanci byli zaopatřeni i po penzijní stránce.

Pozemková reforma byla realizována v několika etapách. První etapa⁸¹ se týkala majetků o výměře více jak 5000ha v Čechách, na Moravě a Slezsku, celkem sem spadalo 248 velkostatků (185 v Čechách, 63 na Moravě a ve Slezsku). 58 velkostatků mělo být převzato vcelku, 9 velkostatků mělo odevzdat veškerou zemědělskou půdu, 12 velkostatků mělo předat 40-50% zemědělské půdy, 7 velkostatků mělo být převzato méně jak 40% zemědělské půdy.⁸²

S druhou etapou se začalo 1. prosince 1923, měla být převzata zbylá zemědělská půda najednou a dokončena koncem roku 1926.

⁷⁸ srovnej Průcha, Václav a kolektiv. Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918-1992, I. díl období 1918-1945. Brno, 2004, s.125.

⁷⁹ Voženílek, Jan. Pozemková reforma v Československé republice. Praha, 1924. s. 132.

⁸⁰ Pro srovnání: úředník 25.900Kč, zřízenec 9.040Kč, deputátník 4.570Kč, dělník 3.350Kč. Tyto částky jsou pouze průměrnými hodnotami, v Voženílek, Jan. Pozemková reforma v Československé republice. Praha, 1924. s. 134.

⁸¹ Probíhala od podzimu roku 1920 do konce roku 1923

⁸² Voženílek, Jan. Pozemková reforma v Československé republice. Praha, 1924. s. 61.

K provádění pozemkové reformy musel existovat rozsáhlý úřednický aparát⁸³. Na nejnižším stupni stály **přídělové komisariáty**, fungující na místě, kde probíhalo samotné přidělování pozemků. Tyto komisariáty zajišťovaly styk s uchazeči o půdu, nebyly úřední instancí, nemohli proto sami rozhodovat, skládaly se ze zeměměřičů, agronomů a pomocné síly.

První instanci tvořily **obvodové úřadovny** státního pozemkového úřadu, vykonávaly dozor nad činností přídělových komisariátů, tvořili je právníci, zeměměřiči, agronomové a kancelářská síla.

Druhou a zároveň nejvyšší instancí byl **Státní pozemkový úřad** v Praze. Do jeho pravomocí náleželo sestavování plánu pozemkové reformy, vytvoření pracovních metod, přejímání zabraného majetku a jeho poskytování novým vlastníkům.

Skoro všichni majitelé uzavřeli s pozemkovým úřadem o rozsahu převzetí půdy dohodu. Majitelé se zavázali prodat přiměřený výměr půdy za přídělovou cenu osobám vybraným pozemkovým úřadem, na oplátku jim byl zbývající majetek propuštěn ze záboru.

Karel Schwarzenberg žádal dle § 11 zákona č. 215/1919 Sb. tzv. záborového zákona vypuštění ze záboru zbytkových statků Orlík, Rakovice, Bissingrov, lomů Nerestecských, Karlov, Kolloredov, Květov.

Pro představu byl majetek velkostatku před pozemkovou reformou tvořen půdou zemědělskou o rozloze 7 703ha, jinou o rozloze 15 609ha, celkem tedy půda s výměrou 23 312ha. Za trvání pozemkové reformy byla zemědělská půda o rozloze 5 991ha, jiná pouhých 681ha, celkem tedy 6 672ha. Ze záboru byla ke 2. dubnu 1937 propuštěna zemědělská půda o velikosti 33 ha, jiná o rozloze 1 519 ha, dohromady tedy výměra 1551 ha.⁸⁴ Pozemková reforma znamenala zabrání zemědělské půdy o velikosti 1 535 ha, jiné půdy 14 614 ha, celkem tedy o velikosti 16 149 ha, dále lesní půdy o rozloze 13 979 ha, rybníků 490 ha a pastvin o výměře 97 ha.⁸⁵

Majiteli náležela náhrada za vyvlastnění ve výši stanovené podle poměrů existujících v době zahájení vyvlastnění. Náhrada se začala vyřizovat až ode dne, kdy byl vyvlastňovací návrh doložen u okresního úřadu.

Při stanovování výše náhrady se nebral ohled na to, zda byl majitel oblíben u lidí, všichni měli stejná práva. Náhrada byla poskytována jednorázově v hotovosti vlastníkově zabaveného

⁸³ Voženílek, Jan. Pozemková reforma v Československé republice. Praha, 1924. s. 65-67.

⁸⁴ Výměry jsou uvedeny přibližně

⁸⁵ Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou, inv.č. 1599, sig. C-d-1, kt.č. 554, , Pozemková reforma Orlík 1932- 1940.

majetku na základě odhadu, který stanovil takovou cenu, jakou by majitel dostal za vydražení pozemků. Odhadce bral v úvahu prodejní hodnotu majetku.

Cena se u pozemků stanovovala na základě plošné míry, u budov podle velikosti zastavěné plochy, dále zde rozhodovala cena nemovitostí stejného druhu. Pozemky a budovy se oceňovaly zvlášť. U pozemků se přihlíželo ke způsobu jeho využívání a kvalitě.

Po skončení reformy bylo nutné provést statistiku nového majetkového uspořádání. Nebylo náhodou, že se pozemková reforma protáhla, tím se sledoval jediný záměr, a to přesunutí do období, kdy měla polevit revoluční vlna.

Výsledky pozemkové reformy⁸⁶: Dvěma tisícům velkostatkářů byla ponechána půda o velikosti 250 hektarů, záboru tak uniklo až 5 000ha půdy. Ve výjimečných případech zůstalo původnímu majiteli místo 250ha veškeré půdy, celkem 500ha půdy.

Šlechtě byly ponechány všechny hrady, zámky, paláce a půda o výměře 1milion hektarů určená pro udržování památek.

Celkem uniklo ze záboru 60% půdy, jen 1,7milionů hektarů zabavené půdy putovalo do rukou nových nabyvatelů.

Záměry první pozemkové reformy nebyly nikdy zcela naplněny, reforma nebyla dokončena, počáteční radikalismus mizel a v konečné fázi z ní zůstalo jen torzo, jehož konečné provedení bylo v polovině 30. let zastaveno a odloženo na léta 1955-1967. Paradoxem bylo, že velkostatkáři nepřišli o všechnu půdu, která byla původně součástí záboru⁸⁷.

5.2 Druhá světová válka

Karel VI. Schwarzenberg spolu s ostatními šlechtici vystoupil 17. září 1938 s Prohlášením příslušníků české šlechty, jež bylo předáno prezidentu Edvardu Benešovi. Později následovalo 2. prohlášení české historické šlechty adresované již prezidentu dr. Emilu Háchovi, jehož autorem byl Karlův bratr František Schwarzenberg.

Druhá světová válka měla negativní dopady na hospodářský vývoj, neboť došlo k přerušení obchodních styků, bylo zavedeno řízené hospodářství, které bylo organizováno podle nacistického vzoru, spojené se vznikem centrál pro zemědělství, průmysl, obchod a živnosti.

Důležitou funkci plnil Nejvyšší cenový úřad, neboť určoval a kontroloval ceny zboží a výši odměn za práci.

⁸⁶ Koťátko, Jiří. Pozemková reforma v Československu. Praha, 1949. s. 26.

⁸⁷ Průcha, Václav a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918- 1992. 1.díl období 1918- 1945. 2004, Brno. s. 123. ISBN 80- 7239- 147-X.

Na počátku války sice stoupla prosperita podnikání, ale zároveň poklesly úroky z vkladů, půjček a cenných papírů. Soukromé hospodářství bylo omezováno, což se projevilo nedostatkem finančních prostředků, které by se vynaložily na zlepšení a obnovu zařízení technického rázu (stroje), na nákup surovin, neboť jich byl nedostatek v důsledku zavedeného přidělového řízení.

Válka způsobila nejen nedostatek materiální, ale chyběla i potřebná pracovní síla. Mnoho mužů muselo nastoupit do armády nebo se zapojit do zbrojařského průmyslu prací v továrně, kde pracovaly i ženy, neboť se stupňovala potřeba dalších zbraní v důsledku silícího válečného napětí mezi válčícími státy. Protože ceny výrobků byly výlučně v rukou cenového úřadu, brzy výkupní ceny nestačily na pokrytí zvyšujících se výdajů na mzdy zaměstnancům.

Ani v zemědělství nebylo možné zvyšovat produkci pro nedostatek umělých hnojiv. I nadále trvalo omezování přidělu surovin, uhlí a elektrické energie.

Jak již bylo řečeno, vše bylo podřízeno potřebám armády, často se koně odníмали majiteli a nahrazovali traktory.

Například vypěstované obiloviny byly zabaveny ve prospěch státu a povinně se odváděly komisionáři válečného obilního ústavu. To znamenalo, že obilí nebylo možné volně prodávat. Výjimku tvořila spotřeba⁸⁸ obilovin pro vlastní potřebu a potřebu rodinných příslušníků. Pokud člověk neuposlechl, byl uvězněn až na jeden rok a dostal peněžité trest 20 tisíc korun.⁸⁹

Regulace cen, nedostatek surovin a hnojiv vedla malozemědělce k rozhodnutí zbavit se půdy, kterou získali z pachtu nebo při pozemkové reformě, a jež se pro ně stala přítěží, tím způsobem, že se snažili o její vykoupení a znovu připojení k velkostatku.

V lesnictví nebyla těžba přerušena, ale obnova lesního porostu prostřednictvím výsadby nových stromků se neuskutečnila, protože se čekalo na skončení války. Poté se mělo začít s postupným odstraňováním škod způsobených válkou.

Rok 1944 byl rokem hospodářského zhroucení, neboť byl nedostatek surovin a pracovní síly.

⁸⁸ I ta byla úředně stanovena na 400 g na osobu za den, blíže Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, inv.č. 2278, sig. 11B-10, kt.č. 914, Válka 1914- 1918 a válečné hospodářství.

⁸⁹ Blíže Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, inv.č. 2278, sig. 11B-10, kt.č. 914, Válka 1914- 1918 a válečné hospodářství.

5.2.1 Německá vnucená správa⁹⁰

Doba, kdy místo říšského protektora zastával Konstantin von Neurath, byla relativně klidná, neboť právě Neurath se stavěl proti zabavování šlechtického majetku⁹¹, a tím byl trnem v oku K. H. Frankovi, jež zastával pravý opak. Místo Neuratha nastoupil Reinhard Heydrich.

Ten zřejmě na návrh K. H. Franka rozhodl, že ty šlechtice, kteří se podepsali pod Prohlášení příslušníků české šlechty „potrestá“ tím, že na jejich majetek bude dosazena vnucená správa. Avšak patrně hlavním důvodem byla právě ona touha po tom mít velký majetek, který chtěl získat od velkostatkářů, neboť pokud by se proti jeho rozhodnutí chtěli postavit na odpor, byl by jich malý počet, naopak pokud by získal majetek od drobných vlastníků, hrozilo by, že by se mohli spojit v početnější skupinu, aby vyjádřili svůj odpor. Prezident dr. Emil Hácha se snažil R. Heydricha od realizování jeho rozhodnutí odradit, avšak ten mu opáčil slovy: *Vnucená správa ještě není konfiskace.*⁹²

Na základě vládního nařízení č.87/1939 Sb. ze dne 21. března 1939, vydaného ministerstvem zemědělství o správě hospodářských podniků a o dozoru nad nimi a rozhodnutí vedoucího pozemkového úřadu v Praze a ministerstva zemědělství ze dne 12. února 1942, byla uvalena vnucená správa na velkostatek Orlík nad Vltavou a velkostatek Sedlec u Kutné Hory, dále na firmu Průmysl Karla Schwarzenberga na Orlíku, Schwarzenberské žulové lomy a závod kamenický spol. s r.o. v Orlíku a na domy čp. 130 v Praze 2 a čp. 578 v Praze-Dejvicích.

Důvodů k uvalení vnucené správy bylo několik. Lze je rozdělit na politické a hospodářské.

Za prvé proto, že majitel odmítal styk s německými úřady, ignoroval nového držitele státní moci. Za druhé to byla odplata za osobní účast Karla Schwarzenberga v národním odboji proti okupantům, za to, že navázal styky s místními partyzány, že se stal předsedou revolučního národního výboru v Čimelicích.

Za činnost v revoluci získal řadu vyznamenání, a to stříbrný bojový odznak zpravodajské a bojové čety Kyjev, bronzovou medaili „Pro audacia“ od francouzského podzemního hnutí KARR.

Posledním a zřejmě hlavním důvodem se stala odvěta za účast Karla Schwarzenberga spolu s jinými představiteli českých rodů v projevu věrnosti k československé republice a

⁹⁰ Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou, inv.č. 1596, sig.C-a-1a, kt.č.553, vnucená správa 1942- 1947.

⁹¹ Němec, Petr. Česká a moravská šlechta v letech nacistické okupace. In Dějiny a současnost 1/1993, s. 28, o čemž se autor zmiňuje a zároveň nabízí vysvětlení, proč byl Konrád von Neurath nahrazen Reinhardem Heydrichem.

⁹² Tamtéž, s. 28.

prezidentu dr. Edvardu Benešovi ze dne 17. září 1938. V prohlášení odmítli změnu hranic a slíbili věrnost českému státu.

Z hlediska hospodářského bylo jediným důvodem, proč německý úřad⁹³ v Praze vydal opatření k nařízení vnucené správy, které mělo za následek politickou perzekuci majitele, to, že majetek Karla Schwarzenberga patřil po stránce hospodářské k velmi dobře fungujícím a prosperujícím.

Ale opatření bylo provedeno na základě předpisu, který byl v rozporu s československou ústavou, a vedlo k národní a politické persekuci příslušníka českého národa.

Sídlem vnucené správy se od 17. února 1942 stal Orlík nad Vltavou, Karel Schwarzenberg byl nucen Orlík opustit a nastěhovat se do Čimelic. Zakázán mu byl jakýkoliv kontakt s jeho zaměstnanci.

Vnucený správce byl dosazen v případě, že z hlediska veřejného zájmu byl podnik zvláště důležitý nebo pokud ho majitel opustil a nestanovil svého nástupce nebo nezajistil pro jeho další chod dostatek finančních prostředků. Avšak v případě Karla Schwarzenberga šlo o nedobrovolný odchod, neboť se svým odmítavým postojem vůči nacistickému režimu jemu samému stal nepohodlným.

Majitel podniku musel pro vnucenou správu předložit následující dokumenty: veškeré pojistky (životní, osobní), podíly v cizích hospodářských podnicích a společnostech, seznam pachtovních, kupních a prodejních smluv, dále se musela upravit razítka⁹⁴, vypracovat účetní bilanci.⁹⁵

Vnucený správce měl na základě nařízení č. 87/1939 Sb. svá práva a povinnosti. Dozíral na činnost podniku, na jeho povolení byla závislá všechna opatření, pokud je neschválil, byla neplatná. Byl odpovědný za případné škody, jež by mohly vzniknout při zanedbání jeho povinností.

Nástupem do funkce na něj přešla veškerá správa podniku, tedy i vedení účtů podávajících přehled o hospodaření, záležitosti týkající se nájmu, propachtování půdy, zápůjčky nebo

⁹³ jehož německý název byl „der kommissarische Leiter des Bodenamtes- Sektion IX. des Ministeriums für Landwirtschaft“ a vnucený správce byl jeho zaměstnancem. Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou, inv.č. 1596, sig.C-a-1a, kt.č.553, Vnucená správa 1942- 1947.

⁹⁴ název směl být pouze německý, a to „die Zwangsverwaltung der“- vnucená správa. Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou, inv.č. 1596, sig.C-a-1a, kt.č.553, Vnucená správa 1942- 1947.

⁹⁵ která měla obsahovat veškeré příjmy a výdaje, pohledávky a závazky, soukromé jmění knížete, Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou, inv.č. 1596, sig.C-a-1a, kt.č.553, Vnucená správa 1942- 1947.

jakákoli opatření převyšující 200 tisíc korun bylo možné realizovat jen se souhlasem ministerstva.

Jako jakýkoliv jiný majitel podniku platil daně a dávky, vyplácel mzdy a příspěvky na sociální pojištění. Čistý výtěžek z hospodaření dosažený po dobu trvání vnučené správy musel správce poslat majiteli, ten byl ale povinen poskytnout finance nezbytné k řádnému chodu podniku, pokud by tak neučinil, hrozila by mu exekuce. Z toho vyplývá, že majiteli ve skutečnosti z čistého zisku moc, nebo vůbec nic, nezbylo.

Vnučeným správcem se mohl stát jen člověk mající praktické a odborné znalosti, při jeho výběru se přihlíželo k zaměstnancům podniku nebo se vycházelo z podnětu majitele.

Správce před nástupem do funkce sliboval, že zachová tajemství o všem, co se dozví během výkonu správy. Svou funkci vykonával osobně, odvolán mohl být z moci úřední nebo na základě jeho odůvodněné žádosti. Ustanovení vnučeného správce se zaneslo do obchodního rejstříku.

Německý vnučený správce⁹⁶ stanovil určitá pravidla, jejichž porušení se trestalo. Ze všeho nejdříve se zavedlo povinné služební hlášení. Hlásit se muselo při každém příchodu vnučeného správce v pozoru se zdviženou pravou rukou, dřívější pozdrav formou úklonu se sejmutím pokrývky hlavy byl zakázán.

Pevná pracovní morálka nepřipouštěla, aby se zaměstnanec nedostavil do práce, omluven byl pouze na základě lékařského potvrzení kvůli špatnému zdravotnímu stavu, zaměstnány byly i děti nad 2 roky.

Pracovní doba trvala 11 hodin, v případě potřeby, například při žních, mohla být prodloužena hospodářskými správci.

Vedoucí hospodářských podniků (lihovar, pila, cihelna...) předkládali jedenkrát za týden hlášení o pracovním výkonu svých podřízených. Pokud zaměstnanec neuposlechl výzvy, byl prohlášen za sabotéra.

Na základě rozhodnutí vnučeného správce musel každý vedoucí jednotlivých správ (lesnická, hospodářská, stavební...) složit zkoušky z německého jazyka. I ostatní zaměstnanci museli ovládat němčinu, jak slovem, tak písmem, absolvovat zkoušky, když neobstáli, byl jim snížen plat.

Kontroly podléhala i korespondence velkostatku s ostatními statky, odběrateli, úřady, která byla vedena ve zvláštní knížce pro přesnou představu o množství došlých a odeslaných

⁹⁶ vnučeným správcem pro velkostatek Orlicko se stal Paul Eickert. Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlicko nad Vltavou, inv.č. 1596, sig.C-a-1a, kt.č.553, Vnučená správa 1942-1947.

dopisů. Odeslané dopisy se vedly ve dvou kopiích, kdy originál byl určený adresátovi, jedna kopie se uložila u příslušné správy a druhá kopie náležela ku potřebě vnuceného správce. Pro komunikaci s německými a protektorátními úřady se používala výhradně němčina.

Zaměstnanci byli pod neustálým dohledem, neboť úmyslné neplnění a zanedbávání povinností se muselo sledovat a hlásit, také proto, že představení jednotlivých správ za ně byli odpovědní. V praxi platilo, že za dělníky ručil zřízenec a za zřízence úředník. Každý pracovník musel mít pracovní knížku, bez ní s ním nemohl být uzavřen pracovní poměr.

Vnucená správa byla zrušena dle výměru zemského národního výboru v Praze ze dne 3. srpna 1945 a předpis⁹⁷, podle něhož bylo opatření uskutečněno, byl zrušen zákonem č.195/1945 Sb.

Poté se mohl Karel Schwarzenberg opět ujmout správy velkostatku. Avšak tak jednoduché to nebylo, neboť předtím musel písemně doložit národní spolehlivost, a to prostřednictvím osvědčení vystaveným národním výborem v místě trvalého pobytu.

Po skončení vnucené správy měl vlastník nárok na vrácení objektu se vším příslušenstvím v původním stavu, právo na vrácení (odepsání) poplatku za vnucenou správu, na uvolnění vázaných kont, za předpokladu, že sestavil účetní bilanci.

Majitel mohl požadovat náhradu za škody vzniklé během trvání vnucené správy. Mezi nejčastější škody patřilo vybíjení zvěře v revírech postrádající jakákoliv myslivecká pravidla⁹⁸, dále sem lze zařadit nezájem o technický stav budov, které často skončili v havarijním stavu, nesmyslné přemísťování zaměstnanců, výměna domácího plemena dobytka za cizí, náchylnější k nemocem, odcizení nebo prodání osobních předmětů původního majitele.⁹⁹ Náhradu za škody vyřizovalo ústředí vnucených správ.

V době, kdy se velkostatek navracel zpět původnímu majiteli (Karlů Schwarzenbergovi) měla lesní půda výměru 9 491.0819 ha, zemědělská půda 651.77 ha a rybníky 387.63 ha.

⁹⁷ vládního nařízení č. 87/1939 Sb. ze dne 21. března 1939, vydaného ministerstvem zemědělství o správě hospodářských podniků a o dozoru nad nimi a rozhodnutí vedoucího pozemkového úřadu v Praze a ministerstva zemědělství ze dne 12. února 1942. Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlická nad Vltavou, inv.č. 1596, sig. C-a-1b, kt.č.553, Vnucená správa 1941- 1945.

⁹⁸ jednalo se zpravidla o předchozí výběr druhu zvěře. Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlická nad Vltavou, inv.č. 1596, sig. C-a-1a, kt.č.553, Vnucená správa 1942- 1947.

⁹⁹ v tomto případě se jednalo o lovecké pušky. Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlická nad Vltavou, inv.č. 1596, sig.C-a-1b, kt.č.553, Vnucená správa 1941- 1945.

5.2.2 Druhá pozemková reforma

Léta 1939-1945 znamenala přestávku v pozemkové reformě. V dubnu 1945 byl vydán Košický vládní program požadující dokončení pozemkové reformy.

V květnu 1945 začala tzv. **poválečná pozemková reforma** trvajícím do roku 1949. Lze ji rozdělit na tři části.

První se týká **konfiskace**, rozdělení a osídlení půdy Němců, Maďarů a zrádců. Začala v květnu 1945 a ukončena byla během dvou let.

Okupační režim zasáhl do vlastnických vztahů, pozemky českých rolníků byli přeměny na vojenská cvičiště nebo obsazeny německými kolonisty. Půda ve vlastnictví Němců, nacházející se na českém území, byla zkonfiskována a přerozdělena českým zemědělčům. V pohraničí se znovu objevili čeští obyvatelé.¹⁰⁰

Vlastní pozemková reforma probíhala ve dvou etapách, první znamenala rozdělení půdy ve vnitrozemí, druhá se týkala půdy v pohraničí.

Co se týče lesů, lesní celky, které přesahovaly 100 ha, se staly vlastnictvím státu, lesy s výměrou pod 100 ha připadly obcím a lesním družstvům.

Hrady, zámky a paláce v poválečné reformě nezůstaly ve vlastnictví šlechty, ale byly svěřeny do veřejných rukou.

Druhá etapa obsahovala **revisi pozemkové reformy**, která měla napravit křivdy spáchané na pracujících rolnících. Revise byla uzákoněna zákonem č.142/1947 Sb., každý případ revise byl projednáván a zkoumán revisní komisí, skládající se z politických stran Národní fronty.

Revise se opírala o zákony 1. pozemkové reformy, znamenala zmenšení velkostatkářské půdy na 50ha u každého vlastníka. Revise vedla k úplné likvidaci majetku velkostatkářů a zbytkové statky téměř vymizely.

Jedním z mnoha majitelů šlechtických velkostatků velké pozemkové rozlohy byl i rod Schwarzenbergů, který se od 18. století vyvíjel odděleně. Starší hlubocko-krumlovská větev byla majetnější než větev orlická. Její majetek byl jedním z největších v jižních Čechách, proto se nelze divit, že vyvolával pozornost a touhu získat jej.

Jak se později přesvědčíme na příkladu orlické větve Schwarzenbergů, neunikla tato mladší rodová větev touze státu po vlastnění majetku velkého rozsahu.¹⁰¹

¹⁰⁰ Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou, inv.č. 1596, sig.C-a-1a, kt.č.553 Vnucená správa 1942- 1947.

¹⁰¹ o likvidaci orlických Schwarzenbergů psal Zálaha, Jiří. Likvidace majetku orlických Schwarzenbergů. In Obnovená tradice 3/5 (1992), s. 7-8, a ke stejnému tématu se vrátil ve studii Likvidace majetku orlické větve Schwarzenbergů po 2.světové válce. In Jihočeský sborník historický 62, 1993. s. 196- 203.

Zákon č. 142/1947 Sb. znamenal úplné vyvlastnění velkostatků, které aby mohlo být provedeno legální cestou, byl zákon o revizi pozemkové reformy zneužíván nebo se vymýšlely stále nové zákony, jejichž autorem se stalo ministerstvo zemědělství.

Před zahájením likvidace majetku byl velkostatek Orlík nad Vltavou tvořen těmito dvory¹⁰²: **Bisingrov** (zde se nacházel lihovar), **Koloredov** (hřebčín), **Karlovy**, **Květov** (mlýn), **Orlík**, **Rakovice**, **Zahrádka** (rybářství), a revíry: **Annin dvůr**, **Jickovice**, **Karlovy**, **Kostelec**, **Květov**, **Šerkov**, **Sobědraž**, **Újezd**, **Vrábsko**, **Žbonín**, v celkové rozloze 9830 ha, spadající pod Lesní ředitelství na Orlíku. Dále do velkostatku patřil palác v Praze, zámky Orlík nad Vltavou, Čimelice a Varvažov, hrad Zvíkov, záměčky Karlovy a Tyrolský dům a **průmyslové podniky**¹⁰³:

Parní pila, válcový mlýn a cihelna ve Žďákově

Žulové lomy a kamenictví v Orlíku, Kozárovicích, Těhnicích a Korcích

Vápenka a cihelna v Rakovicích

Cihelna v Mirovicích

Cihelna a sklad dříví a uhlí v Sedlci

Parní pila a továrna na bedny v Modřanech

Sklad dřeva, řeziva a kamene v Praze-Smíchově

Parní pila ve Žďáru na Moravě

Sklad dřeva a řeziva v Praze-Bubnech, Žižkově, Pankráci, Kralupech, Roudnici, Boušicích a Ústí nad Labem

Sklad dřeva a řeziva, pila a hoblárna v Litoměřicích

Dále měl Karel Schwarzenberg patronáty nad kostely ve Starém Sedle, v Červené, Čimelicích, Kostelci, Kovářově, Květově, Mirovicích, Varvažově, Záhoří.

Na počátku roku 1948 byly započaty vyvlastňovací akce. Samotné vyvlastnění majetku velkostatkářů probíhalo na základě soupisu pozemkového majetku rozděleného podle revírů a katastrálních obcí, který musel majitel předložit ministerstvu zemědělství do 5. ledna 1948, dále dle zákona č. 329/1920 Sb.¹⁰⁴, který pro velkostatkáře znamenal výpověď z hospodaření, pozbyly tedy veškerá práva sloužící k volnému užívání pozemků a budov náležejících k hospodářství.

¹⁰² Zálaha, Jiří. Likvidace majetku orlické větve Schwarzenbergů po 2.světové válce. In Jihočeský sborník historický 62, 1993. s. 196.

¹⁰³ Tamtéž, s. 196.

¹⁰⁴ tzv. náhradový zákon, Zálaha, Jiří. Likvidace majetku orlické větve Schwarzenbergů po 2.světové válce. In Jihočeský sborník historický 62, 1993. s. 198.

V případě Karla Schwarzenberga okresní soud v Mirovicích z nařízení ministerstva zemědělství z 27. ledna 1948 poslal výpověď z hospodaření na velkostatku k 1. březnu 1948.

Výpověď se týkala veškerého majetku, tedy pozemků a budov. Majitel měl ze zákona právo podat stížnost do 14 dnů od doručení výpovědi, avšak na podání odvolání proti rozhodnutí ministerstva zemědělství ze 30. ledna 1948 nebyl brán zřetel a bylo rozhodnuto dle par.1 zákona č. 215/1919 Sb., po vyvlastnění dle par.2 zákona č. 215/1919 Sb. a dle par.1 odst. 3 zákona č. 142/1947 Sb., že se ponechávají původnímu majiteli tyto nemovitosti uvedené pod vložkou č.1032 desek zemských, dle pozemkové knihy č. 73 a 93 (Staré Sedlo), desek zemských č.417 a pozemkové knihy č.470(Čimelice), desek zemských č.417 a pozemkové knihy č.123 a 333 (Rakovice), desek zemských č. 1261 (Sedlec), o celkové rozloze 49 ha, 89 arů a 81 m².¹⁰⁵ Tímto se nárok Karla Schwarzenberka na ponechání půdy dle §11 záborového zákona považoval za vyřízený.

Bohužel dle par. 20 zákona č. 81/1920 Sb. se ponechání výše zmíněných nemovitostí odkládalo. Krajský národní výbor v Českých Budějovicích dne 19. července 1949 Karlu Schwarzenbergovi sdělil, že mu bude ponechána parcela hostince ve Starém Sedle, ale zároveň byl iniciátorem změny předchozího rozhodnutí a stanovil, že uvedené nemovitosti zapsané v deskách zemských a pozemkových knihách, jež se nacházejí na katastrálních územích Staré Sedlo, Rakovice, Sedlec¹⁰⁶ a Čimelice¹⁰⁷, vykoupí stát.

Na základě zákona o revizi pozemkové reformy č. 142/1947 Sb. byly podrobeny vyvlastnění dvory Květov a Zahrádka a lesní nemovitosti, dále dvory Bisingrov, Karlov, Koloredov, Rakovice a lesní nemovitosti.

Co se týká lesů, ty byly rozděleny do dvou celků, na Orlík-západ a Orlík-východ¹⁰⁸. Orlík-západ měl v době před likvidací celkovou rozlohu 4925,63 ha, z toho lesní půdy 4772,52 ha a jiné půdy (deputátní) 153, 11ha. Orlík-východ s celkovou rozlohou 4876,30 ha, z toho lesní půda 4718,56 ha a jiná půda 157,74 ha.

O přidělení lesů měly nejvíce zájem obce, ale upřednostněny byly Československé státní lesy.

¹⁰⁵ Zálaha, Jiří. Likvidace majetku orlické větve Schwarzenbergů po 2.světové válce. In Jihočeský sborník historický 62, 1993. s. 199.

¹⁰⁶ o celkové výměře 47,4116 ha, Zálaha, Jiří. Likvidace majetku orlické větve Schwarzenbergů po 2.světové válce. In Jihočeský sborník historický 62, 1993. s. 199.

¹⁰⁷ zde se jednalo o celkovou rozlohu 1,5144 ha, tamtéž s. 199.

¹⁰⁸ Zálaha, Jiří. Likvidace majetku orlické větve Schwarzenbergů po 2.světové válce. In Jihočeský sborník historický 62, 1993. s. 199.

Převzetí lesů mělo být uskutečněno 1. října 1948, avšak došlo k němu již 20. března téhož roku. Majitel měl dle §43 náhradového zákona povinnost doložit všechny investice a meliorace.

Již 2. února 1948 bylo vyhlášeno ministerstvem zemědělství přidělové řízení, ke kterému byl vydán průvodní dopis obsahující bližší informace o majetku, který se měl přidělit případným zájemcům¹⁰⁹ o půdu.

Při přejímání majetku do rukou nového vlastníka, se stanovila tzv. přejímací cena, která mohla být navýšena o náhradu za investice nebo meliorace provedené bývalým majitelem, který je musel písemně doložit, dále majitel stanovil, zda náhrada náleží celá nebo jaká její část nájemci. Přejímací cena byla stanovena při oceňovacím řízení, které mělo na starosti ministerstvo zemědělství a skončilo v květnu 1950, po jeho skončení byl zabraný majetek svěřen do vlastnictví státu a následně přidělován případným zájemcům. Ti ve skutečnosti majetek získali za nižší cenu než by byla jeho skutečná hodnota.

Majitel měl dostat za vyvlastněný majetek peněžní náhradu, bohužel Karel Schwarzenberg žádnou nikdy nedostal.

Dřívější rozhodnutí ministerstva zemědělství ze 30. ledna 1948 o ponechání zámku a části parku v Orlíku¹¹⁰, zámku a parku v Čimelicích, hradu a parku Zvíkov o celkové výměře 20ha bylo zrušeno a tyto nemovitosti přešly do záboru. Karlu Schwarzenbergovi byly ponechány pouze zámečky Tyrolský dům v Květově, jenž byl 28. února 1950 převzat československými státními lesy, a Karlov ve Smetanově Lhotě, převzatý lesním ředitelstvím v Čížové.

Dne 5. ledna 1950 došlo k zabavení veškerého majetku Karla Schwarzenberga na území Československé republiky podle par.13, odst. 1 a 3 zákona č. 23/1948 Sb., to se vztahovalo na zámek v Čimelicích, jenž byl převzat 15. února 1950 do správy okresního národního výboru v Písku.

V květnu téhož roku proběhla jednání s Československými státními lesy o vyčíslení náhrad za živý, mrtvý a polní inventář, za vytěžené dřevo. Náhrady, které činily 7 104 347,20 ha měli přidělci složit na účet u Živnostenské banky. Karel Schwarzenberg nemohl jakkoli zasahovat do jednání, mohl mít ale svého zástupce, jímž byl dr. Ervín Mayer. Stát byl v těchto jednáních zastupován ministerstvem zemědělství.

¹⁰⁹ Jednalo se o jednotlivce, obce nebo organizace

¹¹⁰ Zámek Orlík byl na základě rozhodnutí ministerstva zemědělství ze dne 3.října 1949 byl zabaven a přidělen do správy Národní kulturní komisi v Praze, totéž se stalo i s hradem Zvíkovem, který byl přidělen Československé obci sokolské v Praze. in Zálaha, Jiří. Likvidace majetku orlické větve Schwarzenbergů po 2.světové válce. In Jihočeský sborník historický 62, 1993. s. 200.

Majetek se pro lepší přehlednost dělil na lesní část čítající 11 049,94 ha, část rybníční a polnohospodářská čítající 397,27, dohromady tvořící rozlohu 11 447, 21 ha.¹¹¹

Hospodářské budovy (parní pila na Žďákově a ve Zbýšově) spadly do správy státních lesů a statků včetně zařízení a zásob. Na nového vlastníka, v tomto případě na československý stát, přecházejí veškeré náklady a břemena. K datu 19. června 1950 byl vypracován finanční přehled¹¹² na základě par. 13 odst. 1 a 3 zákona č.23/1948 Sb., kterým byl Karlu Schwarzenbergovi zabaven celý majetek. Přehled tvořily:

živý inventář	2 965 232,10 Kčs
mrtvý inventář	2 657 057,20 Kčs
zásoby	3 588 132,80 Kčs
náklady nové výroby	3 428 484,60 Kčs
celkem	12 638 906,70 Kčs

Zabrány byly lesy, dvory s hospodářskými budovami, průmyslové podniky¹¹³, a to: roku 1949 kamenolomy, roku 1950 mlýn č. 23 v Květově a vodní dílo pod hradem Zvíkovem, roku 1951 mlýn Žďákov a Staré Sedlo, roku 1953 cihelna v Mirovicích a vápenka v Rakovicích.

Třetí etapou byla nová pozemková reforma, která probíhala na základě zákona č. 46/1948 Sb. Rozlišovala dvě kategorie vlastníků, majitele statků o výměře 50 ha pro jednu rodinu, samostatně hospodařící na půdě nebo ji pronajímali.

Zmenšením výměry na 50ha měla půda patřit jen těm, kdo na ní pracovali. Výkup půdy měli na starosti orgány lidové správy, přiděl půdy byl svěřen ministerstvu zemědělství, ceny přidělu stanovoval Národní pozemkový fond. Provedení zákona č. 46/1948 bylo o rok odloženo, neboť se v roce 1948 vyhotovoval soupis půdy a dbalo se na rychlé uskutečnění revise. Konfiskací, revisí a novou reformou bylo zabráno 4,5mil.ha veškeré půdy.¹¹⁴

S prováděním likvidace šlechtických velkostatků je spojen problém s určením subjektu, jež měl po šlechticích převzít břemeno spojené se správou a údržbou kulturních památek¹¹⁵. Jednalo se o tisíce hradů, zámků, kostelů a další památky. Ochrannou ruku nad zachováním stavu památek při rozdělování zabrané půdy měl držet Státní pozemkový úřad, avšak ve skutečnosti se památky neustále přesouvaly, jednou byly ze záboru propuštěny, podruhé i přes doporučení ministerstva školství a národní osvěty je pozemkový úřad do záboru zahrnul.

¹¹¹ Zálaha, Jiří. Likvidace majetku orlické větve Schwarzenbergů po 2.světové válce. In Jihočeský sborník historický 62, 1993. s. 201.

¹¹² Tamtéž, s. 201.

¹¹³ Tamtéž, s. 201.

¹¹⁴ Zálaha, Jiří. Likvidace majetku orlické větve Schwarzenbergů po 2.světové válce. In Jihočeský sborník historický 62, 1993. s. 200.

¹¹⁵ pro srovnání Bezečný, Zdeněk- Gaži, Martin- Putna, C. Martin. Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii. České Budějovice, 2008, s. 133.

Přestože byly ponechány vlastníkovi, ten často neměl na jejich opravu dostatek finančních prostředků, neboť jeho ekonomická situace nebyla, v důsledku malé ceny jako náhrady za zabranou půdu, příznivá, a dále také proto, že velkostatkáři museli platit vysoké dávky z majetku. Patronátní právo bylo buď necháno vlastníkovi nebo převedeno na nabyvatele zbytkových statků a velké přidělce půdy.

6. Pohled do současnosti

Zlomovým obdobím, které přineslo změnu ve vlastnických vztazích, byla 90. léta 20. století, respektive rok 1989, kdy probíhala restituce.

Restituce znamená obnovení původního stavu, tedy navrácení movitých a nemovitých věcí, které byly původnímu vlastníku odňaty v důsledku změny politického režimu. Byly vydány restituční předpisy, na jejichž základě se majetek vracel zpět.

V zemědělství¹¹⁶ se restituční nároky řešily samostatně na základě zákona č. 229/1991 Sb., který se vztahoval na zemědělskou půdu, obytné a hospodářské budovy tvořící součást zemědělského hospodářství.

Současně s navrácením pozemků se poskytovaly náhrady za živý a mrtvý inventář, který se stal součástí zemědělských družstev. Nárok mohli uplatnit fyzické osoby, které byly občany československé republiky, u pozemkového úřadu.

Roku 1992 mu byl vrácen zámek Orlík nad Vltavou. O rok později mu byly vydány lesy o celkové výměře 10 tisíc hektarů a rybníky o rozloze 400 hektarů. Zemědělské dvory, které dříve tvořily součást polního hospodářství, byly vráceny ve značně zdevastovaném stavu. Následovaly postupné opravy poničených budov, úpravy alejí, zámeckých parků, kapliček.¹¹⁷

Lesy byly postiženy nejvíce. Citelně se na nich podepsaly kalamity a neprovedené probírky stromků.

Zbudováním Orlické přehrady byly provozní budovy a hájenky umístěné podél řeky bez náhrady zatopeny. Pro znovuoobnovení hospodaření na bývalém velkostatku majitel využíval finanční náhrady, které mu příslušely dle již zmíněného zákona č. 229/1991 Sb.

Karel (VII.) Schwarzenberg začal podnikat na vrácených pozemcích roku 1992, kdy také založil vlastní firmu s názvem Orlík nad Vltavou s.r.o.¹¹⁸ Mezi její činnosti lze zahrnout nákup a prodej propagačních materiálů, suvenýrů a dalších předmětů pro potřeby turistiky, dále hostinská činnost. Věnuje se zemědělství a lesnictví zahrnující prodej nezpracovaných zemědělských a lesnických výrobků určených k dalšímu zpracování nebo prodeji. Neboť součástí vráceného majetku Karla Schwarzenberga byl i zámek Orlík, spadalo sem poskytování informací a služeb návštěvníkům zámku. Od roku 1993 přibyl prodej, koupě a správa nemovitostí.

¹¹⁶ blíže o navrácení majetku Schwarzenbergům Vovesný, Josef. Navrácení majetku Karla Schwarzenberka na Orlicku. In *Obnovená tradice* 4, 1994, s. 7-8.

¹¹⁷ Vovesný, Josef. 10 let od obnovení hospodaření na panství rodiny Schwarzenbergů v Čechách (1994-2003). In *Obnovená tradice* 15, 2004, s. 48-49.

¹¹⁸ [cit. 2010-02-22] URL: < <http://www.zlatestranky.cz/> firmy.

V lesnictví a rybníkářství navázal majitel na rodovou tradici, pro správu byla zřízena Lesní správa Orlík nad Vltavou s.r.o. a Rybářství Orlík nad Vltavou s.r.o.¹¹⁹ Na závěr lze říci, že Karel Schwarzenberg i nadále pokračuje v tradici svých předků nejen po stránce hospodářské, ale i politické.

¹¹⁹ [cit. 2010-02-22] URL: < <http://ifirmy.cz/firma/000860-orlik-nad-vltavou-sro>.

7. Závěr

Rozsáhlé plochy zemědělské půdy se vždy nacházely ve vlastnictví majetnějších osob. Vedle panovníka to byla šlechta nebo církev. Šlechta se snažila svůj majetek udržovat v celku, zřízen byl proto tzv. fideikomis, který měl dělení majetku zabránit a ponechat jej v rodině.

Na panstvích, která se nacházela v jejich vlastnictví, fungovala správa, která se postupem času rozvětvovala a ustálila v 16. století.

Panství Orlík nad Vltavou bylo v držení mladší rodové větve Schwarzenbergů vzniklé roku 1802 na základě rozdělení rodu na dvě linie.

Do chodu patrimonií zasáhl rok 1848, kdy bylo zrušeno poddanství a velkostatek se stal pouhou hospodářskou jednotkou, a to počínaje 1. lednem 1850. Majitelé se zaměřili na využití přírodních zdrojů. Těžili dřevo, pěstovali obilí, chovali dobytek a ovce.

Správu vykonávali úředníci, nejdůležitějším z nich byl hejtman, později zvaný ředitel, který stál v čele kanceláře. Pak tu byli dělníci pracující v zemědělství, lesnictví, průmyslu.

I zde existovala hierarchie.

Zaměstnanci byli odměňováni podle určitých pravidel. Byli děleni do skupin a tříd podle dosaženého vzdělání.

Změny nastaly na počátku 20. století. Na dosavadní fungování měly vliv obě světové války a pozemková reforma, během níž byla na základě záborového zákona zabavena podstatná část půdy a většina památek. Během druhé světové války byla na velkostatek dosazena nucená správa, po skončení války proběhla druhá pozemková reforma a nepříznivá situace byla završena znárodněním v roce 1948. Lesy se staly součástí Československých státních lesů a z hospodářských dvorů byly vytvořeny Státní statky.

V restituci byl zabraný majetek navrácen původnímu majiteli. Karel Schwarzenberg se v současné době věnuje podnikání.

Tato práce chtěla nastínit fungování velkostatku ve 20. století, včetně jeho vývoje během sledovaného období, na příkladu orlické větve Schwarzenbergů, která není oproti své starší rodové větvi příliš známá a stojí v jejím stínu.

Tato práce může být přínosem pro další studium a sledování jeho současného vývoje a budoucnosti, neboť není možné obsáhnout celé téma. Zároveň může posloužit jako pramenná základna pro případné zájemce o další studium vývoje velkostatku.

8. Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, (1184)1198-1948(1957)

Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou, (1652) 1717-1948

Archivní pomůcka

Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Velkostatek Orlík nad Vltavou, (1184)1198-1948(1957), č. inventáře II/ T 57, Třeboň. 1584 s.

Hanesch, Josef. Státní oblastní archiv Třeboň, Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík nad Vltavou, (1652) 1717-1948, č. inventáře II/ T 46, 1961, Třeboň. 709 s.

Literatura

ANDRESKA, Jiří. Lesk a sláva českého rybářství. Pacov, 1997. ISBN 80-85903-06-7

BEZECNÝ, Zdeněk. Příliš uzavřená společnost. : Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. České Budějovice, 2005. ISBN 80-7040-698-4.

BEZECNÝ, Zdeněk- GAŽI, Martin- PUTNA, C. Martin. Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii. České Budějovice, 2008. ISBN 978-80-85033-10-6

ČERNÝ, Václav. Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v 15.-19. století. Praha, 1930.

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD. Kolektiv autorů Encyklopedického institutu. Ilustrovaný encyklopedický slovník. 3.díl, Pro-Ž. Praha, 1982. ISBN 505-21-856.

DOMES, Zdeněk. Lesnická politika I. Brno, 1995. ISBN 80-7157-176-8.

DRMOTA, Josef. Lovectví. Tišnov, 2003. ISBN 80-7323-057-7.

HANESCH, Josef. Karel I. Filip kníže Schwarzenberg polní maršál. České Budějovice, 2003. ISBN 80-903040-6-0.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka-JANÁK, Jan- DOBEŠ, Jan. Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost. Praha, 2007. ISBN 978-80-7106-906-5.

KOLDA, František. Myslivost: O zvěři, lovu a zákonech. Praha, 2004. ISBN 80-86523-33-0.

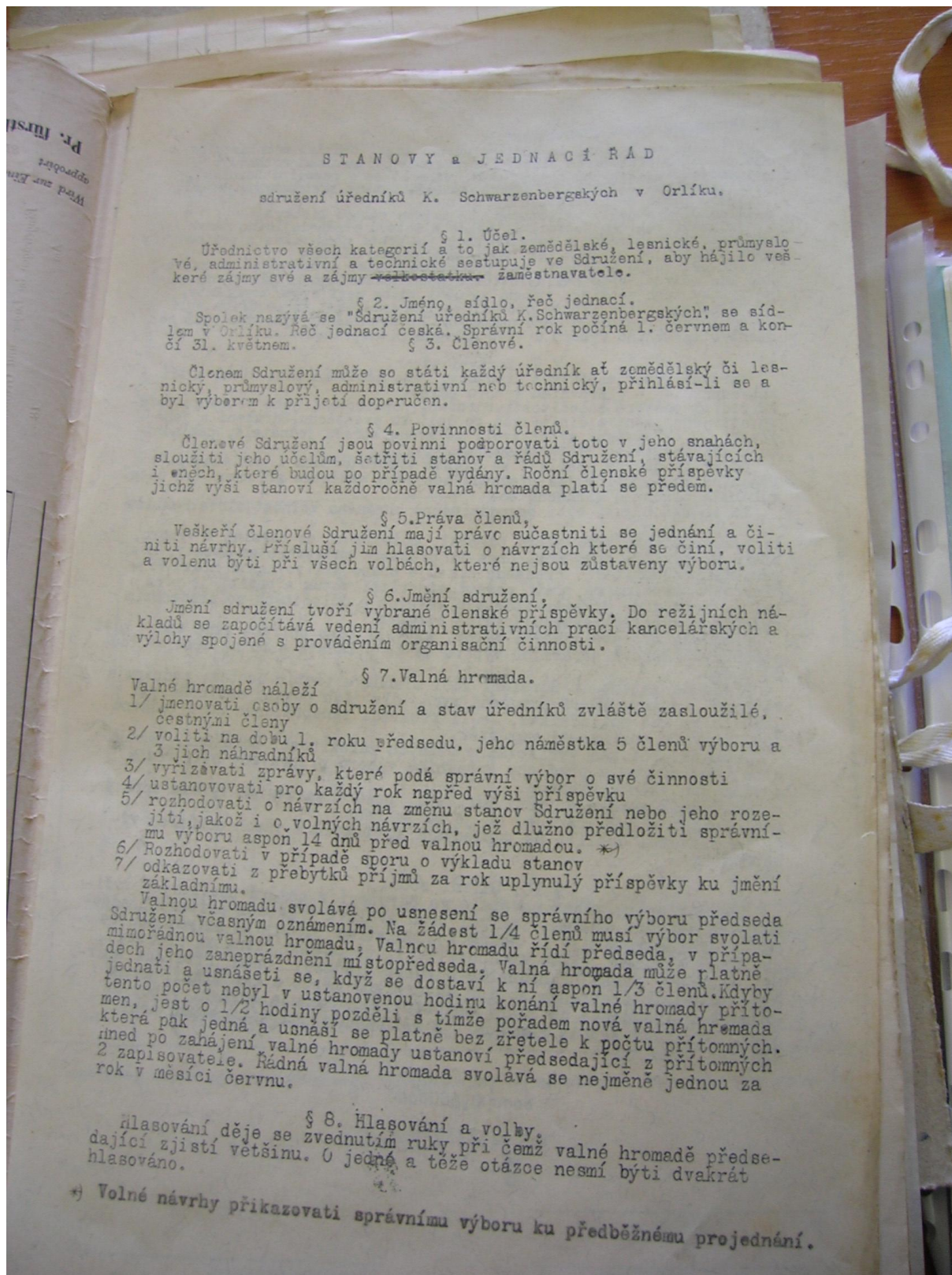
- KOŤÁTKO, Jiří. Pozemková reforma v Československu. Praha, 1949.
- MAŠEK, Petr. Modrá krev. Praha, 2003. ISBN 80-204-1049-X
- NEUMANN, Jiří. Schwarzenberské lesní hospodářství a myslivost ve vzpomínkách. In Obnovená tradice 17, České Budějovice, 2006, s. 61-64.
- NĚMEC, Petr. Česká a moravská šlechta v letech nacistické okupace. In Dějiny a současnost 1/1993. ISSN 0418-5129.
- PRŮCHA, Václav a kolektiv. Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918 -1992, I. díl období 1918-1945. Brno, 2004. ISBN 80-7239-147-X
- SDRUŽENÍ PRO OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ. Ottův slovník naučný – ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, díl 9. Praha, 1997. ISBN 80-7185-106-X.
- SDRUŽENÍ PRO OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ. Ottův slovník naučný – ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, díl 15. Praha, 1999. ISBN 80-7185-226-0.
- SLÁDEK, Luděk. Průvodce po hradech a zámcích: a některých dalších vybraných památkách v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha, 2000. ISBN 80-85094-90-8.
- VACULÍK, Pavel. Komunistická perzekuce šlechty, Praha, 2004. ISBN 80-7340-026-X.
- VOVESNÝ, Josef. Navrácení majetku Karla Schwarzenberka na Orlicku. In Obnovená tradice 4, České Budějovice, 1994, s. 7-8.
- VOVESNÝ, Josef. 10 let od obnovení hospodaření na panství rodiny Schwarzenbergů v Čechách (1994-2003). In Obnovená tradice 15, České Budějovice, 2004, s. 48-49.
- VOŽENÍLEK, Jan. Pozemková reforma v Československé republice. Praha, 1924.
- ZÁLOHA, Jiří. Stručné dějiny rodu knížat ze Schwarzenberku. České Budějovice, b. d.
- ZÁLOHA, Jiří. Poslední Platové tabulky a věcné požitky schwarzenberské primogenitury roku 1946. In Obnovená tradice 5, České Budějovice, 1995, s.16-18.
- ZÁLOHA, Jiří. Likvidace majetku orlických Schwarzenbergů. In Obnovená tradice
- ZÁLOHA, Jiří. Likvidace majetku orlické větve Schwarzenbergů po 2. světové válce. In Jihočeský sborník historický 62, 1993. s. 196-204.
- ŽUPANIČ, Jan. Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české. Praha, 2001. ISBN 80-86493-00-8

9. Přílohy

Mapa orlického panství z roku 1947

Stanovy a jednací řád sdružení úředníků Karlo Schwarzenbergských v Orlíku

Při hlasování platí za přijatý návrh, který obdržel souhlas více než polovici přítomných hlasů. Při stejném počtu hlasů rozhoduje předsedající, ku změně stanov aneb jednání se o rozpuštění Sdružení. Ještě zapotřebí 2/3 většiny dle presenční listiny zastoupených hlasů. Volby mohou se provésti buď a/aklamací dle počtu přítomných, b/ tajnou volbou lístky. Aklamací volí se, učinil-li někdo k dotazu předsedajícího návrh na tento způsob volby a nevyslovil-li se proti němu nikdo z přítomných. Stalo-li by se však tak, musí býti voleno lístky. Jak při volbě aklamací, tak při volbě lístky považují se za zvolena, kdo obdržel více než polovici hlasů. Nedosaženo-li při první volbě lístky této většiny, vykoná se užší volba mezi dvěma kandidáty. Volba správního výboru provádí se tím způsobem, že nejdříve volí se společně předseda a jeho náměstek. Po prohlášení výsledku volí se členové správního výboru a jich náhradníci najednou.

§ 9. Správní výbor.

Správní výbor sestává z předsedy, jeho náměstka pěti členů a tří náhradníků. Správnímu výboru náleží a/ řídit veškeré záležitosti Sdružení, opatrovati jeho potřeby, spravovati jeho jmění a činiti vše co čelí ku prospěchu Sdružení a jeho členů, b/ správní výbor zvolí ze svého středu jednatele, pokladníka a zapisovatele.

Důležité návrhy posílají se členům výboru předem k nahlédnutí. Ve schůzích musí býti vyjma předsedy neb jeho náměstka přítomno 2/3 členů výboru k platnému usazení se.

Ve schůzích musí býti bezpodmínečně chráněna volnost slova. Pakliže

by předseda řečníkovi slovo odebral, může tento se odvolat k výboru, který hlasováním rozhodne. Chce-li předseda sučastnit se debaty, musí předat předsednictví. Předseda hlasuje pouze při rovnosti hlasů. Přehlasovaná menšina má právo podati minoritní větum a hájiti je před valnou hromadou. Příslušnostech vážných a důležitých po předchozím vyšetření výborem rozhoduje valná hromada.

Předseda svolává správní výbor, kdykoli toho potřebu uzná aneb když aspoň dva členové správního výboru za to požádají a to nejdéle ve lhůtě 8 dnů.

Předseda zastupuje Sdružení vůči úřadům a třetím osobám, podpisuje veškeré listiny, které Sdružení vydá, dle jich povahy společně buď s jednatelem neb pokladníkem. Je-li předseda zaneprázdněn koná veškerá jeho práva a povinnosti náměstek.

Jednatel bdí nad vyřizováním běžných záležitostí Sdružení, pečuje o to, aby návrhy a předlohy správního výboru připraveny byly řádně a včas pro valnou hromadu.

Pokladník spravuje jmění Sdružení, podává správnímu výboru zprávy, pokladniční a ručí za vše, co je mu svěřeno.

Zapisovatel dohlíží na zapisování protokolů a všech schůzích výborových.

§ 10. Smírčí soud.

Všechny spory vůbec povstale ve Sdružení z poměrů spolkových vyřizují se smírčím soudem. Smírčí soud svolává v každém případě předseda správního výboru. Každá z obou stran jmenuje 2 smírčí soudce ze členů Sdružení. Tito soudcové zvolí si pátého členu za předsedu, při rovnosti hlasů rozhodne se o volbě předsedy losem. Předseda smírčího soudu určí stranám a jich důvěrníkům místo a čas stání; kdyby se zvolení soudcové do stání nedostavili, jmenuje správní výbor ze členů Sdružení soudce náhradní. Z rozhodnutí smírčího soudu není žádného odvolání.

oooo00§§00oooo

Nañřízení vnučené správy na velkostatku Orlik nad Vltavou

A b s c h r i f t .

Gruppe II Abteilung d

Prag, den 25. Febr. 1942

II-d 134 a/B-Dr.Schn./Hs.

V e r f ü g u n g .

Bet r i f f .: Grossgrundbesitz Worlik, Eigt. : Karl Fürst
S c h w a r z e n b e r g .

Die mit Verfügung Zl. 1348/B vom 12.ds.Mts. errichtete Zwangs-
verwaltung über den Grundbesitz des Karl Fürsten Schwarzenberg
wird auf die in den Einl.Zl. 1845,1319 für das Kat. Geb.
Smichov, in der Einl.Zl. 130 für das Kat.Geb. Prag II, und in
den Einl.Zl. 709, 1164 - 1172, des Kat.Geb. Holleschowitz -
Bubna eingetragenen Grundbesitze ausgedehnt.
Zum Zwangsverwalter dieses Grundbesitzes wird Herr Paul Eickert
in Suchomast ~~W~~/Beraun nach § 1 der Reg.Vdg. Nr. 87/39 Slg.d.G.u.V.
bestellt.

I.A. Der kommissarische Leiter
des Bodenamtes
IX. Sektion
Ministerium für
Landwirtschaft
Prag

gez.:Dr.Tischer
F.d.R.d.A.

Unterschrift unleserlich

H i e r v o n w e r d e n v e r s t ä n d i g t .

- 1./ der Eigentümer
- 2./ der Zwangsverwalter Paul Eickert
- 3./ der Zwangsverwalter Borjan
- 4./ das Grundbuchsgericht
- 5./ der Magistrat der Hauptstadt Prag
- 6./ das Steueramt Prag II
- 7./ das Steueramt Smichov
- 8./ das Steueramt Bubenetsch
- 9./ die Steueradministration Smichov
- 10./ die Steueradministration Prag II
- 11./ die Steueradministration Holleschowitz.

Herrn Karl Fürst Schwarzenberg, Worlik.

Tabulka zaopatřovacích požitků bývalých zaměstnanců

cca 1971

Tabulka zaopatřovacích požitků

**bývalých zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém a
jejich pozůstalých.**

Skupina	Služební kategorie	Zaopatřovací požitky po dokonané 40leté službě			Celkem Kč
		Požitek základní Kč	Drahotní přídavek Kč	Vybav. příspěvek Kč	
1.	Krmič (skoták, telák) konák, volák, kočí, hlídač, dozorce a pod. stálý za- městnanec	800	400	300	1.500
2.	Poklasný, štěpař, hajný II. třídy, pešák a jim na roven postavení	1.000	600	400	2.000
3.	Šafář, mistr ovčácký, hajný I. třídy, baštýř, vážný, mistr řemeslnický, tovární dozor- ce, dílovedoucí a jim na roven postavení	1.250	750	500	2.500
4.	Hospodářský, vrchní hajný, vedoucí mistr řemeslnický, vaříč a sklep mistr a jim na roven postavení	1.500	900	600	3.000
5.	Hospodářský a lesní asi- stent, adjunkt a podobní ..	1.800	900	300	3.000
6.	Obstaravatel dvora (samo- statný adjunkt), zahradník, sládek na malém pivovaru, podřízený lesní menšího objektu (pod 300 ha) a jim na roven postavení ...	2.400	1.200	400	4.000
7.	Pojezdný, účetní, kancelista, kalkulátor, kancel. oficiál a jim na roven postavení..	3.600	1.800	600	6.000

Uniforma pro orlického kancelářského sluhu

Uniforma pro
Orlického kancelář-
ského sluhu.

Školení Řiditelství!

Toto samostatně může Pan ustanovitel
ručit by p. Očenáškoví nechce se zle-
šovat nový oděv z červeného sukna
modrým sukna lemovaný (pospulovaný)
a pícl.

Na kabátě v zádech na ševu
jít 2 knoflíky na kore.
Dole záštitě
rozhran p. tajemníka
Oč.

Kabát posatý jako nejvyšší
vial jednorádkový s modrým
šimem ke kaku se zapíná
ní s kapesou vchází na
levé straně prou, zádech vst
pátky kapesu po straně
u kabátu byt nemoci.

V rukávu se modré vyložky
kolem pospulovaný modré
kalkol se modrou pospul.

Čepice jako je nejvyšší.

z plátna

J. J. KNÍŽETĚ K. ZE SCHWARZENBERGA
SEKRETARIÁT.

Orlicko dne 1/4 1910

Karel Baste

10. Resumé

Der Großgrundbesitz war eine Bezeichnung für weitläufige Flächen der landwirtschaftlichen Erde. Der Besitzer war am öftesten die Aristokratie und die Kirche. Damit das Eigentum im Ganzen erhalten wurde und nicht zerstückelt wurde, entstand ein Fideikommiss, durch Mithilfe sein Teil auf die Mitglieder einer Familie nach den bestimmten Regeln übergang.

Die Änderung ist im Jahre 1848 eingetreten, als das Joch aufgehoben wurde und aus ehemaligen Hörigen gleichwertige Bürger geworden sind. Seit dem ersten Januar 1850 für ehemalige Herrschaften der Name Großgrundbesitz verwandt wurde.

Der Großgrundbesitz Orlik an der Moldau gehörte ins Eigentum des Schwarzenbergs Geschlechtes. Dieses Geschlecht stammt aus Niederfrank in der Bundesrepublik Deutschland. Die Geschlechtsangehörigen kamen in das Unterbewusstsein als erfahrene Wirtschaftler und Modernisatoren in Landwirtschaft, Forstwirtschaft und Industrie, oder als Feldherren.

Es gibt in der Tschechische Republik zwei bekannte Geschichtslinien, hlubocko-krumlau und orlik. Die Linie von Orlik saß auf orlicko-zvíkov Herrschaft. Zu dieser Herrschaft gehörte der Großgrundbesitz Orlik an der Moldau mit anderen Großgrundbesitzen und Gütern.

Zu den bekannten Repräsentanten des Geschlechtes gehörte Karel I. Filip, der Gründer der Sekundogenitur, Karel VI., der alle Wendungen des zwanzigsten Jahrhunderts erlebte und Karel (Jan) VII. von Schwarzenberg, gegenwärtiger Vertreter des Geschlechtes.

Das Schloss Worlik und die Burg Zvíkov haben die Dominante der Herrschaft gebildet, die als der Familiensitz der Mitglieder der Familien gedient hat.

In dem vierzehnten Jahrhundert werden sich die Herrschaften zu einzelnen Ganzen abgeschlossen. Es werden Anfänge der eigenen herrschaftlichen Verwaltung des beginnenden Regiesgroßgrundbesitzes gebildet.

Der Großgrundbesitz hatte eine Verwaltungs- Finanz- und Gerichtsfunktion. Wirtschaftliche Höfe mit eigener Verwaltung und mit Abteilungen der landwirtschaftlichen und zugeordneten Herstellung bildeten einen Bestandteil des Großgrundbesitzes.

Die Herstellung umfasste Einnahmen aus der Viehzucht, der Brauerei, der Teichwirtschaft, dem Hölzerverkauf, der Vermietung der Gründe und Höfe und aus der Fronarbeit. Der Großgrundbesitz führte die übertragene Wirkung öffentlicher Verwaltung des Staats aus. Dazu gehörte die Erhebung von Steuern und die Werbung der Soldaten.

Im fünfzehnten Jahrhundert festigt sich das Joch und verlaufen ökonomische Änderungen, die die Erhöhung von Anzahl der Beamten auf dem Großgrundbesitz verursachten.

An der Spitze stand ein Hauptmann, der einen Burggraf auswechselte. Sein Helfer war ein Schreiber.

Im achzehnten Jahrhundert wird für den Hauptmann auf der Herrschaft die Bezeichnung der Direktor und der Oberbeamte gebracht. Ein Rentmeister sorgte sich für Rechnungswesen auf einer Herrschaft. Im siebzehnten Jahrhundert hat sich von der Funktion Rentmeisters ein Kontributioner losgetrennt, der Steuern abgehoben hat, und ein Weisenkonten führender Weisenschreiber.

Auf den meisten Herrschaften taucht ein Burggraf auf, der überwachte nur die Verwaltung des unbeweglichen Besitzes, pflanzliche und tierische Produktion und niedrige Beamten und hilfreiche Dienstpersonal (ein Hofmeister, ein Gesinde, ein Verwalter, ein Pfrundenbesitzer, ein Oberdrescher, ein Bereiter).

Im achtzehnten Jahrhundert und vor allem in dem neunzehnten Jahrhundert gliederte die Herrschaftsverwaltung in landwirtschaftlichen und forstlichen Herrstellungszweig auf.

An der Spitze der Verwaltung stand das Zentralbüro (die Zentralkontrolle, das Sekretariat) in Orlik, seine Bestandteile waren die Hauptbuchhaltung (die Hauptkasse) und die Rechnungsrevision. Die einzelne Herrschaften wurden von dem Direktor geführt, der zugleich der Vorsteher in forstliche Wirtschaft war.

Das Forstwesen hatte eine große Tradition, an seiner Spitze war die Forstdirektion, folgen die Forstämter und die Revierversammlungen.

In dem Fall der Industrie stand am höchsten eine Industriedirektion und einzelne Industriebetriebe darunter.

Die Mitarbeiter teilten sich in den Gehaltsgruppen und Klassen nach ihrer Qualifikation und abgedienten Jahren.

Während ihrer Dienst mussten sie bestimmte Regeln halten, aber sie haben zugleich auch die Rechte, zum Beispiel sie können Mitglieder verschiedener Vereine sein, sie hatten in der Rente Anspruch an eine Pension, sie erhielten Zuschläge zum Gehalt.

Beide Weltkriege spiegelten sich fühlbar in den Betrieb des Großgrundbesitzes. Sie verursachten den Ausfall der Mitarbeiter, die Einsetzung der Zwangsverwaltung, die Abgänge der landwirtschaftlichen Nutzfläche und Kulturfläche bei der Bodenreform.

Es folgte das Jahr 1948, in dem der Besitz enteignet wurde und zur Staatshand überging.

Die Änderung kam erst in 90er des zwanzigsten Jahrhunderts, wann der Besitz ursprünglichem Besitzer zurückgegeben wurde, aber in ziemlich zerstörtem Zustand.

Den Fortführer des Großgrundbesitzes wurde die Firma Orlik nad Vltavou s.r.o., die die Niederlassungen in Čimelice hat. Hier siedelten die Fischerei Orlik nad Vltavou s.r.o. und die

Forstverwaltung. Der ursprüngliche Großgrundbesitz hat mit bestimmten Änderungen bis die Gleichzeitigkeit überdauert.